

Toimittaneet
Jyrki Pöysä, Juhana Venäläinen ja
Tiina Seppä

RAHAN AJAT

SUOMEN KANSANTIETOUDEN TUTKIJAIN SEURA

Toimittaneet
Jyrki Pöysä, Juhana Venäläinen ja
Tiina Seppä

RAHAN AJAT

RAJANSIIRTÄJÄ I
SUOMEN KANSANTIETOUDEN TUTKIJAIN SEURA
JOENSUU 2018

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2018

Taitto ja kansi: Tieteellisten seurain valtuuskunta

RAJANSIIRTÄJÄ I

ISBN 978-951-9451-11-4

ISSN 2490-0435

Levitys: www.kansantietoutentutkijat.fi

E-kirja (pdf) 2018.

SISÄLLYS

JYRKI PÖYSÄ, JUHANA VENÄLÄINEN,

TIINA SEPPÄ JA

STIG SEBASTIAN SÖDERHOLM

Johdanto

5

JUHANA VENÄLÄINEN

Rajaton raha antroposeenin aikakaudella

11

STIG SEBASTIAN SÖDERHOLM

Illuusioiden miljardimarkkinat?

Rationaalisuuden ja epärationaalisuuden
ulottuvuudet arvopaperikaupankäynnissä

28

TIINA SEPPÄ

”Etteivät he nääntyisi

vallan nälkään”

Kansallisen kulttuurin taloudellisia ehtoja Suomalaisen

Kirjallisuuden Seuran kerääjäkirjeenvaihdossa

54

JYRKI PÖYSÄ

Levätköön rauhassa

Tapaustutkimus joensuulaisen yrittäjäperheen

noususta ja tuhosta

81

Kirjoittajat

128

JOHDANTO

JYRKI PÖYSÄ, JUHANA VENÄLÄINEN, TIINA SEPPÄ JA
STIG SEBASTIAN SÖDERHOLM

Elämme rahan aikaa. Vaikka joku voisi tulla hetken toimeen ilman rahaa, ajatellaan yleensä, että vähintään jossain *muualla* on oltava ihmisiä, joilla on rahaa ja halua maksaa hänenkin, ystävän, sukulaisen tai tunteuttomattoman kerjäläisen eläminen. Luontaistaloudessa ihminen voi elää ilman rahaa – näin kuvitellaan – mutta on mentävä ajassa taaksepäin tuhansia vuosia, ennen kuin löydetään ihmisiä, jotka oikeasti elivät pelkällä luonnonvarojen keräilemisellä ja varastoimisella. Onkin järkevämpää vertailla keskenään varastojen sisältöjä ja antaa toisille sitä, mitä omaan varastoon on kertynyt yli oman tarpeen ja saada vastalahjaksi jotain, mitä itseltä puuttuu.¹

Työn ja tuotteiden vaihtamiseen on jo hyvin varhaisessa vaiheessa, ihmiselämän alkumetreillä sisällynyt erilaisia rahan kaltaisia vaihdannan välineitä: simpukankuoria, oravannahkoja tai vaikkapa karjaa (Davies 1994, 33–64). On loppujen lopuksi samantekevää, onko raha ilmenemis- muodoltaan metallia, paperia, muovia, kirjanpitomerkintöjä vai sähkömagneettisia bittejä, sillä näitä kaikkia yhdistää vakava suhtautuminen rahan jatkuvaan käyttökelpoisuuteen. Rahatalouksien perustana on luottamus rahan kykyyn säilyttää arvoa, ja jos tämä luottamus pettää, pettää myös se talous, jota rahalla välitetään.

Voidaan myös ajatella, että raha ei ole koskaan ”vain rahaa”, vaan se kertoo aina myös jotain ihmisten tavoista luoda ja ylläpitää yhteisöjä. Historiallisesti talouden nousu on edellyttänyt rahan nousua keskeiseen

1 Toisinaan rahasta irtautumisessa on päästy melko pitkälle: esimerkiksi Pohjois-Karjalan Valtimolla perheensä kanssa asuva Lasse Nordlund kertoo vuonna 2008 Helsingin Sanomissa ilmestyneessä artikkelissa selviävänsä vain 30–50 eurolla vuodessa (Siukonen 2008). Koska suhteellinen riippumattomuus rahasta poikkeaa voimakkaasti normaaliksi ymmärretystä elämäntavasta, Nordlundin elämäntapa sai artikkelin kommentiosiossa osakseen voimakasta kritiikkiä, joissa Nordlundia ja hänen perhettään kuvailtiin muun muassa ”pummeiksi”, ”fanaatikoiksi” ja ”loisiksi” (Herranen & Vaden 2017, 49). Ks. myös Huhtanen 2016.

asemaan yhteiskunnissa (Ferguson 2009). Rahan abstrakti luonne on mahdollistanut myös modernin, tiukoista yhteisöllisistä siteistä vapaan kaupunkielämän, vaikka samalla seurauksena on ollut myös vieraantuminen orgaanisesta yhteisöllisyydestä ja sen tuottamasta tuesta – jotakuinkin näin ajatteli rahan yhteiskunnallista olemusta yli sata vuotta sitten pohjinnut saksalainen sosiologi Georg Simmel (Simmel 1896; Simmel 1907).

Rahaa on kaikkialla. Antropologiasta opimme kuitenkin, ettei rahaa abstraktina, individuaalista vapautta tarjoavana vaihdannan välineenä voi tarkastella maailmanlaajuisesti omasta rahaa koskevasta kulttuurisesta ymmärryksestämme käsin. Eri kulttuureissa, eri paikoissa rahaan tai varallisuuteen ylisummaan suhtaudutaan hyvinkin vaihtelevilla tavoilla. (Kallinen & Ruckenstein 2009). Toisaalta yhteiskuntia ”ilman rahaa” ei juurikaan ole löydettävissä, ei edes historiassa. Rahan osuus vaihdannassa on kuitenkin vaihdellut. Suomessa voidaan nähdä, miten 1800-luvun loppupuolelta alkaen siirryttiin maaseudun luontaistaloudesta uusien ansaintamahdollisuuksien myötä osittaiseen rahatalouteen, jolloin keikkatöistä kanava-, radanrakennus- ja metsätöissä rahapalkkaa saaneet palkolliset saattoivat hetken rehvastella talonpoikaisiin isäntiinsä nähden moninkertaisilla palkkatuloiltaan. Ajan kansanlaulujen sanat ”tukkipoika ei turvetta puske” -teemoineen kertovat rahatalouden luomasta hetkellisestä onnen kuplasta, jonka nopeasti puhkaisivat itsellisen elämän (pienperheen) taloudelliset realiteetit ja kausityöläisten kyvyttömyys säästää tilistään pahan päivän varalle.

Suomalaisten rahaa, säästämistä ja velkaa koskevat käsitykset juontanevat suurelta osin juurensa agraarin kulttuurin taloudellisen todellisuuden historiasta, rahan vähydestä ja toisaalta liiallisen varallisuuden karttumisen tulkitsemisesta yliluonnolliseksi tai synnilliseksi (kertomukset naapurille varastavasta *parasta* tai menestyvistä kartanonisännistä, jotka ovat myyneet sielunsa pirulle). Agraarin elämäntodellisuuden päälle on kerrostunut yhä uusia historian vaiheita: pula-aikaa, lasku- ja nousukausia, romahduksia, devalvaatioita ja globaalitalouden aaltomaisia vaikutuksia. Nämä rahatalouden suuret kertomukset nivoutuvat tiiviisti ja sotkuisesti yhteen ihmisen mittaisten rahakokemusten ja rahahistorioiden kanssa: muistot vanhempien taloudellisista peloista, oman ensimmäisen rahapalkan ihmeellisyydestä tai opiskelijaelämän köyhyydestä ovat toisaalta laajasti jaettu, mutta samal-

la niin henkilökohtaisiksi ymmärrettyjä, ettei mitään kaikenkattavaa narraatiivia ”suomalaisesta rahasuhteesta” ehkä voi muodostaakaan.

Rahan makro- ja mikrohistoriallisista kudoksista voidaan silti tunnistaa tiettyjä juonteita, tiettyjä diskursseja ja ”tunnetakenteita” (*structures of feeling*; Williams 1977, 128–135), joiden kautta raha kunakin historiallisena hetkenä tekee itsensä ajanmukaiseksi. 2010-luvun *rahan aikaa* keskeisesti leimannut rahasta puhumisen ja rahan liikkeiden tuntemisen tapa on ollut *velkaantumisen pelko* (Kauppinen & Venäläinen 2015). Vaikka rahaa on tänä päivänä maailmassa enemmän kuin koskaan (ja vaikkei kukaan oikein tunnu tietävän, mitä raha nykymaailmassa pohjimmiltaan on – ks. Iivarinen 2017), ei sitä tunnu olevan riittävästi silloin, kun rahaa tarvittaisiin vanhusten ja lasten elinolojen parantamiseen, luonnonsuojeluun tai maailman pelastamiseen lämpenemiskatastrofista.

Velkaantumisen pelkoon nähden vastavirtaan kulkijoina toimivat muiden muassa kiinteistö- ja osakesijoittajat, jotka saattavat käyttää suurtakin velkavipua kasvattamaan sijoitustensa tuottoja. Sijoittajapersoonan ideaalisuhde rahaan on viileä ja neutraali, mutta kuten behavioristinen taloustutkimus on osoittanut, inhimillisessä todellisuudessa periaatteet saattavat murtua. Niinpä toistaiseksi ainoastaan tietokoneihin ohjelmoidut täysin automatisoidut analyysi- ja kaupankäyntiohjelmat, eli niin sanotut robotiohjelmat, toteuttavat tinkimättömästi pörssisijoittajan ideaalia.

Julkaisun tekstit

Rahan ajat koostuu neljästä kirjoituksesta, jotka käsittelevät rahaa kansallisessa ja kansainvälisessä kontekstissa. Kirjan aloittaa Juhana Venäläisen kirjoitus, joka käsittelee epäsuhtaa rahan väitetyn niukkuuden ja luonnonvarojen oletetun loppumattomuuden välillä. Antroposeenin *kapitaloseenisellä* (Moore 2017) kaudella raha on kietoutunut kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan arvon mittarina niin syvästi ja ”tahmeasti”, ettei muita kuin rahamääräisiä arvoja oikein osata enää tunnistakaan.²

2 Sivumennen sanoen tämä tuntuu pätevän entistä paremmin myös korkeammaksi ajattelun muodoksi ymmärrettyyn yliopistolliseen tutkimukseen, jonka suurimpana arvona näyttäytyy tänä päivänä yliopistojen omassa tiedotuksessaakin hankkeille saatujen rahamäärien suuruus.

Stig Sebastian Söderholmin kirjoitus on tutkielma nykyaikaisen, tietokonevälitteisen pörssikaupan olemuksesta, johon kuuluu keskeisesti kaupanteon ajallinen ulottuvuus – erityisesti nopeus. Tehokkaiden tietokoneiden varassa toimivat robottiohjelmat hyödyntävät yksittäisen osakelajin eri kauppapaikoilla esiintyvää hetkittäistä hinnoitteluarbitraasia, jolloin suuretkin osakemäärät kiertävät kauppapaikkojen muodostamaa rinkiä nopeimmillaan jopa sekunnin murto-osissa. Kirjoitus tarkastelee myös pörssikaupan ymmärtämistä populaarikulttuurissa, elokuvien ironisista reaaliseksi muuttuneissa uusissa pankkiirihahmoissa, joille ahneus on kyselemätön hyve.

Kaksi seuraavaa kirjoitusta käsittelee rahaa historiallisen näkökulman kautta. Tiina Sepän artikkelissa rahan pyytäminen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran edustajilta näyttäytyy seuran kerääjä- ja kirjailijakirjeenvaihdossa 1800-luvulla kansallisen kulttuurin ”luovan luokan” kannalta nöyryyttävänä kerjäämisinä, joka helposti vertautuu nykyajan tutkijan prekaariin, apurahojen saamisesta riippuvaan elämään. Agraariyhteisöjen hajottua vanhat vaivaislait ja käytännöt yhteisön vähäosaisimpien auttamisvelvoitteesta puuttuivat kaupunkiyhteisöistä. Ammattikunnat perustivat omia auttamisjärjestelmiään, mutta suuri osa ihmisistä jäi vaille turvaa. Suomalaisen kulttuurin luovalle luokalle sellaisena näyttäytyi tahottomaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jyrki Pöysällä tarkastelun kohteena on joensuulainen yrittäjäperhe, jonka luomat omaisuudet lopulta päätyivät säätiön pääomaksi ja paikallisten kiistojen kohteeksi. Perheen eri vaiheissa rahan tekeminen sai kuitenkin erilaisia muotoja ja kiinnostavaa onkin tarkastella erityisesti perheen naisten roolia yritystoiminnassa. Metodisena kysymyksenä artikkelissa tarkastellaan julkisten ja puolijulkisten (arkistot) lähteiden käyttöä perhe- ja yrityshistorian lähteinä. Millaisia jälkiä meistä jää, jos toimimme paikallisessa ja kansallisessa yritystoiminnan ja kulttuurielämän parissa. Miten sukupuolet presentoivat paikallisen talouselämän kontekstissa sodanjälkeisenä aikana?

Rajansiirtäjiä

Käsissäsi on uuden Rajansiirtäjä-julkaisusarjan ensimmäinen julkaisu, *Rahan ajat*. Rajansiirtäjä-sarja on tarkoitettu sähköisen julkaisemisen kanavaksi, jossa keskeisiä eivät ole julkaisujen kappalemäärät tai myynti, vaan julkaisujen ajankohtaisuus. Sähköinen julkaiseminen mahdollistaa tavallista nopeamman toimitusprosessin, jota edistää myös tieteellisille julkaisuille vakiintuneen vertaisarviointijärjestelmän keventäminen toimituskunnan asiantuntemuksen varassa tapahtuvaksi arviointiprosessiksi. Tarvittaessa voidaan käyttää apuna anonyymejä asiantuntijoitakin, mutta sarja mahdollistaa myös toisenlaisten arviointiprosessien kokeilemisen.

Vanhassa kansanuskossa rajansiirtäjät olivat olentoja, jotka nimensä mukaisesti öisin muuttelivat rajamerkkien paikkaa pitäen samalla kovaa ääntä. ”Huutaa kuin rajansiirtäjä”, voidaan vielä nykyäänkin todeta äänestä lapsesta tai aikuisesta, vaikka rajansiirtäjästä uskomusolentona ei olisiakaan enää tarkkaa käsitystä.

Rajansiirtäjä-sarjaa julkaisee Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan jäsenseura. Seura on toiminut jo vuodesta 1937, ja sääntöjensä mukaan sen tarkoituksena on ”olla yhdysiteenä Suomen kansantietouden tutkijain välillä ja tehdä tutkimuksen tuloksia tunnetuksi myöskin ulkomailla. Vuodesta 1996 alkaen seura on julkaissut Kultaneito-sarjassaan perinteentutkimuksen ja lähialojen tutkimuksia. Tätä kirjoitettaessa on vertaisarviodussa sarjassa ilmestynyt jo kahdeksastoista julkaisu, Laura Seesmeren sauna-aiheinen väitöskirja.³ Seuran 80-vuotisen taipaleen kunniaksi vuonna 2017 perustettiin uudeksi sähköiseksi julkaisukanavaksi Rajansiirtäjä-sarja, jonka julkaisut ovat Open Access -periaatteen mukaisesti ilmaiseksi ladattavissa seuran kotisivuilta.

Yhdessä seuran *Elore*-verkkojulkaisuna 2/2017 toimitetun *Eletty talous*⁴-teemanumeron kanssa *Rahan ajat* -kirjan julkaisun tekstit muodostavat tuhdin lukupaketin mahdollistaen tutustumisen uusimpaan talouden alalta tehtyyn tutkimukseen perinteentutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen aloilta. Antoisia lukuhetkiä!

3 <http://www.kansantietoutentutkijat.fi/muitajulkaisuja/kultaneito-sarja/>

4 <http://www.elore.fi/elore-2-2017-vol-24/>

KIRJALLISUUS

- Davies, Glyn 1994. *A History of Money. From Ancient Times to the Present Day*. Cardiff: University of Wales Press.
- Ferguson, Niall 2009. *Rahan nousu. Maailman rahoitushistoria*. Helsinki: Terra Incognita.
- Iivarinen, Ville 2017. *Raha. Mitä se todellisuudessa on ja mitä sen tulisi olla?* Helsinki: Into.
- Herranen, Olli & Vadén, Tere 2017. Arkiymmärrys ja omavaraisuus. Havaintoja yhdestä omavaraistaloutta koskevasta keskustelusta. *Kulttuurintutkimus* 34(2017):2–3, 41–54.
- Huhtanen, Anna-Mari 2016. Lasse Nordlund ei kuluta rahaa eikä sähköä – HS tutustui ”positiivisen Linkolan” elämäntapaan, jossa vessapaperina on rahkasammal ja kaikki tehdään itse. *HS.fi* 16.6.2016. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005721903.html> (tarkistettu 7.10.2019).
- Kallinen, Timo & Minna Ruckenstein 2009. Johdanto: Raha ja sitä ohjaavat voimat. Teoksessa: Minna Ruckenstein & Timo Kallinen (toim.): *Rahan kulttuuri*. Helsinki: SKS.
- Kauppinen, Anna-Riikka & Venäläinen, Juhana 2015. ”Velkaantumisen pelko vaarantaa demokratian”. *Helsingin Sanomat* 10.7.2015, A5.
- Moore, Jason W. 2017. The Capitalocene, Part I: on the nature and origins of our ecological crisis. *The Journal of Peasant Studies* 44(3), 594–630.
- Siukonen, Timo 2008. Omavaraistaloudessa elävä perhe pärjää murto-osalla keskivertokulutuksesta. *Helsingin Sanomat* 20.12.2008.
- Williams, Raymond 1977. *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.

RAJATON RAHA ANTROPOSEENIN AIKAKAUDELLA¹

JUHANA VENÄLÄINEN

Simon Bramwell: Money growing on trees. (Flickr; cc-by-nc-nd 2.0. http://tiny.cc/money_growing_on_trees)

1.

Sinä tunnet tämän
setelin nyt. Tämä
seteli on kädel-
läsi nyt. Tämä
seteli on sinun,
rakas ja tärkeä,
nyt.

1 Artikkelin perustuu esitelmään Joensuun kirjallisuustapahtumassa 18.9.2015.

Vaihtaisit sen korkeintaan
seteliin, jolla on arvoa.
Vaihtaisit sen korkeintaan
nautintoon, jolla on arvoa.
Tai korkeintaan suuressa hädässä.
Tämä seteli on pian 6:n
askeleen päässä
sinusta,
kuten koko muukin
maailma.
Sano sille: Hei hei
seteli.
Se ei vastaa.

– Ote Eino Santasen runosta ”Tunneseteli / X20602643123”²

Runoilija Eino Santasen vuonna 2012 aloittama setelirunoprojekti, jossa hän kirjoittaa raha-aiheisia runoja kirjoituskoneella seteleille ja laittaa näitä runoseteleitä maksuvälineinä kiertoon, on monella tapaa rahan kulttuurista ymmärrystä avaava ja häiritsevä kokonaisuus (ks. Helle 2018). Santanen kuvaa rahataloutta sen rationaalisuuden ja tunnepitoisuuden ristivedoissa. ”Tunneseteli” on toisaalta tunne-esine, johon setelin haltijalla on alustavasti henkilökohtainen suhde. Toisaalta tunneseteli on osa rahan yhteisöllistä liikevoimaa, joka tuo kaikki rahatalouden piiriin kuuluvat ihmiset yhteen, mutta kuitenkin toisilleen tuntemattomina (”6:n askeleen päässä”) ja ainoastaan rahan kautta toisiinsa suhteutuvina.

Setelille kirjoitettu runo yrittää vastustaa rahan anonymia luonnetta tekemällä yksittäisestä rahaesineestä persoonallisen ja ainutlaatuisen taide-esineen, mutta samalla runoseteli on edelleen talouden virtoihin läpeensä nivottu *talousesine*, joka arkisiin kulutustavaroihin vaihtamisensa jälkeen lipuu pois entiseltä omistajaltaan, setelitaiteilijalta, asettuakseen

² Julkaistu kokoelmassa Tekniikan maailmat (2014). Ks. runo tekijän itsensä lausumana: <https://www.youtube.com/watch?v=IfpRZe29VFY>.

osaksi niitä lukemattomia tulevia transaktioita, joissa toinen toisensa jälkeen tulee tuntemaan setelin käsissään ja käytöissään. Kun raha on pantu liikkeelle, on setelille enää vain toivotettava ”hei hei”, sillä sen myöhemmät vaikutukset ovat liikkeellelaskijansa kontrollin ulottumattomissa.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa rahaa kulttuuri-ilmionä, joka luonteensa mukaisesti pyrkii eroon kaikista rajoista ja rajoitteista, mutta joka silti on tullut rajoitetuksi tai jonka *pitäisi tulla rajoitetuksi* sekä ihmisten omilla päätöksillä että ihmiselämän vaatiman ekologisen ympäristön jatkuvuuden vuoksi. Hahmottelen rahan merkityksiä ihmisten yhteiselämän järjestämisessä kahdesta näkökulmasta: yhtäältä rajattomuuteen kurkottavana finanssirahana, josta on tullut elämän universaali mittapuu ja jäsentäjä, ja toisaalta velkarahana, josta on tullut poliittisin päätöksin niukaksi tehty vallan ja käskemisen väline. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään rahaa ja rahataloutta planetaarisen ekologian reunaehtojen puitteissa: luomuksena, joka syntyy aikaan, jolloin ihminen on toisaalta ottanut luonnon täysin hallintaansa ja toisaalta menettänyt täysin sen hallinnan.

Olemme tulleet tilanteeseen, jossa meillä on paradoksaalisesti sekä liikaa rahaa että liian vähän rahaa. Meillä on liikaa rahaa siinä mielessä, että kasvava elintasomme ei mitenkään hillitse meitä käyttämästä uusiutumattomia luonnonvaroja tavalla, joka on itsekeskeinen, lyhytnäköinen, ja globaalisti tuhovoinainen. Toisaalta meillä on liian vähän rahaa siltä kannalta, että monet sinänsä hyödylliset, toteuttamiskelpoiset ja ekologisesti kestävät ideat jäävät toteuttamatta ainoastaan siksi, että sen enempää valtiolla, kunnilla, yrityksillä, kuin kotitalouksillakaan ei ole rahaa niiden maksamiseen.

Rahan luominen on ihmisten käsissä, mutta silti suhtaudumme rahaan ikään kuin se olisi niukka hyödyke. Luonnonympäristön elinvoimaisuus sen sijaan ei ole ihmisten käsissä, tai ainakaan pelkästään sitä, mutta silti suhtaudumme luonnonympäristöön edelleen ikään kuin se olisi pohjaton resurssivaranto ja talouskasvun ehtymätön lähde.

Hyödykkeenä raha on ihmiskunnan oma luomus, ja sen niukkuus on keinotekoisia niukkuutta. Rahan määrää ei enää rajoita sen enempää kolikkometallien saatavuus, setelipainojen tuotantotahti kuin pankkiholveissa makaavat kultaharkotkaan. Päätökset rahan määrästä, kuten myös

sen oikeudenmukaisesta jaosta ihmisten kesken, ovat vain ja ainoastaan politiikkaa, mutta juuri politiikkana eli yhteiselämän järjestelemisen instituutiona raha on kaikkein läpinäkymättömin. Vaikka raha on naamioitunut neutraaliksi vaihdon välineeksi, se kietoo painomusteisen pintansa alle sekä yhteiskunnalliset valtasuhteet että modernin ihmisen ambivalentin luontosuhteen.

”Meillä ei ole rahaa...”

Median välittämän kuvan perusteella rahan puute nousee useammin ongelmaksi kuin rahan liiallisuus. Kajaanilla *ei ole rahaa* kotihoidontuen kuntalisään, uutisoi YLE Kainuu (2009). Helsingillä taas *ei ole rahaa* ottaa nykyistä enemmän turvapaikanhakijoita vastaan, toteavat kunnanvaltuutetut Helsingin Sanomien uutisessa (Torvinen & Laitinen 2015). Suomalaisilla *ei ole enää rahaa* remontoida kotejaan, pelkää Yle Kymenlaakson haastattelema Museoviraston tutkija (Krautsuk 2014). Ironian kärjen tavoittaa osuvasti Yleisradion Lahden toimittaja, joka kolumnissaan valittelee, että nykyään edes pankeissa *ei ole rahaa* (Tuomikoski 2011).

Rahaa ei todella tunnu olevan kellään: ei kunnilla, ei valtiolla, ei yrityksillä, ei kotitalouksilla, ei yliopistoilla, ei edes pankeilla. Rahan puuttuminen on keskeinen yhteiskunnallista päätöksentekoa määrittävä ohje-nuora, ja niukkuudesta kumpuavan luovuuden sijaan se usein ohjaa juuri tekemättömyyteen: se on siis kannustimen sijaan *lannistin*. Samalla raha muuttuu myös helpoksi tekosyyksi, jossa rahattomuus luonnonvoiman

KUVA 1: Varsinais-Suomessa sillat rapistuvat, koska niiden korjaamiseen *ei ole rahaa*. Kuvankaappaus Ylen verkkouutisesta (Gustafsson 2010). Korostus lisätty.

Varsinais-Suomessa siltoja syö meri-ilmastoin läheisyys, minkä lisäksi savinen maaperä on haasteellinen. Välimäen mukaan siltojen vuositaiseen ylläpitoon on käytettävissä noin seitsemän miljoonaa euroa. Tarve olisi yli miljoonan suurempi.

- Meillä on korjausvelkaa, eli korjauksia on rästissä ja aika paljon on huonokuntoisia siltoja.

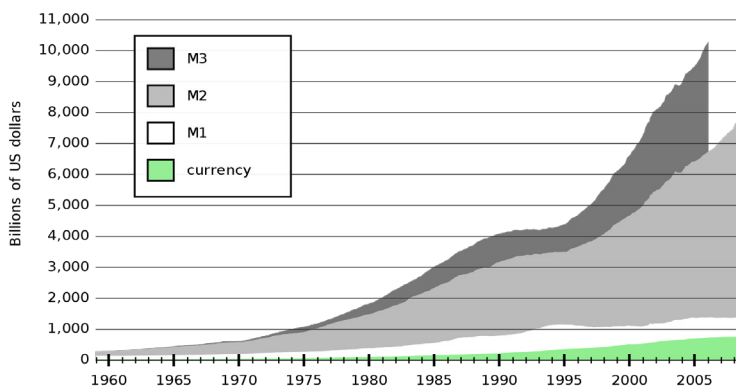
Yksi huonokuntoisimmista Välimäen mukaan on Makarlan silta Piikkiössä. Sillan pintaa ei edes enää yritetä korjata, vaan sen tilalle rakennetaan uusi silta, kun nykyinen on kulutettu loppuun noin kymmenen vuoden päästä.

Meillä ei ole rahaa etukäteisinvestointeihin, Välimäki harmittelee.

kaltaisena ilmiönä pyyhkii pois päätöksentekijän vastuun (”Muuten kyllä tekisimme...”). Rahan puute antaa oikeuden olla ryhtymättä, olla tekemättä, olla sallimatta, olla myöntämättä, olla antamatta, ja olla auttamatta.

Kuitenkin samaan aikaan maailmassa on rahaa enemmän kuin ikinä. Rahan määrän kasvunopeus on huikea. 1970-luvun alusta lähtien kaiken maailmassa olevan rahan määrä on monikymmenkertaistunut (ks. kuva 2). Kolikoiden, setelirahan ja välittömästi nostettavissa olevien pankkitalletusten eli niin sanotun *suppean rahan* määrä tosin on kasvanut vain maltillisesti, mutta sen sijaan *laajan rahan* eli finanssiaallisen pääoman määrä kasvaa kohti rajattomuuden horisonttia.

Rahan puutteesta on tullut tosiasia, joka yleisesti katsoen ei voi pitää paikkaansa, mutta jonka retorinen todistusvoima yksittäisessä päätöksentekotilanteessa on silti kiistaton. Rahan puute on voimakkaita tunteita herättävä olosuhde, josta suurella osalla ihmisistä on omakohtaisia kokemuksia ja muistijälkiä. Siksi meidän on helppoa ymmärtää ja hyväksyä, kun meille sanotaan, että rahaa ei yksinkertaisesti ole.

KUVA 2: Arvio ”suppean” (M0-M1) ja ”laajan” (M2-M3) dollarirahan määrästä vv. 1959–2008. M3-rahnan tilastointi on lopetettu vuonna 2006. Lähde: Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Components_of_the_United_States_money_supply2.svg). Public domain.

Kun tarkastellaan rahaa modernin elämänmuodon symbolisena ja materiaalisena välittäjänä, aivan keskeiseltä aspektilta näyttää rahan vahva *totuusvaikutus*. Taloussosiologit ovat keskustelleet tähän liittyen *talouden performatiivisuudesta*, joka tarkoittaa yksinkertaistaen sitä, että tapamme ajatella ja kielellisesti kuvailla taloutta ovat monin tavoin sotkeutuneet siihen, mitä talous ”on” ja miten me voimme sen kanssa elää (esim. Callon 2006; MacKenzie, Muniesa & Siu 2007; vrt. Gibson-Graham 2014; Venäläinen 2015). Myös rahalla on tässä mielessä aktiivinen rooli: se ei tyydy passiivisesti odottelemaan lompakossa tai pankkiholvissa sopivaa käyttöhetkeään, vaan se suostuttelee tai joskus jopa käskää meitä omaksuma tietyntaia elämäntapoja ja elämäntapomerkkejä. Rahan välittämä ”taloudellinen elämä” voitaisiinkin hyvin ymmärtää eräänlaisena moraalisenä vakaumuksena.

Raha vaihdon välineenä

Perinteisen määritelmänsä mukaan raha on arvon mitta, arvon säilyttäjä sekä vaihdon väline. Tämä niin sanottu ”metallistinen” eli hyödykerahaa koskeva teoria olettaa, että historiallinen syy rahan syntyyn oli ensisijaisesti käytännöllinen. Metallistinen alkumyytti lähtee liikkeelle tilanteesta, jossa rahaa ei ole vielä keksitty, ja jossa ihmisten on siksi turvauduttava vaihtokauppaan. Taloustieteen oppikirjoista tutuissa tarinoissa korostetaan niitä valtavia vaikeuksia, joita ihmisillä on vaihtotalouden oloissa täytynyt olla. Vaihtokaupan harmejä voidaan pohtia vaikkapa yrittämällä kuvitella, kuinka ennen rahan aikaa elänyt kenkäseppä on saanut perheelleen leipää ja leipuri perheelleen kenkiä.

Kenkäseppän tilanne on hankala, koska leipuri tuskin tarvitsee joka päivä uutta kenkäparia vastineeksi päivittäisestä leivästään. Toisaalta kenkien valmistamiseen kuluva aika on suurempi kuin leivän valmistamisessa, joten kenkäseppän kuvittelisi saavan vaivan palkaksi koko joukon leipiä. Mutta säilyvätkö ja riittävätkö nämä leivät siihen asti, kunnes leipurilla on seuraavan kerran tarve kenkäostoksille, vai jääkö kenkäseppän perhe näkemään nälkää samaan aikaan kun leipurin perhe edelleen kävelee hyvissä kengissä? Leipurin asema on näennäisesti helpompi, koska hän saa leipiään myytyä huomattavasti säännöllisemmin ja laajemmalle kuluttaja-

kunnalle. Leipien kysyntä on jokapäiväistä, mutta toisaalta yhden leivän vaihtoarvo on vain pieni. Yhdellä leivällä saa kengästä tuskin edes kantaa ostettua.

Ajatusleikki kenkien ja leipien vaihtamisen vaikeuksista nostaa esiin useita kysymyksiä vaihtotapahtuman oikeudenmukaisuuden edellytyksistä. Miten määritellään, kuinka monen leivän väärä yksi kenkä on, ja mikä indeksi kuvaa leivän arvoa kengissä? Voidaanko kenkien ja leipien suhdetta tarkastella *yleisesti*, vai syntyykö tämä suhde vasta yksittäisessä ja ainutlaatuisessa vaihtotapahtumassa – siis ei vaihdon edellytyksenä, vaan sen seurauksena? Ja onko vaihtoarvon määrittämisessä lopulta kyse vaihdettavien tavaroiden välisestä suhteesta, tavarain vaihtajien henkilökohtaisesta suhteesta, vai kenties näistä molemmista jonkinlaisessa kombinaatiossa? Tällaisten ongelmien parissa liikkuu Aristoteleen *Nikomakhoksen etiikan* viides kirja, joka on aiheuttanut päänsäivästä antiikin talousajattelun tutkijoille jo Bysantin ajoista lähtien.

Aristoteles aloittaa tarkastelunsa huomauttamalla, että ihmiset asettuvat vaihtosuhteeseen yleensä epätasa-arvoisina. Lääkäri ei tee kauppaa toisen lääkärin kanssa eikä maanviljelijä toisen maanviljelijän kanssa, vaan useammin lääkäri maanviljelijän tai maanviljelijä lääkärin kanssa (Aristoteles 1989, 1133a, 15–20). Vaihtosuhte tapahtuu eriarvoisten vaihtajien välillä, mutta sen täytyy silti säilyttää heidän ”verrannollinen samanarvoisuutensa”. Vaihtosuhteeseen asettuvien ihmisten eriarvoisuuden vuoksi oikeudenmukaisuuden kriteeriksi ei käy pelkkä vastavuoroisuus – ”silmä silmästä” – vaan eriarvoisuus tasataan vaihtamalla *yhtä määrää* yhtä tuotetta *toiseen määrään* toista tuotetta. Vaihdon oikeudenmukaisuus edellyttää näin, että vaihdettavien asioiden arvo pitäisi voida jotenkin mitata.

Juuri mitattavuus on ehdoton edellytys vaihtotapahtuman oikeudenmukaisuudelle. Ilman mittoja ”ei ole vaihtoa eikä yhteisöä”, kirjoittaa Aristoteles. Mitattavuus on ”tarve, joka liittyy ihmiset yhteen”, kun taas vaihto on sosiaalinen käytäntö, joka ilmaisee ihmisten tarpeellisuuden toisilleen ja luo samalla yhteisen tulevaisuuden horisontin (emt.). Tämän horisontin takaajana on *raha* universaalina yhteismitallistajana. Toisin sanoen: *raha luo yhteisön*, ja tämä onkin kenties rahan tärkein tehtävä. Ei siis ole niin, että yhteisö *ensin* ottaa rahan käyttöön, jotta tavaroiden vaihtami-

nen sujuvasti olisi mahdollista, vaan niin, että rahavälitteiseen tavaroiden vaihtoon ryhdytään juuri siksi, että *yhteisö olisi mahdollinen*.

Metallistien mukaan rahan synty vaihdon välineenä oli ainoastaan luonnollinen kehityskulku niiden valtavien filosofisten ja käytännöllisten sotkujen välttämiseksi, joita monien erilaisia tuotteita valmistavien ja keskenään eriarvoisten tuottajien välinen laajentuva vaihtokauppa aiheutti. Vaihtotapahtumien helpottamiseksi yhteisöt alkoivat luonnollisesti suuntautua kohti yhteistä maksuvälinettä, ja metalliraha oli ominaisuuksiensa puolesta tähän mitä sopivin kandidaatti.

Tässä äkkiseltään melko luontevalta kuulostavassa selitysmallissa on kuitenkin yksi ongelma: se ei nimittäin ilmeisesti ole totta. Kuten esimerkiksi antropologi David Graeber (2011) on velan historiaa käsittelevässä tutkimuksessaan huomauttanut, taloustieteen toistamalle metallirahan syntymyylle ei ole juurikaan esitetty näyttöä.

Raha velkana, yhteisvastuun ilmauksena ja hallinnan välineenä

Graeberin mukaan täsmällisempää kuin kuvata rahan syntyä vaihtotapahtumia helpottamaan keksittynä teknisenä apuvälineenä, olisi nähdä rahan synty *velkana*. Jo viisi tuhatta vuotta sitten Mesopotamiassa raaputettiin savitauluihin ensimmäiset muistiinpanot velkasuhteista. Näitä velkakirjoja oli mahdollista siirtää eteenpäin ja vaihtaa edelleen hyödykkeisiin.

Velassa eli *luotossa* on sananmukaisesti kysymys luottamuksesta: yhteisön keskinäisestä yhteenkuuluvuuden tunteesta, jossa taloudellisten suhteiden järjestäminen on vain jäävuoren huippu. Velkaantuneisuus tarkoittaa, että ihmiset – tai yhtä hyvin valtiot – kykenevät yhdessä katsomaan tulevaisuuteen ja jakamaan vastuuta hyvinä ja huonoina aikoina. Siinä missä raha siis on ihmisten universaali yhteenliittäjä, velkaa voisi kuvailla *universaalksi keskinäiseksi vakuutusyhtiöksi*.

Sosiologi Georg Simmel korostaa *Rahan filosofia* -teoksessaan (1997/1900) tätä rahan olennaista merkitystä luottamukseen nojaavien sosiaalisten sidosten luomisessa. Rahataloudelle on ominaista, että ihminen tulee riippuvaiseksi yhä useampien ihmisten suorituksista, mutta

toisaalta yhä riippumattommaksi heidän persoonallisista ominaisuuksistaan. Modernissa rahataloudessa jopa peruselintarvikkeiden hankinta vaatii kompleksista, ylikansallista tuotanto- ja jakeluketjua. Samalla elämän jatkuvuuden takaaminen alkaa edellyttää rahavirtojen jatkuvuutta sekä vakaata luottamusta sen suhteen, että raha on periaatteessa milloin tahansa vaihdettavissa leiväksi ja lämmöksi.

Simmel päättelee, että mitä useammat ihmiset ovat keskenään tekemisissä, sitä abstraktimpia ja yleispätevämpiä heidän vaihdannan välineensä on oltava. Täydellisin muoto tässä suhteessa on raha, jolle ominaista on jaettavuus, rajoittamaton käytettävyyys sekä suorituksen ja vastasuorituksen objektiivinen yhtäsuuruus. Toisaalta Simmel havaitsee myös, että kaikkein kehittyneimmissä vaihtosuhteiden muodoissa rahaa konkreettisenä objektina ei edes tarvita, sillä pelkkä oletus rahan saamisesta joskus tulevaisuudessa riittää synnyttämään kaupankäyntiin edellytetyn luottamuksen. Rahan näkyvää käyttämistä seteleinä (tai yhtä lailla luototietojen tarkistamista) pidettäisiin monessa tilanteessa loukkaavana. Simmel kertookin kuullensa englantilaisesta kauppiasta, joka piti oikeina herrasmiehinä niitä asiakkaita, jotka ostavat luotolla ja maksavat laskunsa shekillä kuuden kuukauden välein. Siis: mitä enemmän rahaa, sitä vähemmän syitä rahan näkyvään käyttöön. Simmel vertaa tässä suhteessa luoton instituutiota uskontoon: mitä suurempi etäisyys jumalan ja yksittäisen sielun välillä on, sitä enemmän uskoa tarvitaan sillan luomiseksi tämän etäisyyden yli. Jos sen sijaan etäisyys jumalan ja uskovan välillä kokonaan poistetaan, usko luottamuksena että uskonto instituutiona muuttuvat tarpeettomiksi. (Simmel 1997/1900, 158–159.)

Velkaa ja velkaantumista on historian saatossa vastustettu ankarasti. Keskiajan kristillisessä perinteessä koronkiskonta nähtiin syntinä (ks. Mäkinen 2007, 157–178), ja velkaan suhtauduttiin epäillen aina uuden ajan alkuun saakka. Moraalinen vastuu velasta oli kuitenkin velanantajalla, joka vahvempana osapuolena oli vastuussa siitä, ettei velallisuudesta tule orjuuden muoto. Tänä päivänä vallitsevassa *velkapelon kulttuurissa* (ks. Kauppinen & Venäläinen 2015) asetelma on käännetty pääläelleen: syyppää on velallinen, jonka siksi täytyy hyväksyä velkojan määräykset seurauksista riippumatta. Sosiologi Maurizio Lazzaraton (2014/2011) sanoin aikam-

me on synnyttänyt uuden ihmistyyppin: velkaantuneen ihmisen, jonka toimeentulo on entistä monimutkaisemmin ja syvemmin kytketty globaalin finanssitalouden prosesseihin.

Velkaantuneen ihmisen lisäksi voimme luontevasti puhua velkaantuneen valtion hahmosta osana maailmantalouden moraalinäytelmää. Velkaantunut valtio on sekä renki että isäntä: koska se on velkojensa vuoksi ikään kuin ulkoisten voimien armoilla, se voi tähän riippuvaisuuteensa vedoten vaatia kansalaisiaan hyväksymään esimerkiksi heidän välittömään toimeentuloonsa kohdistuvat leikkaukset tai muut uhraukset, joiden perusteluna on velattomuuteen pyrkiminen (Venäläinen 2017). Yksityisestä taloudenpidosta johdettu ajatus, jonka mukaan velkaantuneisuus on ohimenevä poikkeustila, on kuitenkin kansantalouden näkökulmasta tai globaalin talouden näkökulmasta erikoinen, sillä maailmantalouden kirjanpidossa toisen raha on aina toisen velkaa. Jos ei ole velkaa, ei ole rahaakaan – ja jos ei ole rahaa, ei ole investointeja eikä talouskasvua.

Voidaan sanoa, että nimenomaan velkavetoinen kasvu on läpi kapitalismin historian ollut taloudellisen kehityksen edellytyksenä. Samoin velkarahaa on tarvittu, kun on luotu julkisia palveluita, hyvinvointivaltiota ja näiden takaamaa universaalia yhteiskuntatuloa. Velan kertakaikkinen takaisinmaksu eli tilanne, jossa tehtäisiin ”tilit selviksi”, tarkoittaisi monenkeskisyyden ja yhteistyön loppua. Kun yhä useammin politiikan diskurssia hallitsee velkaantumisen vähentäminen, voidaankin sanoa, että yhteisö on siirtynyt rakentumisen vaiheesta purkautumisen vaiheeseen.

Antroposeeni: rahatalouden ekologinen konteksti

Velasta on tullut ihmisiä yhdistävän, julkista palveluntuotantoa tukevan, investointeja edistävän ja keskinäistä luottamusta lisäävän instituution sijaan yksi niistä vallan diagrammeista, jotka tällä hetkellä tukahduttavat poliittisen mielikuvituksen alueen talouden mykkien pakkojen alle. Tämä on kuitenkin vasta toinen puoli ongelmaa. Vähintään yhtä vakavaa on, että moraalipaniikin sävyttämä puhe velasta ja ”taloudellisesta kestävydestä” peittää alleen sellaiset kestävyysakselit, joista puhuminen ja puheen teoiksi muuttaminen tällä hetkellä huomattavasti kiireellisempää. Perusta-

vin näistä akseleista koskee kysymystä rahavälitteisen tuotantotoiminnan ekologisista reunaehdoista. Kestävyyden rajojen kannalta meidän tulisi-kin rahavelan sijaan puhua *ekologisesta velasta* (Simms 2009) ja rahamääräisen kestävyysvajeen sijaan *ekologisesta kestävyysvajeesta*.

Ympäristöjärjestöjen 1990-luvulla lanseeraamalla ekologisen velan käsitteellä kuvataan kasvavaa kuilua luonnonvarojen kulutuksen ja niiden uusiutumiskyvyn välillä. Maailman ylikulutuspäivää, eli päivää, jolloin kaikki yhden vuoden aikana uusiutuvat resurssit on käytetty, vietettiin 1980-luvulla ensin joulukuussa, 1990-luvulla marraskuussa, vuonna 2005 lokakuussa, ja nyt jo elokuussa.

Siinä missä rahamääräinen velka on suhteellista, ekologinen velka on piinaavan absoluuttinen. Yhden henkilön, kotitalouden, yrityksen tai valtion rahavelkaa vastaa globaalissa kirjanpidossa aina jonkun toisen samankokoinen varallisuus. Vaikka kuinka ottaisimme ”syömävelkaa” ja eläisimme yli varojemme, raha sinänsä ei katoa minnekään. Rahamääräisten transaktioiden myötä velat ja varallisuudet toisaalla vähenevät ja toisaalla kasvavat. Ekologisessa velassa yleisen tasapainon logiikkaa (vrt. Venäläinen 2013) ei ole: kukaan ei kompensoi puolestamme sitä, että käytämme luonnonvaroja niiden uusiutumiskykyä nopeammin.

Teollisen kapitalismin menestystarina oli mahdollinen ainoastaan valtavan ekologisen velan myötä, joka otettiin ennen kaikkea öljyn muodossa. Fossiilisen energian varaan pönkitetty kokonaistuotannon kasvu loi illuusion siitä, että modernin ihmisen haave luonnon rajoista irtautumisesta olisi viimeinkin mahdollista toteuttaa. ”Öljyn kokemusta” tutkineet Antti Salminen ja Tere Vadén (2013) kutsuvat tätä ajatuskulkua *naftismiksi* eli ideologiaksi, joka ei tunnista tai tunnusta fossiilisten polttoainneiden merkitystä modernin elämänmuodon kehityksessä, vaan olettaa öljyn avulla aikaansaadut ilmiöt jollain tapaa pysyviksi ja yleispäteviksi. Paraatiesimerkin naftisesta ajattelusta tarjoaa moderni taloustiede, joka ei kykene käsittämään energiavarojen saatavuutta ja uusiutuvuuden rajoja tuotannon fundamentaalisina ennakkoehtoina, vaan tarkastelee niitä ikään kuin vain *tuotannontekijöinä* muiden joukossa.

Ekologisen kriisin syvyys on vähitellen tunnistettu myös yhteiskuntatieteissä. Esimerkiksi John Urry (2011) ja Anthony Giddens (2009) ovat ko-

rostanee, että ympäristömuutokset ja erityisesti ilmaston lämpeneminen asettavat tänä päivänä kaikkein suurimman haasteen yhteiskuntatieteille. Haasteena ei tässä tapauksessa ole pelkästään löytää keinoja ylikulutuskierteen katkaisemiseen, vaan myöskin päästä yli ja ohi yhteiskuntatieteiden sellaisesta ihmiskeskeisyydestä, joka on rajoittanut ihmisen ja ihmistoiminnan ymmärtämistä osana laajempaa sosio-ekologista sfääriä.

Antroposeeniä eli ”ihmisen aikakautta” on ehdotettu uudeksi geologiseksi epookiksi, joka seuraisi järjestyksessä varhais- ja myöhäisliitukautta, paleoseeniä, eoseeniä, oligoseeniä, mioseeniä, plioseeniä, pleistoseeniä ja holoseeniä. Ehdotus ei ole aivan vaatimaton, sillä useimmat näistä epookeista ovat kestäneet miljoonia tai kymmeniä miljoonia vuosia. Antroposeenin käsitteen on tarkoitus korostaa ihmisten roolia peruuttamattomien luonnonmullistusten alullepanijoina. Kansainvälinen geologiryhmä jakeaa antroposeeniä koskevat ajoitukset kolmeen pääluokkaan: ensinnäkin ”varhaiseen antroposeeniin”, joka alkoi joitain tuhansia vuosia sitten; toiseksi teollisen vallankumouksen alkuun; ja kolmanneksi noin 1950-luvulta alkaneeseen ”suuren kiihtyvän muutoksen” jaksoon. Tutkijaryhmä päätyi siihen, että näistä viimeinen, muun muassa ydinenergian käyttöönottoon liittyvä jakso, tulisi tarjoamaan selkeimmän geologisen erottelukriteerin. Tällä perusteella he ehdottavat, että antroposeenin alkua merkitsisi Yhdysvaltain tekemä Trinity-ydinkoe New Mexican Alamogordossa 16. heinäkuuta 1945 kello 05:29:11. (Zalasiewicz ym. 2015.)

Antroposeenin teknologioiden kautta ihmiskunta jättää ympäristöönsä jäljen, jonka pituus on yhden ihmiselämän tai useammankin ihmisukupolven kokemushorisontin kannalta käsittämätön. Vaikka esimerkiksi ihmistoiminnasta aiheutuvat hiilidioksidipäästöt lopetettaisiin kokonaan, ilmakehän hiilidioksidipitoisuus ei silti laskisi teollista vallankumousta edeltävälle tasolle missään ihmiskunnalle merkityksellisessä ajassa. Vaikka ihmisen aikaansaamia eli *antropogeneettisiä* muutoksia tai niiden syvyyttä ei voisi täysin käsittää, emme voi toisaalta myöskään välttää niitä koskevalta tiedolta tai sulkea niiltä korviamme. Erityistä antroposeenin ajalle onkin juuri se, että muutokset aikaansaanut toimija on vastuustaan karmivan tietoinen – ja tästä tiedosta ahdistunut. *New York Timesin* ”Dot Earth” -blogia pitävä ympäristötoimittaja Andrew Revkin kirjoittaa:

”Kaksi miljardia vuotta sitten syanobakteerit loivat ilmakehään hapen ja mahdollivat perusteellisesti maapallon elämän. Mutta ne eivät tienneet sitä. Me olemme ensimmäinen laji, joka aiheuttaa planeetan laajuisia vaikutuksia, ja on itse tästä tietoinen.” (Revkin 1992, sit. Stromberg 2013; käännös JV.)

Antroposeenin käsite on siis ennen kaikkea ilmaus luonnon ajattelemisen kriisistä ja samalla hätähuuto uusien ajattelemisen ja tietämisen tapojen puolesta (ks. Alhojärvi 2017). Kenties tämän vuoksi käsitteellä onkin ollut eniten kaikupintaa taiteen, aktivismin sekä ihmis- ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kentillä. Monet geologit odottavat edelleen tiukempaa evidenssiä, joka voidaan kaivaa maasta ja analysoida, kun taas yhteiskunta- ja kulttuuriteoreetikot sekä ennen kaikkea taiteilijat pyrkivät pikemminkin aistimaan sitä, mikä ei ole vielä näkyvissä tai todistettavissa, mutta mikä silti velloo ilmassa ja vaatii päähkäilyä.

Rahan ja saasteen hyperobjektit

Palaan nyt alussa esittämäni väitteeseen siitä, miten rahan yhtäaikainen rajallisuus ja rajattomuus ovat yhteydessä tällä hetkellä vallitsevaan ekologiseen ja poliittiseen kriisiin. Meillä on siis maailmassa rahaa sekä liian vähän että liikaa. Siellä, missä ihmisten yhteistoiminta vaatisi rahaa toteutukseen, rahasta on tehty keinotekoisesti niukkaa. Toisaalta siellä, missä taloudellinen toiminta tarkoittaa edelleen fossiilikapitalismista riippuvais- ta tuotantoa, rahaa on liikaakin saatavilla.

Globaalin rahatalouden ja globaalin ympäristöhuolen rinnasteisuutta voidaan jäsentää filosofi Timothy Mortonin (2013) lanseeramalla *hyperobjektin* käsitteellä. Hyperobjekteja ovat esimerkiksi Tyynellemerelle kasautuneet jättimäiset jätelautat, jotka syntyvät tuotannon ja kulutuksen hallitsemattomista prosesseista. Hyperobjektien kompleksisuus ilmentää alun perin irrallisten mutta myöhemmin toisiinsa liittyvien prosessien kykyä saada aikaa rakenteita, joiden massiivisuus tekee niistä ihmisille lähes käsittämättömiä. Voisiko siis ajatella, että se biljoonien dollarien arvoinen virtuaalinen rahamassa, josta valtaosa on syntynyt vasta viime vuosikymmenien aikana ja josta vain pieni murto-osa on konkreettista ”rahaa” sanan arkisessa merkityksessä, muodostaa tällä hetkellä jäte-

lautojen tai ilmaston lämpenemisen kaltaisen ”hyperobjektin”? Voisiko ajatella, että liika raha on meille jätettä?

Morton kuvailee hyperobjekteja *tahmeiksi, sulaneiksi, paikattomiksi ja interobjektiivisiksi*. Mitä nämä määreet sitten tarkoittavat? Ensinnäkin hyperobjektit ovat tahmeita siinä mielessä, että tarttuvat kiinni kaikkiin koskettamiinsa asioihin, vaikka niitä kuinka yrittäisi vastustaa. Rahatalous on instituutio, joka mieluusti tarttuu itselleen uusiin elämänalueisiin sulauttaakseen ne rahan yhteismitallistavan vaikutuksen piiriin. Toisaalta ympäristöhuoli on nykyään alati läsnä rahan käyttöön liittyvissä päätöksissä, oli kyse sitten autolla ajamisesta, tomaattien valitsemisesta tai lomalennon varaamisesta. Emme pääse eroon sen enempää rahasta tai ympäristökriisistäkään, vaan meidän on muokattava elämäämme sellaiseksi, että voimme tulla niiden kanssa siedettävällä tavalla toimeen.

Toiseksi hyperobjektit ovat sulaneita, millä Morton viittaa niiden masiiviseen laajuuteen, joka tuntuu kyseenalaistavan ajan ja paikan rajat. Raha on ollut välttämätön askel nykymuotoiselle taloudelliselle globalisaatiolle. Viimeistään vuonna 1995 alkaneet YK:n ilmastokokoukset ovat vastaavasti esittäneet ilmastomuutokset huolena, josta mikään samaa planeettaa asuttava osapuoli ei voi olla välittämättä.

Kolmanneksi hyperobjektit ovat paikattomia siinä mielessä, että ne ovat jatkuvasti läsnä kaikkialla eivätkä paikannu mihinkään erityiseen keskukseen tai pisteeseen, mutta aiheuttavat silti vaikutuksia, jotka ovat konkreettisia ja paikallisia. Ilmaston lämpeneminen aiheuttaa monimutkaisten vaikutusketjujensa välityksellä yllättäviä sääolosuhteita, joita ei voida kattavasti mallintaa pelkästään ilmastotiedon kokonaisuutta tarkastelemalla. Samalla tapaa globaalit rahan liikkeet ovat niin kompleksisesti verkottuneita, ettei millään toimijalla voi olla tietoa kaikista valintojensa aiheuttamista seuraussuhteiden ketjuista. Jopa pieni inhimillinen virhe tai tietojärjestelmän romahtaminen voi nopeaan tiedonsiirtoon ja automatisoituihin prosesseihin perustuvassa finanssitaloudessa aiheuttaa hallitsemattomia ketjureaktioita (ks. Lehtonen 2013 sekä Sederholm tässä kirjassa).

Neljänneksi hyperobjektit ovat interobjektiivisia, mikä tarkoittaa sitä, että ne ovat itsessään monien asioiden enemmän tai vähemmän spontaanin yhteenliittymisen tulosta; ne ovat siis objektien *koosteita*. Ihmisen

aiheuttaman ilmaston lämpenemisen hyperobjektiin liittyy luonnon fyysikaalisten prosessien ohella koko teollisen kapitalismin sosiaalinen, kulttuurinen ja taloudellinen historiallinen kudos. Vastaavasti rahassa liittyvät yhteen rahan historia taloudellisena ja kulttuurisena instituutiona, mutta myös ne kaikki yksittäiset rahaesineet, kuten runoilija Eino Santasen muokkaamat ”tunnesetelit”, jotka toimivat rahamuodon materiaalisina välittäjinä ja asettuvat yhteiselle mittapuulle biljoonien yksittäisten makсутapahtumien kautta.

Lopuksi

Millä tavalla käsitys elämästämme antroposeenin ajassa muuntaa käsitystämme rahasta? Tai millä tavalla sen *pitäisi muuntaa* käsitystämme rahasta?

Ensinnäkin rajattomalle rahalle olisi asetettava sellaiset rajat, jotka vastaisivat luonnonympäristön ekologista uusiutumiskykyä. Toiseksi olisi rajattava sellainen rajattoman rahan alue, jossa raha voi toteuttaa tehtäväänsä yhteisöjen luoja ja välittäjänä ilman, että se samalla tukee rajallisen luonnon ryöstöä.

Eino Santanen ehdottaa *Tekniikan maailmat* -kokoelmansa liitteessä, että taiteen keinoin olisi mahdollista hakkeroida ja vinouttaa rahan roolia mittaamisen instituutiona – taide voisi samanaikaisesti purkaa rahan myyttejä ja ehdottaa uusia merkityksiä yhteismitallistavan järjestelmän reuna-alueille. Santasen ehdotus tuo mieleen sosiologi Gabriel Tarden ajatukset talouden mitattavuudesta. Tarde oli todennäköisesti ensimmäinen rahatalouden tutkija, joka yritti ottaa vakavasti ajatuksen talouden tunteellisuudesta, ja kenties hän olisi innostunut myös Santasen tunneseteleistä. Santasen setelirunoprojektin suhteen resonoiivat erityisesti Tarden kehittämät talouden mittaamispiirien laajentamisesta. Toisin kuin usein kuulluissa valituksissa siitä, että kaikki ”pehmeät arvot” on alistettu taloudelle, Tarden tavoitteena oli laajentaa talouden ajattelua ottamalla tunteet talouden piiriin ja antamalla niiden yhdessä muokata sitä, mitä pidetään arvokkaana. Taloustiedettä ei voisi pelastaa sillä, että sille palautettaisiin ”järki”, vaan päinvastoin olisi hyväksyttävä taloustieteelle rooli ”intohi-

mojen tieteenä”, joka pystyisi rahan määrän lisäksi mittaamaan myös ihmiselämän moraalisia, tunteellisia, esteettisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia. (Tarde 2006/1902a; 2006/1902b; ks. Latour & Lépinay 2009.) Kenties tunteiden kirjoittaminen seteliin voisi olla yksi askel tällaisessa hankkeessa.

LÄHTEET

- Gustafsson, Kimmo 2010. Sillat ja pikkutiet vailla rahaa. *Yle Uutiset* 6.5.2010. <https://yle.fi/uutiset/3-5558902> (tarkistettu 30.9.2018).
- Gustafsson, Joonas 2018. Geologit määrittivät historian uudestaan: Uusin geologinen aikakausi alkoi 4 200 vuotta sitten, ja jälkiä siitä näkyy kaikilla mantereilla – Tiedätkö, mitä silloin tapahtui? *Tekniikan maailma* 18.7.2018. <https://tekniikan-maailma.fi/uusin-geologinen-aikakausi-alkoi-4-200-vuotta-sitten-ja-jalkia-siita-nakyy-kaikilla-mantereilla/> (tarkistettu 30.9.2018).
- Yle Kainuu 2009. Kajaani-lisään ei löydy rahaa. *Yle Uutiset* 16.11.2009. <https://yle.fi/uutiset/3-5919755> (tarkistettu 30.9.2018).
- Torvinen, Pekka & Laitinen, Joonas 2015. Helsingin tyhjiä päiväkoteja ei ole harkittu pakolaisille. *HS.fi* 10.9.2015. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002851355.html> (tarkistettu 30.9.2018).
- Krautsuk, Satu 2014. Tutkija: Suomalaisilla ei ole enää rahaa remontoida kotejaan – näin teet sen halvalla. *Yle Uutiset* 12.11.2014. <https://yle.fi/uutiset/3-7618861> (tarkistettu 30.9.2018).
- Santanen, Eino 2014. *Tekniikan maailmat*. Helsinki: Teos.
- Tuomikoski, Mikko 2011. Ennen vanhaan pankeistakin sai vielä rahaa. *Yle Uutiset* 23.11.2011. <https://yle.fi/uutiset/3-5457101> (tarkistettu 30.9.2018).

KIRJALLISUUS

- Alhojärvi, Tuomo 2017. Yllättymisiä: antroposkenen paranoia ja tiedon tilanteinen ongelma. *Tiede & Edistys* 1/2017, 36–56.
- Aristoteles 1989. *Nikomakhoksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Callon, Michel 2006. What does it mean to say that economics is performative? CSI Working Papers Series 005. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00091596/document>
- Gibson-Graham, J. K. 2014. Rethinking the Economy with Thick Description and Weak Theory. *Current Anthropology* 55:S9, S147–S153.
- Giddens, Anthony 2009. *Politics of Climate Change*. Cambridge; Malden, MA: Polity.
- Graeber, David 2011. *Debt: the first 5,000 years*. Brooklyn: Melville House.
- Helle, Anna 2018. ”The Value Was Here”. Runon ja rahan kytkös Eino Santasen setelirunoissa. *Avain* 1/2018, 48–65.
- Järvensivu, Paavo 2016. *Rajattomasti rahaa niukkuudessa*. Helsinki: Like.
- Kauppinen, Anna-Riikka & Venäläinen, Juhana 2015. Velkaantumisen pelko vaarantaa demokratian. *Helsingin Sanomat*, 10.7.2015, A5.
- Latour, Bruno & Lépinay, Vincent Antonin 2009. *The science of passionate interests: an introduction to Gabriel Tarde's economic anthropology*. Chicago: Prickly Paradigm Press.

- Lazzarato, Maurizio 2014/2011. *Velkaantunut ihminen*. Suom. Anna Tuomikoski. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Lehtonen, Turo-Kimmo 2013. Epävarmuuden talous: hyvinvoinnin välityksistä ja infrastruktuureista. *Sosiologia* 50(2013):1, 51–60.
- MacKenzie, Donald, Muniesa, Fabian & Siu, Lusia 2007. *Do Economists Make Markets? On the Performativity of Economics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Morton, Timothy 2013. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- Mäkinen, Virpi 2007. Talouselämän oikeudellinen sääntely. Teoksessa Heikki Pihlajamäki, Virpi Mäkinen & Jussi Varkemaa: *Keskiajan oikeushistoria*. Helsinki: SKS, 138–178.
- Salminen, Antti & Vadén, Tere 2013. *Energia ja kokemus: naftologinen essee*. Tampere: niin & näin -kirjat.
- Simmel, Georg 1997/1900. *Rahan filosofia*. Suom. Panu Turunen. Turku: Doroga.
- Simms, Andrew 2009. *Ecological Debt: Global Warming and the Wealth of the Nations*. London: Pluto Press.
- Stromberg, Joseph 2013. What is the anthropocene and are we in it? *Smithsonian Magazine*, January 2013.
- Tarde, Gabriel 1902a. *Psychologie économique. Tome premier*. Paris: Félix Alcan.
- Tarde, Gabriel 1902b. *Psychologie économique. Tome second*. Paris: Félix Alcan.
- Urry, John 2011. *Climate Change and Society*. Cambridge, UK; Malden, Mass: Polity.
- Venäläinen, Juhana 2013. Maanisesti lamaantuen: Georg Simmel ja affektiivinen kapitalismi. Teoksessa Teppo Eskelinen ja Suvi Heikkilä (toim.): *Talous ja arvo*. Jyväskylä: SoPhi, pp. 92–114.
- Venäläinen, Juhana 2015. Talouden ontologia kulttuurintutkimuksen kohteena. *Kulttuurintutkimus* 32(2015): 3, 34–38.
- Venäläinen, Juhana 2017. "Numerot voivat näyttää sataa, mutta juna ei kulje." Populaarin verkkokeskustelun perspektiivi kansalliseen velkakulttuuriin ja kestävästä taloudenpidon ehtoihin. *Elore* 2/2017. http://www.elore.fi/arkisto/2_17/venalainen.pdf.
- Zalasiewicz, Jan ym. 2015. "When did the anthropocene begin? A mid-twentieth century boundary level is stratigraphically optimal". *Quaternary International*.

ILLUUSIOIDEN MILJARDIMARKKINAT?

Rationaalisuuden ja epärationaalisuuden ulottuvuudet arvopaperikaupankäynnissä

STIG SEBASTIAN SÖDERHOLM

Intro

Kirjoitukseni otsikko on ensimmäisen sanansa osalta kärjistys, sillä tätä sanavalintaa on hyvin harvoin käytetty kuvaamaan finanssimarkkinoiden liikettä tai luonnetta. Yksittäisiä mainintoja toki löytyy. Vuosien 2007–2008 finanssikriisiä luotaavassa *Big Short* -kirjassa (2011) Michael Lewis toteaa, että kriisin ”edelläkävijät”, siis subprime-luottoihin keskittyneet yhtiöt, pystyivät useiden vuosien ajan peittelemään sen, että niillä ei ollut todellisia tuottoja, vaan kirjanpitoon päätyneet tuotot ja voitot olivat ”pelkästään illusorisia”. Toisessa teoksessaan *Flash Boys* (2014) Lewis toteaa 2000-luvun kynnyksellä yleistyneen pörssiosakkeiden ultranopean kaupankäynnin (*high frequency trading*, *hft*) tuottaneen vuoden 2007 paikkeilla sen uudenlaisen tilanteen, että sijoittajien tietokoneen näytöillä osakkeiden reaaliaikaiset osto- ja myyntitasot muuttuivat illuusioiksi. Tämä johtui siitä, että hft-kaupankäyntiteknologiaa kehittäneet pankit ja trading-firmit ja niiden käyttämät automatisoidut kaupankäyntiohjelmat häivyttivät osakkeen tarjoustason samalla hetkellä kun osto- tai myyntihaluinen sijoittaja painoi päätelaitteensa enter-näppäintä. Näin tietokoneen näytön ja manuaalisen näppäimistön tarjoama reaaliaikainen markkinanäkymä oli itse asiassa ainoastaan visuaalinen iluusio (Lewis 2015, 65). Tällainen tekninen detalji voidaan rinnastaa myös kokeellisissa tutkimuksissa esiin nouseeseen optisen illuusion problematiikkaan. Optisella illuusiolla tarkoitetaan sitä, että ihmisen keskushermosto saattaa tulkita näkökentän etualalla olevan kohteen huomattavasti todellista kokoaan suurempana. Finanssimailmaan sovitettuna (Lo 2017, 141–142) vastaavanlainen, sijoittajan käyttäytymistä ohjaava illuusio voi aiheuttaa pörssiosakkeiden ostoallon, jos yritykseen liittyvä sinänäsä pieni uutinen koetaan merkit-

tävänä ja isona tulevaa tulosta kohentavana uutisena (Lo 2017, 141) Tai toisensuuntaisesti pieni uutinen voi myös laittaa yrityksen tai jopa useiden saman toimialan yritysten osakkeiden laskuun: esimerkiksi jos lääketehdas A uutisoi kehitteillä olevan uuden lääkkeensä epäonnistumisesta, niin saman tien myös lääkeyhtiöiden B, C ja D kurssit kääntyvät laskuun. Näin ollen illusorisuuden käsitteellä voidaan ainakin osittain selittää erityisesti pörsseissä tapahtuvan kaupankäynnin herkkyystekijöitä.

Sijoittajien reaktiot finanssimaailman reaaliaikaiseen informaatioon – joka vaihtelee laajalla skaalalla täsmällisesti faktapohjaisesta uutisoinnista erilaisten markkinahuhujen kautta sosiaalisen median tuottamaan kohinaan – asettavat koetukselle perinteisen rationaaliseksi oletetun sijoittajan perustyyppin. Finanssisijoittamisen vakiintuneista ja nykyäänkin suosiota nauttivista teorioista erityisesti Eugen Faman kehittänyt *tehokkaiden markkinoiden teoria* (Fama 1970) edellytti rahoitusmarkkinoilla toimivan *homo economicuksen* rationaalista perusluonteisuutta. Faman keskeisen argumentin mukaan kaikki yksittäiseen yhtiöön liittyvä tieto ja sen julkisella markkinapaikalla ostettavissa tai myytävissä olevan osakkeen valuaation perustana oleva tieto on hyödynnetty täydellisesti osakkeen hinnassa. Näin ollen pörssiosakkeet ovat joka hetki oikein hinnoiteltuja. Fama toki erotteli tehokkuuden eri asteita, mutta yleistäen voi todeta, että tehokkaat markkinat sisäistäneen sijoittajan kannalta varmin sijoitus olisi sijoittaa suoraan osakeindekseihin, sillä niiden pistearvot edustavat osake-markkinoiden konsensusta.

Oletus markkinoiden rationaalisuuden mahdollistamasta markkinoiden tehokkuudesta on myös kyseenlaistettu. Erityisesti Daniel Kahnemanin ja Amos Tverskyn 1970-luvulla tekemiin empiirisiin tutkimuksiin perustuva *behavioristinen taloustiede* on osoittanut rationaalisen toimintamallin häilyvyyden silloin, kun sijoitustoiminnan mallia tarkastellaan yksilöiden tekemien päätösten ja riskiä sisältävien valintojen kautta. Behavioristinen taloustiede tutkii erityisesti sitä, millä tavoin ihmiset tulkitsevat informaatiota virheellisesti tai vajavaisesti ja miten ihmisten tunnereaktiot vaikuttavat päätöksentekoon pörssiosakkeiden osto- tai myyntitilanteissa (Mandelbrot & Hudson 2016, 124; Thaler 2015). Arvopaperimarkkinoihin sovellettuna rationaalisuutta puhkovaksi tekijäksi on

osoitettu erityisesti tunnepohjainen ns. *loss aversion* -reaktio. Pelkistetyksi todettuna *loss aversion* tarkoittaa sitä, että 100 yksikön sijoituksen ollessa 10 yksikköä tappiolla sen aiheuttama negatiivinen tunnereaktio koetaan voimakkaampa kuin sijoituksen 10 yksikön tuoton mukanaan tuoma positiivinen tunnereaktio.

Kulttuurien tutkimuksen alalla erityisesti sosiaaliantropologiassa on jo yli vuosisadan kestoinen tutkimuspolku niin sanottujen pienten talouksien tutkimiseen. Pörssien kaltaiset finanssimailman globaalit markkinatorit ovat kuitenkin jääneet tämän tutkimussuuntauksen ulkopuolelle. Yksi poikkeus tästä on Karen Ho, joka vuonna 2009 julkaisi laajan etnografisen, tutkijan omaan osallistumiseen perustuvan tutkimuksen *Liquidated: An Ethnography of Wall Street*. Hon fokuksessa on nimenomaan investointipankkiirien sisäistävä säännöstö ja maailmankatsomukselliset periaatteet ja niiden laajemmat vaikutukset pankkimaailmaa ympäröivän yhteiskunnan ja yritysmaailman työelämään vaikuttaviin ratkaisuihin.

Myös Jori Luyendijkin tutkivan journalismin näkökulmasta kirjoitettu Lontoon Cityn pankkiirien elämismaailmaa käsittelevä raportti *Rahan ruhtinaat: matka pankkiirien suljettuun maailmaan* (2015) voitaneen lukea kuuluvaksi antropologian tutkimuskenttään Luyendijkin ollessa koulutukseltaan antropologi. Luyendijk kuvailee erittäin yksityiskohtaisesti ja eloisesti, miten investointipankkien vaikenemiskoodin ympäröimä etnografinen kenttä alkoi vähin eri avautua kirjoittajalle; kontaktien luomisessa haastateltaviin auttoivat omalta osaltaan myös kirjan kirjoittajan omat kyseiseen aiheeseen liittyvät blogimerkinnot ja niiden pohjalta syntyneet keskustelut.

Tarkastelen kirjoituksessani finanssimarkkinoiden keskeisiä toimintatapoja, tai tarkemmin rajattuna erityisesti julkisilla markkinapaikoilla (pörssit) tapahtuvan arvopaperikaupan luonnetta muutamista kulmista. Teen joitain huomioita markkinoiden rationaalisuudesta ja epärationaalisuudesta. Analysoin myös hiukan lähemmin kahta finanssimarkkinointia kuvailevaa näytelmäelokuvaa, ja lopuksi teen joitain huomioita markkinoiden nykyhetkisestä tilanteesta. Kirjoituksessani hyödynnän myös omaa sijoitajakokemustani, joka on viimeisen viiden vuoden ajan ollut kokopäiväistä työskentelyä arvopaperisijoittamisen kentillä. Etäisempä-

nä taustana on varhaisempi työkokemukseni akateemisessa maailmassa kulttuurintutkimuksen aloilla; tämä tuo artikkelini metodologiaan myös omakohtaiseen kokemukseen pohjautuvaa etnografista sävyä.

Toukokuun 2010 salamaromahdus USA:n markkinapaikoilla

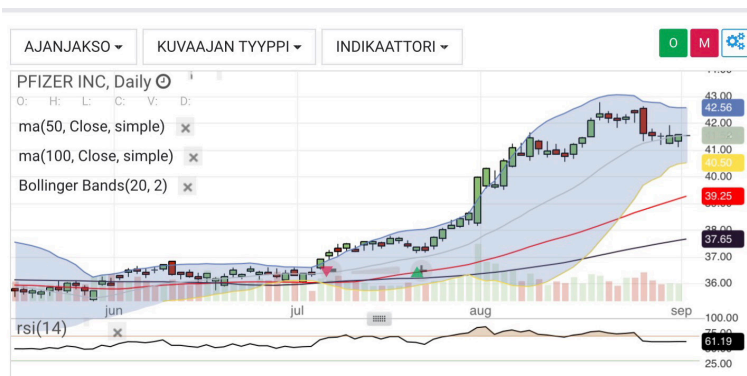
Torstai-iltana 6. toukokuuta 2010 tietokoneeni ruudulla piirtyivät reaaliaikaisesti USA:n osakemarkkinoiden keskeiset indeksit. New Yorkin pörssin aamu (Suomen aikavyöhykkeellä klo 16.30) oli pörssikurssien osalta avautunut lievästi levottomasti: uutiset Kreikan taloudesta ja valuuttakurssien keskinäiset heilahtelut olivat jo pohjustaneet negatiivisten odotusten mielialan USA:n arvopaperimarkkinoille. Se oli aiheuttanut jonkin verran myyntipainetta, minkä seurauksena kurssit olivat lievässä laskussa; mitään huomiota herättävän dramaattista kurssiheiluntaa ei kuitenkaan ollut näköpiirissä. Mutta iltapäivällä (Suomen aikaa noin klo 21.30) tapahtui yhtäkkiä hämmästyttävän nopea ja tietokoneen näyttöruudulla helposti havaittavissa oleva muutos, kun indeksikäyrien ja myös monien yksittäisten osakelajien hintanoteeraukset kääntyivät jyrkkään laskuun, ja syökösymäinen lasku jatkui yhtäjaksoisesti ilman pörssikaupankäyntiin kuuluvia osakkeiden edestakaisin sahaavia lasku-nousu -piikkejä. Indeksit ja useiden yritysten osakkeet näyttivät olevan vapaassa pudotuksessa, mutta noin 30 minuutin pudotuksen jälkeen romahdusmainen lasku pysähtyi lähes yhtä äkisti kuin oli alkanutkin; indeksien pistearvot sekä osakkeiden hintanoteeraukset kääntyivät nousuun ja korjaantuivat ylöspäin lähes laskukäännettä edeltäville tasoille.

Näin raju hintaheilahdus herätti myös USA:n finanssimarkkinoita valvovien viranomaisten (SEC ja CFTC) huomiota, ja niinpä kaupankäynnin osto- ja myyntitoimeksiannot useilla markkinapaikoilla eri arvopaperilajien osalta käytiin myöhemmin tarkasti läpi. Tutkinnan loppuraportti ”Findings Regarding The Market Events of May 6, 2010” julkistettiin syyskuussa 2010. Raportin kanta oli, että jotain poikkeuksellista todella oli tapahtunut 6.5.2010. Silti tapahtuneelle ei ollut osoitettavissa mitään yksittäistä syytä eikä pörssien kaupankäyntijärjestelmissä ollut teknisiä

ongelmia, vaan kyse oli monimutkaisesta ketjusta, jossa yksi tapahtuma johti toiseen.

Tapahtumien kulkuun vaikuttivat automatisoidut kaupankäyntiohjelmat, jotka alkoivat tehdä myyntitoimeksiantoja isoina blokkeina; mausteena olivat lisäksi vielä eri markkinapaikkojen hinnoittelun hajontaa eli arbitaasia hyödyntävät ns. päiväkauppiaat. Raportin mukaan 6.5.2010 tapahtuneen markkina-anomalian alkusysäyksenä olivat Chicagon johdannaispörssissä tehdyt myyntitoimeksiannot sijoitusinstrumenteilla (indeksifutuurit), jotka ennakoivat USA:n keskeisen S&P 500 -osakeindeksin päivänarvon kehitystä. Koska valokuitukaapeleita pitkin data kulkee markkinapaikalta toiselle, esimerkiksi Chicagon johdannaispörssistä New Yorkin osakepörssiin, lähes valon nopeudella, niin automatisoidut, ultranopeaan kaupankäyntiin perustuvat algoritmit toivat yllättäen massiivisen ja ketjureaktiota muistuttavan myyntiaallon New Yorkin pörssissä listattuihin osakkeisiin laukaisten samalla sijoittajien ja instituutioiden etukäteen asettamat hintarajaehdoiset *stop loss* -toimeksiannot. Tämän seurauksena useiden osakelajien hintatasot putosivat muutamassa minuutissa tarjousluokissa kerros kerrokselta alaspäin. Raportin mukaan kyse ei ollut kurssien tarkoitushakuisesta manipuloinnista, vaan sattumanvaraisen ja kaupankäyntiteknologian tuottamien mutta kuitenkin ennakoimattomien prosessien aiheuttamasta markkinamyrskystä.

Artikkelini otsikkoon palatakseni tässäkin hetkellisessä markkinaromahduksessa oli kyse eräänlaisesta illuusiosta. Tällä kertaa tosin illuusion lähtötilanteen loi ihmisten ohella myös keinoäly tulkitsemalla virheellisesti kaupankäyntisignaaleja. Robottiohjelmat hahmottivat kaupankäynnin momentumin siten, että markkinatrendi olisi yhtäkkiä kääntynyt laskusuuntaiseksi, minkä seurauksena alkoi massiivinen myyntiaalto. Yksittäisenä episodina 6. toukokuuta 2010 vakiinnutti pörssimaailman jargoniin ilmaisun *flash crash*, äkkiromahdus. Vastaavia on tapahtunut sen jälkeenkin ja yhä nopeammalla tempolla. Myöhemmin jargoniin tuli myös *mini crash*, jolla tarkoitetaan yhden osakelajin nopeasti tapahtuvaa edestakais- ta hinnanmuutosta, jossa parin kolmen sekunnin sisällä hinta romahtaa 5–10 prosenttia korjautuakseen parissa sekunnissa tai joskus jopa sekunnin murto-osissa takaisin pudotusta edeltävälle tasolle. Nykyisellään täl-

KUVA 1. Pörssiosakkeiden kurssiliikkeiden ja kaupankäyntivolyymien vaihteluihin pohjautuva teknisen analyysin kaavio Pfizer Inc. -yhtiön osakkeiden kaupankäyntidynamiikasta kesäkuusta syyskuuhun 2018. Osakkeen kurssinoteeraukset on merkitty ns. japanilaisilla kynttilöillä, ja osakkeen mahdollisia osto- tai myyntisignaaleja tutkitaan kuviossa näkyvien liukuvien keskiarvojen, suhteellisen voimaindeksin (RSI) ja Bollingerin nauhojen antamien vihjeiden pohjalta. (Kaavion cop. Lynx, the Netherlands).

laiset algoritmien ohjaamat hinnoittelunoteerausten ja osakkeiden myyntivolyymien äkkinäiset heilahtelut ovat osakemarkkinoiden niin sanottua uutta normaalia, joten pääsääntöisesti ne eivät enää herätä median tai arvopaperikauppaa valvovien viranomaisten huomiota.

Kuplat ja hypet arvopaperikaupan poikkeustilanteiden tuottajina

Yleisissä mielikuvissa pörssikauppa mielletään kasinopelinä, johon liimataan moraalisesti arveluttavan keinottelun ja riskipelaamisen määreet. Lähtökohtaisesti on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että pörssi on alun perin ollut konkreettisesti markkinapaikka, tori, jossa on huudettu vuorotel- len osto- ja myyntitarjouksia ja jossa kaupat ovat syntyneet vuorovaikut- teisesti, kun myyjä ja ostaja ovat löytäneet molemmille sopivan tuntuisen hinnan.

Silloin tällöin tähän vertaiskauppaan on liittynyt myös poikkeuksellisia hinnoittelutilanteita. Arvopaperikaupan ensimmäisenä joukkopaniikin aiheuttaneena osakekuplana ja pörssiromahduksena pidetään Alanko-

maiden markkinoilla vuosina 1634–1637 esiintynyttä niin sanottua tulppaanimaniaa. Tiettyjen harvinaisia väriyhdistelmiä tulppaaneihin tuottavien lajikkeiden hinnoittelu varhaisten sen aikaisen osto-optioiden kautta oli muutamassa vuodessa noussut huikeisiin mittoihin. Tulppaanihypen huippuvaiheessa yhden tulppaanierän (40 kpl) ostamiseen oikeuttavan option haltija olisi voinut hankkia kokonaisen talon osto-optionsa päivänkohtaisella arvolla. Yhden ainoan tulppaanisipulin myyntihinta oli hypen huippuvaiheessa jopa 5500 floriinia (guldenia). Vertailuna mainittakoon, että markkinoilta sai neljä härkää 400 floriinilla, tai kaksitoista lammasta 120 floriinilla; ammattitaitoisen työläisen vuosipalkka oli noin 200–300 floriinia. Edellä olevat luvut on poimittu Charles McKayn vuonna 1841 (uudistettu editio 1852) julkaisemasta kirjasta *Extraordinary Popular Delusions and The Madness of Crowds*, jossa kirjoittaja omisti yhden luvun tulppaanihypen, tai McKayn terminologian mukaan tulppaanimanian, kuvailulle. Vaikka McKayn lähteiden käyttö on ollut suurpiirteisistä, ja tulppaanihypen kuvaukset perustuvat myös anekdootteihin, niin kirjan vaikutusta ei ole syytä vähätellä. McKayn kirjoituksen pohjalta Alankomaiden tulppaanihypeen on toistuvsti viitattu esimerkkinä sijoitustuotteiden hinnoittelukuplista ja ihmisjoukkojen yhdensuuntaistavan käyttäytymisen osuudesta niissä.

Helmikuussa 1637 spekulointi tulppaanisipuleiden siihen asti lähes rajattomalta vaikuttaneesta arvonnoususta tuli kuitenkin käännekohtaansa: arvopapereilla spekuloiijat halusivat myydä, ja myyntialto levisi lumipalloefektin tavoin suistaen tulppaanisipulien hinnat äkilliseen ja romahdusmaiseen laskuun (Garber 1990, 36–37). Tällöin tulppaanierien osto-optiot muuttuivat yhtäkkiä arvoa vailla oleviksi papereiksi, ja monet äkkivaurastuneet tulppaanisijoittajat menettivät kaiken.

Tämä ei tietenkään jäänyt historian viimeiseksi pörssiromahdukseksi, mutta vielä vuosisatojen jälkeenkin Alankomaiden tapahtumat herättävät älyllistä mielenkiintoa esimerkiksi pohdittaessa arvopaperikauppaa ja sitä ohjaavien markkinavoimien käyttäytymismalleja rationaalisuus/epärationalisuus -ulottuvuuden kannalta. Kyseessähän ei ollut misään vaiheessa selväpiirteisesti sjoitushuijaus, vaan jatkuvasti nouseva tulppaanien hintataso oli se, mitä ihmiset olivat kullakin hetkellä valmiita maksamaan odot-

taessaan ja olettaessaan hinnanousun jatkuvan lähikuukausien aikana. Seuraavilla vuosisadoilla pörssien ekspansion seurauksena tutuiksi ovat tulleet erilaiset markkinoiden ylikuumenemistilanteet, esim. 2000-luvun alussa muutaman vuoden ajan vallinnut *dotcom*-hype, jota on kutsuttu myös teknokuplaksi. Sen seurauksena ympäri maailmaa teknoyritysten osakkeiden arvostustasot ja niiden myötä yhtiöiden markkina-arvot nousivat osakesijoittajien ostokiihkon myötä lähes absurdeihin mittasuhteisiin suhteutettuna yritysten liikevaihtoihin ja liiketuloksiin. *Dotcom*-hype muistutti tulppaanihypeä siinä mielessä, että tekno-osakkeiden ostajat ilmeisesti odottivat hintanoteerusten jyrkästi ylöspäin nousevan trendin jatkuvan pitkälle tuleviin vuosiin. Sittenmin hypet ja epärealistisiin korkeuksiin nousevat hinnoittelupiikit ovat useimmiten kohdistuneet yksittäisten firmojen listautumisasiintiin, kun uuden pörssiosakkeen ensimmäisenä kaupankäyntipäivänä sijoittajien suuret joukot ovat innostuneet ostamaan osakkeita. Osakkeen hintanoteerauksen nousu on ollut niin rivakkaa, että varsinkin suurissa pörsseissä kontrollijärjestelmät ovat joutuneet hetkittäin keskeyttämään liian kuumana käyvän kaupankäynnin. Varmuudella voi kuitenkin todeta, että 2000-luvun alun teknokupla ei jää sijoitushistorian viimeiseksi kokonaiseen toimialaan, tai muuhun yksittäisiä osakelajeja kollektiivisempaan sijoitusinstrumenttien kategoriaan liittyväksi riskitoteumaksi. Esimerkiksi Bitcoin ja lukuisat muut kryptovaluutat ovat sijoitustuotteita, joiden valuuaatiot ovat aaltoilleet jyrkästi niiden lyhyen olemassaolon aikana. Silti niiden todellisen arvon määrittäminen on likimain mahdoton tehtävä, sillä julkiset kurssinoteeraukset suhteessa reaaliin, valtioiden liikkeelle laskemiin ja keskuspankkien kontrolloimiin valuuttoihin perustuvat yksittäisen kryptovaluutan kysynnän ja tarjonnan vuorovaikutukseen.

Tietyssä mielessä näiden aineettomien virtuaalivaluuttojen arvo on samalla tavoin spekulatiivinen kuin fyysisen sijoituskullan arvo. Suurimmalla osalla maailman kultavarannosta ei ole teollista käyttöä, vaan kultaharkot makaavat passiivisina pankkiholveissa ja kassakaapeissa. Vaihteleva osa kultavarannosta on jatkuvasti kaupankäynnin kohteena, ja hinnanmuodostukseen vaikuttavat ensisijaisesti kultaan sijoittaneiden odotukset ja spekulatiot. Tyypillisesti osakemarkkinoiden epävarmuus ja kriisitilanne tai USA:n dollarin epävakaus (heikkous) ovat olleet kulan

kysyntää ja hintaa nostavia tekijöitä, mutta perimmiltään ainoastaan sijoittajien spekulatiiviset odotukset ohjaavat hinnanmuodostusta. Kullan arvostus jalometallina ja osake- sekä valuuttamarkkinoiden heiluntaa suojaavana vaihtoehtoisena sijoitusmuotona on eräänlainen historallisesti selittyvä sopimus; kullalla itsellään on vain vähän referenssiä oman aineellisen substanssissa ulkopuolelle.

Samalla tavoin myös kryptovaluuttaan sijoittaneiden reaktiot ja mielenliikkeet saattavat, toisinaan hyvinkin ennakoimattomasti heilauttaa näiden valuuttojen arvoa, ja niiden kurssinoteerauksen muutos (kryptovaluutan päivänarvo) pohjautuu ensisijaisesti muiden kryptovaluuttaan sijoittaneiden odotuksiin kurssin tulevasta noususta tai laskusta. Kryptovaluuttoihin kriittisesti suhtautuneiden tutkijoiden yksi argumentti on ollut se, että kryptovaluutta ei ole laisinkaan valuutta (currency). Näin ollen se ei ole rahan (money) uusi olomuoto, vaan kyseessä on digitaalinen tilien järjestelmä, jota instituutioiden sijaan hoidetaan lohkoketjuteknologian varaan rakennettuna kirjanpitona, jolloin kaikki anonyymit transaktiot dokumentoituvat lohkoketjuun kronologisessa järjestyksessä (Grym 2018, 8). Tästä huolimatta kryptovaluutat ovat lyhyen olemassolonsa aikana ehtineet nostattaa jo useita kultakuumeen kaltaisia sijoittajien ja spekulanttien ryntäyksiä hankkimaan digilompakkoon kryptovaluutta odottamaan tulevaa kurssinoteerauksen mahdollisimman jyrkkää nousukulmaa. Tämä odotushorisontti luo edellytykset kryptovaluuttojen hypeilmiöille, joten tietynlainen analogisuuden kaari ulottuu 1600-luvun tulppaanimaniasta 2000-luvun kryptohypeen.

Nykyisen arvopaperikaupan luonnetta pohdittaessa olennaista on kaupankäynnin aikayksikön hahmottaminen. Maailman pörsseissä ja pörsien kaltaisissa kauppapaikoissa, esimerkiksi *dark pooleissa*¹, ei ole enää vuosikymmeniin liikuteltu paperia, vaan pelkästään digitaalisia nollaykkösiä. Kiinnostava triviafakta on, että pörssiosakkeiden jo vuosikymmeniä sitten tapahtuneesta digitaalistumisesta huolimatta edelleen yleisesti puhutaan osakkeista arvopapereina, ja osakkeiden institutio-

1 Dark pooleilla tarkoitetaan pankkien perustamia, erityisesti suursijoittajien suosimia vaihtoehtoisia pörssiosakkeiden kauppapaikkoja, joissa kaupan osapuolet on anonyymisoitu ja jotka ovat muutoinkin julkisia pörsejä koskevan sääntelyn ulkopuolelle.

naaliset kauppapaikat (konesalit) ovat arvopaperipörssijä. Digitalisaatio ja valokuitujen mahdollistama liki valon nopeuteen yltävä pörssidatan ja uutisdatan siirtonopeus on aiheuttanut kenties ratkaisevimman muutoksen pörssikaupan aikarakenteessa, kun algoritmeihin pohjautuvien kaupankäyntiohjelmien myötä millisekunnit ovat tulleet kaupankäynnin aikayksiköksi. Pörssien eksponentiaalisesti lisääntyvät volyymit ja volatili-teetti yhdistyneenä velkavivun hyödyntämiseen osake- ja johdannaiskaupankäynnissä ovat luoneet eräänlaisen lumipallopallomaisesti kasvavan virtuaalisen rakennelman, jossa osakemarkkinat eivät välttämättä enää heijasta reaalitylousellisia faktoja. Arvopaperimarkkinoista on näin tullut osittain omalakinen maailma. Edellä todetussa on toki annos liioittelua, ja joidenkin mielestä tilanne on enemmän uhakuva kuin toteutuma. Yhtä kaikki muutos muutamien vuosikymmenien takaisista parkettipörsseistä, joissa meklarit huutelivat osto- ja myyntitoimeksiantoja lankapuhelimen luuri kädessään, on ollut massiivista uusien kaupankäyntiteknologioiden esiinmarssia.

Wall Street -elokuvat ja finanssikapitalismin moraalifilosofia

”Nappasin juuri elefantin”, huutaa nuori treidaaja Bud Fox Oliver Stonen Wall Street -elokuvan kohtauksessa, jossa suurehkoilla summilla sijoittava asiakas on saatu sijoittajaksi investointipankin tarjoamaan kohteeseen. Elokuvaa katsellessa ja kuunnellessa voi löytää useitakin metaforisia viittauksia eläimiin. Sijoitusmaailman ja varsinkin pörssikaupankäynnin ”eläimellistämällä” on sinällään pitkä historia. Pörssimaailman varmasti tunnetuin, jopa taiteeksi kiteytetty, eläinasetelma on *bull & bear* -dualismi, jolla viitataan osakkeiden hinnoittelutrendeihin. Härkämarkkinat edustavat talouden ja osakemarkkinan nousuuntausta, ja karhumarkkinoilla puolestaan viitataan laskevaan trendiin. Sijoitusmaailman puhetavassa härkä siis edustaa nousevaa voimaa, karhu puolestaan markkinoiden uinuvaa alavireisyyttä. Kyseinen eläinpari on vakiintunut lähes ikoniseen asemaan, sillä monien vanhojen pörssisalien eteen tai kaupunkien finans-

sialueiden keskiöön on patsaana tai muunlaisena taiteellisenä esityksenä kuvattu härkä ja karhu (useimmiten yhdessä, joskus pelkästään härkä).

Näin ollen ei ole ihmeellistä, että pörssimaailman eläinpuhe on tarttunut myös finanssi- ja sijoitusmaailmasta kertovien fiktioelokuvien ilmaisiin. Oliver Stonen *Wall Street* -elokuvan (1987) päähenkilöiden nimet ovat Gordon Gekko (lisko) ja Bud Fox (kettu), mikä osaltaan kertoo eläinmetaforiikan kiinnittymisestä finassipuheeseen. Nykyhetken näkökulmasta kyseinen elokuva on ilman muuta Wall Street -genren klassikko. Vaikka kyseessä on näytelmäelokuva, ja päähenkilöt ovat käsikirjoittajien luomia fiktiohahmoja, niin jonkinasteinen sidonnaisuus todelliseen sijoitusmaailmaan elokuvalla on. Päähenkilö Gordon Gekkon hahmoon on mahdutettu Ivan Boesky -nimisen sijoittajan ja osaketreidaajan elämäntarinaa. Esimerkiksi Gekkon esittämä ”ahneuden manifesti” on pääpiirteissään poimittu Boeskyn puheesta (Lo 2016, 16). Elokuvan vaikutukset omana valmistumisaikanaan olivat selkeästi havaittavia. Yllättäen jopa vanha kiinalainen taistelufilosofinen teos *Sun Tzun Sodankäynnin taito* tavoitti uutta lukijakuntaa siksi, että Gordon Gekko siteerasi sitä ahkerasti elokuvan kertomuksessa. Jos sijoitusmaailman anekdootteihin ja aikalaiskertomuksiin on uskominen, niin monet 1990-luvun Wall Streetin nuoret investointipankkiirit ja varsinkin alan opiskelijat suhtautuivat Michael Douglasin esittämään Gordon Gekkoon ikään kuin hän olisi reaali maailmassa esikuvallinen, menestyvä suursijoittaja (Lo 2016, 17–18) Stonen elokuvan ensimmäinen osa (jatko-osa *Wall Street: Money Never Sleeps* valmistui vasta yli kaksi vuosikymmentä myöhemmin²) tuli ensi-iltaan hetkellä, jolloin USA:n pörssimarkkinat elivät pitkäkhön kurssinousun innoittamaa nousuhumaa. Ajan henki heijastui myös elokuvan kerrontaan sen näyttäessä pankin kaupankäyntisalin (ns. *front office*) hektistä huumaa ja kaupankäynnin sykettä; osa otoksista on kuvattu aikanaan autenttisisa tilanteessa.

2 *Wall Street: Money Never Sleeps* (2011) valmistui finanssikriisin jälkeen, mutta jostain syystä kriisin luoma mahdollisuus jatkaa Stonelle tyypillistä amerikkalaisuuden kriittistä tarkastelu ei noussut elokuvan keskeisteemaksi. Sen sijaan toinen uudehko Wall Street -genren elokuva Adam McKayn ohjaama *Big Short* (2015) syväluotaa finanssikriisin olemusta osin satiirin ja mustan huumorin keinoin.

Elokuvaa voi katsoa myös osana ohjaajansa 1980- ja 90-luvulla elokuvissa rakentuvaa USA-eeposta, joissa käsitellään toisen maailmansodan jälkeisen USA:n kansallisia kipukohtia (*Platoon*, *Born on the Fourth of July*, *JFK*), ja niiden ohella tai vastapainoksi myös populaarimusiikin osuutta modernissa amerikkalaisuudessa (*The Doors*). Tähän amerikkalaisen kansallisen mytologian ristivalotusten joukkoon sijoittuu myös *Wall Street* -elokuva, joka tuo Amerikka-kertomukseen taloudellisen valan ulottuvuudet.

Vaikka Oliver Stonen elokuvan alkuperäisenä intentiona oli toimia Wall Streetin rahamaailman moraalikatoa esiintuovana poliittisena kommenttina, 2010-luvun horisontista katsottuna elokuvan kriittinen tematiikka on osittain keinahtanut pääläelleen. Jo elokuvan ensimmäisissä kuvissa voi nähdä romanttisia kaupunkinäkyelmiä, joita siivittää jazzahtava, uneliaan harmoninen musiikkitausta (Frank Sinatran *Fly Me to the Moon*). Elokuvan alussa hissi kiidättää työntekijät investointipankin treidaussalin hälinään, jossa meklarit ottavat puheluita lankapuhelimilla ja tuijottavat 1980-luvun pienitehoisten tietokoneiden näyttöjä huudellen samalla ostotai myyntitarjouksia. Nykyään tätä pankkisalinäkymää voi katsoa nostalgisesti menneen pörssimaailman kuvauksena.

Elokuvan alleviivaamat finanssimaailman asetelmat tulevat esiin Gekkon ja nuoren Bud Foxin kautta. Elokuva kertoo, miten investointipankin nuori ja uraansa aloiteleva meklari ikään kuin initioidaan sijoitusmaailman siihen sfääriin, jossa pankkien treidaussalitkin erilaisine sijoitusoperaatioineen alistetaan toimimaan vain suursijoittajan yritysvaltauksiin fokuoituneen vallankäytön välineinä.

Gekkon työmoraalin käytevoimana on tieto, joka hänen ajattelussaan tarkoittaa niin sanotun sisäpiiritiedon hankkimista ja hyödyntämistä. Kun Gekko on rekrytoinut Foxin omaksi avustajakseen, hän ohjeistaa nuorta kollegaansa: ”Haluan uutta tietoa. Ei ole väliä miten tai mistä hankit sen.” Tässä tiivistyy gekkolaisen moraalikoodin yksi lauselmä: omaan päämäärään voi ja pitää pyrkiä lainsäädännöllisiä riskejä ottaen; toisin sanoen kyse on lainsäädännön harmaalle alueelle asemoituvan sisäpiiritiedon hyödyntämisestä sijoittajan toiminnassa.

Kysymys investointipankkien toimijoiden noudattamista säännöistä on laajemminkin kiinnostava topiikki. Joris Luyendijk toteaa Lontoon Cityn sijoitusmaailmaa kuvailevassa kirjassaan *Rahan ruhtinaat* (2015), että hallitseva prinssi hänen haastattelemiensa pankkiirien piirissä oli *amoralismi*. Tällöin moraali- ja arvoperusteiset pohdinnat ohitetaan esim. vetoamalla *caveat emptor* -periaatteeseen, mikä kaupantekotilanteisiin sovellettuna tarkoittaa ostajan ottavan vastuun ostamistaan tuotteista. Investointipankit myyvät sijoitustuotteita (kuten velkakirjoja ja johdannaisia) pääasiassa toisille investointipankeille. Kyse on ammattilaisten välisistä transaktioista, joissa ei tarvita kuluttajansuojaa. Niinpä Luyendijkin haastattelemat pankkiirit ja meklarit ohittivat olkapäitään kohauttaen hänen moraalia koskevat kysymyksensä. Samaa asiaa lähestyy Sixten Korkman (2016, 25) todetessaan, että taloustieteessä kiinnostuksen kohteena on markkinoiden ja talouden tehokkuus, mutta oikeudenmukaisuuden kysymyksiin ei juurikaan oteta kantaa, ja ylipäätään ekonomistit eivät miellä moraalia ”kotoiseksi alueeksi”. Juuri näin teki myös Gordon Gekko kuitatessaan moraalipohdinnat toteamuksella ”kaikki riippuu rahasta, muu on pelkkää jutustelua”, kun Bud Fox kyselee Gekkon ratkaisujen eettisyyden ja oikeudenmukaisuuden perään.

Osakekaupankäynnin dynamiikkaa ja sijoittajien motiiveja kuvaavista kliseistä todennäköisesti tunnetuin on sanonta, jonka mukaan *ahneus* ja *pelko* ovat pörseissä tapahtuvien markkinaliikkeiden viimekätisiä käytevoimia. Sanapari on kiinnostava semanttinen viritelmä sikäli, että pelko on affektitila, kun taas ahneus on kulttuurisena, alun perin nimenomaan kristillisenä kategoriana sijoitettu niin sanottujen kuolemansyntien joukkoon. Wall Street -elokuvan kerronnassa Gordon Gekkon vaurauden loputtomaan kasvattamiseen tähtäävässä mielenmaisemassa ahneus on hallitseva; pelko on hänelle jokseenkin tuntematonta vyöhykettä. Erääseen suureen yhtiöön kohdistuvan valtauksen yhteydessä Gekko kääntää yhtiökokoukseen kokoontuneet osakkeenomistajat yrityksen johtoa vastaan esittämällä omanoloisensa ahneuden julistuksen, jonka siteeraan tässä hiukan lyhennettynä:

Ahneus, paremman sanan puutteessa, on hyvää. Ahneus on oikein. Ahneus kirkastaa ja tiivistää koko evoluution ja tavoittaa sen olemuksen. Ahneus kaikissa muodoissaan, elämään, rahaan, rakkauteen ja tiedonjanoon kohdistuneena, on vienyt ihmiskuntaa eteenpäin. [Käännös SS]

Performanssin (sanat, eleet) perusteella ja varsinkin Gekkon muuhun toimintaan suhteutettuna tätä julistusta voi luonnehtia kyynisyyteen asti kehittyneen amoralistisen moraalikoodin ja progressiivisen evoluutioteorian hybridiksi. Tosin assosiaatio ahneuteen voidaan tulkita myös sijoittajien päämäärätietoiseksi tahtotilaksi, joka asenteena muistuttaa urheilijan itselleen asettamia tavoitetta voittaa kultamitali seuraavissa olympialaisissa. Sijoittajan horisontissa päämäärä on sijoitusten tuoton moninkertaistaminen tietyssä aikaraamissa, joka voi olla yksi, viisi tai kymmenen vuotta.

Omalla tavallaan Wall Street -elokuvan Gekko esittäytyy amerikkalaisen unelman toteuttajana: mikä tahansa sijoitus (osakkeet, yritykset, kiinteistöt, taide) on hänen urallaan ja varsinkin hänen omissa kertomuksissaan kääntynyt kymmen-, sata- tai tuhatkertaiseksi tuotoksi. Gekkon maailma on välineellinen, tarkoitushakuinen ja opportunistinen: ”En luo mitään (uutta), omistan vain.” Näin ollen raha ja rahan mittaamat omaisuusluokat ovat vain liikkuva suure: ”Raha ei häviä tai lisääny, sitä vain liikuttellaan paikasta toiseen.” Toki Gekkon filosofoinnille rahan lisääntymättömyydestä on helppo esittää vastaväitteitä, sillä sijoitusmaailmassa yleisesti käytetty velkavipu ja omalta osaltaan myös valtioiden keskuspankkien rahapolitiikat lisäävät jatkuvasti rahan määrää. Niinpä esimerkiksi seteliraha (varsinkin sen jälkeen kun rahan arvo irrotettiin hopea- tai kultakannasta) on oikeastaan vain ”toistaiseksi voimassa oleva luotto, jonka kansalaiset valtiolleen myöntävät”, kuten Ulrike Hermann (2015) toteaa.

Investointipankin romahdus: Margin Call -elokuvan tulkintaa

Oliver Stonen Wall Street kuvasteli nousukauden ja sijoitusten lopputtomilta vaikuttavien tuottomahdollisuuksien tilannetta. Aivan toisenlaiseen ilmapiiriin asemoituu J. C. Chandorin vuonna 2011 ohjaama draama-elokuva *Margin Call*. Sen yhteiskunnallisena taustakuvana ovat vuosien

2008–2009 finanssikriisin tapahtumat. Elokuvan kerronta ajoittuu tiiviisti puolentoista vuorokauden tapahtumiin Wall Streetin investointipankin trading-osastolla. Elokuvan alkukohtauksissa näytetään, miten yhtiössä pannaan toimeen massiiviset irtisanomiset; irtisanottavien joukossa on myös pankin riskienhallinnassa työskennellyt Eric Dale. Vähitellen kerronta avaa myös syitä riskienhallinnan asiantuntemuksen poistamiseen, sillä Dale on huomannut pankin vahvasti velkavivutettujen ja monimutkaisesti kerrostettujen MBS (*mortgage backed securities*) -johdannaisten tuhoavan pankin oman taseen. Tällaisen faktan esiintuominen halutaan välttää, joten riskienhallinnan johtaja joutuu jättämään työnsä niin sanotulla salamairtisanomisella. Ennen kuin pankin turvamiehet saattavat hänet ulos ovesta, hän ehtii antaa muistitikun alaisilleen, ja kehottaa heitä tutkimaan tarkasti sisällön. Sieltä paljastuisi pankin omistamien johdannaisten haavoittuvuus ja riskipitoisuus.

Margin Call etenee lähes thrillerimäisin kääntein, kun Dalen apulaiset päättävät – oman työpaikkansa menettämisen uhallakin – kertoa pankin johdannaisongelmasta ja sen aiheuttamasta, pian tapahtuvasta romahduksesta. Osastojen avainhenkilöt hälytetään töihin iltayöllä, ja pankin CEO, pääjohtaja, puolestaan laskeutuu aamuyöllä helikopterilla pankin katolle. Aamuyön tunteina käydyt keskustelut avaavat tiivistetysti, mutta faktojen osalta jotakuinkin tarkasti, kiinteistöluottoihin pohjautuvien johdannaisinstrumenttien (MBS, ABS, CDO) aiheuttaman reaalisien tilanteen USA:ssa erityisesti investointipankkien välisten transaktioiden kannalta.

Kun Wall Street -elokuvan Gordon Gekko lähinnä rehvasteli sijoitustensa tuottoprosenteilla, *Margin Callin* yöllisessä maisemassa tunnelma on toisenlainen. Neuvottelujen tauolla pilvenpiirtäjän parvekkeella kokoontuneet treidaajat muistelevat menneitä bonuksiaan ja tuottojaan. Kyynisyyttä tilanteeseen tuo se, että he tietävät pankin menettävän yhtäaikaaisesti sekä maineensa että taseensa varat seuraavana päivänä, joten mahdolliset viimeiset bonuksetkaan eivät enää tässä vaiheessa innosta.

Pankin johdon aamuyöllä ohjeistama ratkaisu on aloittaa heti aamulla markkinoiden avautuessa pankin omien johdannaistuotteiden rakettimyynti (*fire sale*) ja myydä ne pois toisille pankeille mihin hintaan tahansa. Yhtiön kannalta poikkeuksellisen markkinapäivän tilanneanalyysi käydään

iltapäivällä pankin lähes autioituneessa ravintolassa, jonka pöydässä istuu päivällistään tai myöhäistä lounastaan nauttimassa tässä vaiheessa jo selvitustilaan ajautumassa olevan pankin pääjohtaja John Tuld (käsikirjoittajan nimenvallinta vihjannee Lehman Brothers -pankin Richard Fuldiin). Ravintolan panoraamaikkunoiden takana hämmöttävät Manhattanin massiiviset pilvenpiirtäjät. Tuldin luo astelee pankin myyntiosaston johtaja Sam Rogers, joka *caveat emptor* -periaatteen vastaisesti kyseenalaistaa pankin toteuttaman myyntioperaation, jossa tietoisesti myytiin sijoitusjargonilla ilmaistuna ”myrkkyllisiä asetteja”. Rogers pyytää välitöntä eroa työstään, mutta Tuld ei noteeraa eronpyyntöä. Sen sijaan hän pitää monologimaisen puheen, jossa hän investointipankkiirien koodin mukaisesti ohittaa pankin toimintaan liittyneet eettiset ja moraaliset kysymykset ja pitää pankkinsa toteuttamaa tietoista ”roskan” myymistä ainoastaan normaalina markkinahintaan kaupitteluna. Tuldille *caveat emptor* -periaate on voimassa oleva koodi, sillä hänen näkemyksensä mukaan päivän aikana ei tehty muuta kuin ”myytiin halukaille ostajille nykyiseen markkinahintaan”.

Tuld ei osoita minkäänlaista tunnepaatosta, vaikka hänen johtamansa pankki on menossa konkurssiin. Hän aterioi, siemailee punaviiniä ja jatkaa puhettaan luettelemalla pitkän historiallisen vuosilukuluettelon osakemarkkinoiden anomalia- ja romahdushetkestä alkaen Alankomaiden tulppaanimaniasta ja päättyen 2000-luvun alun niin sanottuun teknokuplaan. Hän tietää hyvin, että nyt on uusimman finanssikriisin aika ja että hänen johtamansa investointipankki on osa sitä. Hänelle se on normaalia syklisen liikettä noususta pohjaan ja pohjalta takaisin nousuun. Hän myöntää, että pankin rakentelemien johdannaisten suunnittelussa oli jonkinlainen arkkitehtuurivirhe: ”Me todella möhlimme tämän”, Tuld toteaa, mutta jatkaa lakonisesti ”tämä sotku tietää rahaa”, mikä käytäntöön vietynä tarkoittaa kykyä tehdä tuottoa missä tahansa markkintilanteessa. Gordon Gekkon tavoin myös Tuldille raha on vain väline ja rahoitusmarkkinoiden työkalu: ”Se on vain rahaa. Se on keksittyä (*made up*), paperia jonka takia ei tarvitse tappaa ketään.” Tuld myöntää, että yksittäinen sijoittaja ei voi ohjailla markkinoita, mutta tuhoutua ei tarvitse, vaan sijoittajan kokemus sekä tieto ja taktinen taito ratkaisevat: ”Me vain reagoimme. Tienamme hyvin, jos olemme oikeassa, ja jäämme tien varteen, jos olemme väärässä.”

Yhteen summattuna voi todeta, että kummankin elokuvahmon (Gekko, Tuld) käsitykset sijoittamisen moraalista ovat samansuuntaisia. Molemmat ovat sisäistäneet sijoitusmaailmaan kliseenomaisestikin liitetyn ahneuden periaatteen. Heille ahneus on itsestäänselvyys ja myönteinen tahtotila; sen sijaan sijoitusmaailmaan liittyvän pelko-affektin he ovat deletoineet omasta psyykestään. Molemmat ovat isoeegoisia rationalisteja, jotka ovat sulkeneet tunnereaktiot sijoittajaminänsä ulkopuolelle; tappiot ohitetaan olkapäiden kohautuksella mitään tunteita ilmaisematta ja voitoistakin puhutaan lakoniseen sävyyn. Tältä kannalta Gekko ja Tuld ovat tyyppitettyjä figuureja, jotka on elokuvakerronnallisin keinoin saatu vastaamaan populaaria mielikuvaa omaa etuaan tavoittelevista henkilöistä. Tuottohakuinen rationaliteetti on molempia yhdistävä tekijä. Operatiivisen toimintansa osalta heidät voitaisiin ideaalityypitettyinä asemoida modernin kulttuurin individualistiseen sfääriin, joka sisältää perusolemukseltaan dynaamiset ja riskipitoiset finanssimarkkinat ja yritysmaailman (Lo 2016, 22; tässä yhteydessä Lo viittaa antropologi Mary Douglassin teoriaan kulttuurisesta riskinarvioinnista; ks. Douglas & Wildavsky 1982), joka yhteiskunnassa asettuu sementoituneen hierarkkisen sfääriin (julkishallinnon koneisto) ja erilaisten epävirallisten elämismaailmojen (esimerkiksi uskonnolliset ryhmät, alakulttuurit ja kansalaisliikkeet) välimaastoon. Varsinkin Gekkon hahmon kautta elokuvan ohjaajan Oliver Stonen intentiona oli tuottaa moralisoivaa kritiikkiä kapitalistisesta ahneudesta ja vallankäytöstä. Tosin yhtä hyvin elokuvan katsoja voi nähdä Gekkon hahmossa taktisesti taitavan, älykkään ja jopa kiehtovan sijoittajan hahmon (Lo 2017, 345–347).

Finanssimarkkinoiden evoluutio

Vertikaaliseen horisonttiinsa sijoitettuna finanssimarkkinoiden perusta ja muutosvaiheet voidaan pelkistää ainakin seuraaviin historiallisiin etappeihin: ensinnäkin valistuksen filosofia väljästi nähtynä. Valistuksen ajatteluun olennaisesti liittyvä tieto- ja rationaliteettikäsite on osaltaan luonut perustan myös tieteellisille rahoitusmarkkinateorioille ja niiden käytäntöön soveltamiselle, esim. arvopaperikaupan ja niiden hinnoittelun

luomisessa. Toisena etappina on teollinen vallankumous ja teollisuustuotannon kehittyminen Manchesterin tekstiiliteollisuudesta kohti 1800-luvun pääoma- ja investointivaltaista kapitalismia. Tätä voidaan nimittää myös taloudellisen globalisaation varhaisvaiheeksi.

Kolmas ja nykyhetken näkökulmasta osa nykyisyyttä on taloudellinen ja kulttuurinen globalisaatio, jota prosessina on työntänyt eteenpäin lisääntyvä digitalisaatio, automatisaatio, robotiikka ja ultranopea tiedon siirtyminen ympäri maapallon. Ne ovat mahdollistaneet finanssimarkkinoiden horisontaalisuuden laajuuden ja ruokkineet myös volyymien kasvua. Globalisaation mukana – useiden kriisien myötävaikutuksella – on tultu myös uuteen normaalitilanteeseen, joka on jo ehditty nimetä myös radikaaliksi epävarmuudeksi (Wahlroos 2016, 14). Finanssimarkkinoiden yleisellä tasolla yhteiskunnallinen mielekkyys löytyy kuitenkin markkinoiden kyvyistä ennakoita jonkinasteisella tarkkuudella reaalitalouden käänteitä. Björn Wahlroos toteaa osuvasti: ”Ainoa tienviitta tulevaisuuteen löytyy finanssimarkkinoilta, ja sekin on yleensä vaikeasti luettavissa.” (Emt.)

Teknologisista muutoksista ja markkinatilanteiden heilahteluista huolimatta finanssimaailman ja arvopapereilla tapahtuvan kaupankäynnin evoluutiossa Lontoon ja Amsterdamin 1600-luvun kauppapaikoilta 2000-luvun digitaalistuneeseen kaupankäyntiin on oma selväpiirteinen trendiviivansa, joka kulkee tasaisen diagonaalisesti yläviistoon. Näin ollen kirjoitukseni otsikossa mainittu illuusio kääntyy loppujen lopuksi toisaalle ja ainakin sanan perään asettamani kysymysmerkki saa oikeutuksensa, sillä sijoittajien kollektiivisessa mielenmaisemassa progressiivinen optimismi on hallitseva olotila ja toimintaa ohjaava periaate.

Oma hankaluutensa on yksiselitteisen sanan löytäminen sille yhteiskunnalliselle kudokselle, johon pörssimaailma asettuu. Tässä kirjoituksessa tiuhaan esiintynyt Wall Streetin investointipankkien maailmaan viittaava *finanssikapitalismi* on nykyhetken kannalta itse asiassa sanana semanttinen illuusio. Kun talouden ylivaltaa arkielämässä vastustanut Occupy Wall Street -kansanliike sai vuoden 2011 syksyllä runsaasti medianäkyvyyttä, julkisissa kommentteissa jäi lähes kokonaan huomiotta, että New Yorkin Wall Streetille leiriytymisessä kyse oli vain symbolisesta eleestä, 2010-luvun reaali maailmassa talouden valtaa ei pysty enää sitomaan paik-

kaan. Varmaa on, että niin sanotuilla finanssihyökkäyksillä³ voidaan vähintäänkin epäsuorasti vaikuttaa poliittisiin ja hallinnollisiin ratkaisuihin; finanssimarkkina on eräänlainen viides valtiomahti. Tekoäly ja digitalisaatio ovat jo murtaneet finanssikapitalismin ja pankkimaailman paikkasidonnaisuuden yhteyden. Arvopaperimarkkinoista on tullut eräänlainen jatkuvasti laajentuva pienenoisuniversumi, jossa sadat miljoonat sijoittajat voivat yhtäaikaisesti toteuttaa transaktioita. Mikäli 2010-luvun pörssikaupankäynti halutaan nähdä kapitalismin tai markkinatalouden keskeisenä edustumana, niin perinteiset ”pankkikadut” voidaan jo unohtaa, sillä markkinavoimat ovat bittivirtojen raksutusta tuhansien datakeskusten konesaleissa, joissa kohtaavat toisensa pörssit, rahastoyhtiöt, pankit, eläkeyhtiöt, suursijoittajat ja piensijoittajat.

Mutta kaikista teknologisista innovaatioista ja niistä seuraavien kaupankäyntityylien ja -taktiikoiden muutoksista huolimatta jotain on säilynyt myös historiallis-vertikaalisesti: osto- ja myyntitarjousten kohtaamisten kautta kaupat yhä edelleen syntyvät, joten totaalisesti ei ole irrottu 1600-luvun markkinatorien periaatteista. Hinnoiteltujen kohteiden skaala vain on vuosisatojen aikana laajentunut, kun materiaalistien objektien ohella myös immateriaaliset asiat ovat tulleet markkinahinnoittelun piiriin. Näin ollen hätkähdyttävän monet asiat ja ilmiöt voidaan tarvittaessa saattaa arvopaperin tai jonkinlaisen optiotodistuksen formaattiin, ja asettaa myyntiin julkisille markkinapaikoille.

3 Massiiviset arvopaperimyyntit, shorttipositoiden avaamiset, valuuttakurssien heiluttelu ja velkakirjamarkkinoiden korkotasoa nostavat myyntiaallot. Shorttaamisessa sijoittaja myy osakkeita, joita hän ei omista, vaan osakkeet on erillisellä sopimuksella lainattu (= shorttiposition avaaminen). Jos shorttaaminen tietyn osakelajin kohdalla on massiivista, niin se aiheuttaa väistämättä osakkeen kurssinoteerauksen alenemisen, koska osakkeita tarjotaan myytäväksi suuria määriä. Shorttipositio suljetaan ostamalla lainatut osakkeet takaisin alemmalla hinnalla kuin ne myytiin; tällöin shorttaajan tuotto muodostuu myynti- ja takaisinostohinnan välisestä erotuksesta. Tuoton saaminen shorttaamalla ei ole kuitenkaan itsestäänselvyys. Shorttaajan paniikki (short squeeze) -tilanteesta puhutaan silloin, kun shorttaamisen kohteena olleen yhtiön osakkeen kurssinoteeraus alkaa yhtäkkiä nousta esimerkiksi myönteisten uutisten tai yhtiön antaman positiivisen tulosvaroituksen seurauksena. Tällöin avoimet shorttipositiot joudutaan sulkemaan ylenevään kurssiin, mikä voi aiheuttaa raskaat tappiot ison shorttiposition avanneelle rahastolle tai sijoittajalle. Massiivisesti toteutettu shorttaaminen voi vaikuttaa myös valtiotason poliittisiin päätöksiin. Esimerkkinä tällaisesta mainittakoon George Sorosin vuonna 1992 toteuttama Britannian punnan shorttaaminen (noin 10 miljardin Yhdysvaltain dollarin arvosta), minkä seurauksena Britannian keskuspankki devalvoi punnan.

Pieninä lisäkommenteina kirjoitan vielä artikkelini suunnitteluvaiheen ja kirjoittamisen ajankohtiin sijoittuvien muutamien yksittäisten tapahtumakulkujen kuvauksia:

Mr. Marketin muisti

Kesäkuussa 2016 Britanniassa järjestettiin kansanäänestys maan mahdollisesta irtautumisesta Euroopan unionista. Finanssimarkkinoiden kannalta ”toivottu” äänestystulos olisi ollut Britannian pysyminen EU:ssa, ja muutama päivä ennen äänestystä osakeindeksit olivat lievästi nousussa ennakoiden tätä tulosta. Toisin kävi, ja Euroopan sekä Aasian ja USA:n osakeindeksit kääntyivät laskuun Brexit-äännten voittaessa.

Sijoittajapiireissä markkinoiden konsensuskäänteitä kutsutaan toisinaan Mr. Marketin mielialanvaihteluksi. Mr. Marketin negatiivisten asioiden muisti on kuitenkin lyhyt, sillä jo elokuussa Euroopan, Aasian ja USA:n keskeiset osakeindeksit olivat toipuneet Brexit-äänestystä edeltäville tasoille ja jopa niiden yli.

Marraskuussa 2016 USA:ssa järjestettiin presidentinvaalit. Monista finanssialan etukäteiskommenteista pystyi päättelemään, että markkinoiden näkemyksen mukaan Hillary Clintonin katsottiin edustavan poliittista linjaa, joka takaa finanssimarkkinoiden jatkuvuuden. Monissa investointipankkien julkistamissa kommentteissa ennakoitiin osakemarkkinoille noin 10–15 prosenttiyksikön romahdusta, mikäli politiikan ulkopuolelta ehdokkaaksi tullut Donald Trump voittaisi vaalit. Äänestystä edeltävinä päivinä osakemarkkinoiden käyttäytyminen ilmensi selkeästi oletusta Clintonin vaalivoitosta. Toisin kävi, mutta tällä kertaa markkinareaktio oli erilainen kuin Brexit-äänestyksen aiheuttama usean viikon laskutrendi. Kun vaalitulos oli tiedossa, ja kun noin tunnin kuluttua tuloksen julistamisesta Euroopan pörssit avautuivat, niin ensimmäinen reaktio oli ennakointien mukainen: kaikki keskeiset osakeindeksit kääntyivät jyrkkään laskuun. Mr. Market kuitenkin käyttäytyi ristiriitaisesti, sillä noin puolen tunnin osakkeiden voimakkaan myyntibuumin jälkeen kurssien lasku pysähtyi, ja osakkeiden kurssinoteeraukset kääntyivätkin nousuun. Nouseva trendi jatkui usean päivän ajan, joten Trumpin vaalivoitto – aivan päinvastoin kuin finanssi-

piirit olivat ennustaneet – ei ollutkaan talebilainen negatiivisia yllätyksiä aiheuttava ”musta joutsen” (Taleb 2007), vaan nyt joutsenen väri oli enemmänkin valkoinen. Osakemarkkinoiden radikaalin epävarmuuden pariaksi on siis asettunut myös markkinoiden radikaali yllätyksellisyys.

Lentoyhtiön osakkeen raju ilmakeu

Toisena ajankohtaisena poimintana mainitsen kirjoitukseni viimeistelyvaiheessa (heinä—elokuu 2017) tapahtuneen yksittäisen Helsingin pörssissä listatun yhtiön osakkeen äkkiromahduksen. Puolitoista viikkoa aiemmin 20.7.2017 Finnair Oyj oli raportoinut tulospohjaisesti arvioituna erittäin hyvän puolivuotisraportin, ja myös lähitulevaisuuden kehitystä ohjeistettiin positiiviseen sävyyn. Yhtiön osake oli ollut tasaisessa nousutrendissä vuoden 2017 alusta lähtien, joten vahva osavuositarkastus selkeästi vahvisti luottamusta yhtiön menestykseen myös loppuvuoden 2017 osalta. Maanantaina 1. elokuuta yhtiö uutisoi usean medianakanavan kautta aikomuksestaan rekrytoida lyhyen ajan sisällä 100 uutta lentäjää. Normaalisti tällainen uutinen, yhdistettynä puolitoista viikkoa aiemmin julkistettuun tulosraporttiin, olisi taannut osakekurssin pysymisen edellisen viikon tasolla tai mahdollisesti antanut kurssille pienen noususykäyksen.

Toisin kuitenkin kävi. Kun Finnairin osakkeella oli maanantaina aamupäivällä käyty kauppaa noin puoli tuntia, alkoi yhtäkkiä suomalainen *flash crash*: isoilla volyymeilla tapahtuneet myyntitoimeksiannot painoivat nopeasti osakkeen hintanoteerauksen jyrkkään laskuun. Enimmillään aamupäivän aikana osakkeen kurssi heikkeni noin 14 prosenttiyksikköä aamun avauskurssista. Osakkeen hintaheilahtelu jatkui koko päivän, joskin päivän päätteeksi kurssi toipui jonkin verran, mutta silti päivän päätöskurssi oli noin 9 prosenttiyksikköä avausta alempana. Tiistaina 2. elokuuta kurssinoteeraus kääntyi jälleen nousukulmaan ja tiistain päätös alkoi jo lähestyä maanantaina avauskurssin tasoa.

Mikä aiheutti maanantain myyntipaniikin ja poikkeuksellisen voimakkaan kurssiheilunnan siitäkin huolimatta että yhtiö oli median kautta julkistanut oman liiketoimintansa kannalta myönteisen uutisen? Kyseessä oli kahden, lähes samanaikaisen uutisen tuottamasta ristiaallokkoefektistä. Suuren pohjoismaisen pankin osakanalyyysiosasto nimittäin julkisti tuoreen

analyysin Finnair-yhtiöstä, ja analyysin lopputulemana pankin analyytikko antoi osakkeelle myy-suosituksen, koska osakkeen kurssinoteeraus oli ylittänyt tulos pohjaisesti estimoidun tavoitehinnan. Pankin tiedote jyräsi alleen lentoyhtiön oman myönteisen uutisen, sillä enimmillään Finnairin osakekurssi oli lähes 14 prosenttiyksikön syöksyssä (tämä on poikkeuksellista, koska Finnairin osekekurssi on yleensä vakaa). Näiden kahden erisuuntaisen informaatio sirpaleen vaikutuksen alaisina sijoittajat (ja algoritmien ohjaamat automatisoidut kaupankäyntiohjelmat) pompottelivat päivän aikana lentoyhtiön osakekurssia edestakaisin; päivän päätteeksi pörssin loppuhuutokaupassa osakkeen hinta asettui 8,32 euroon. Tiistaina 2. elokuuta osakkeen hinta heilunta jatkui, joskin edellistä päivää kapemmassa raamissa: ylin noteeraus oli 8,93 ja alin 8,33 euroa. Päivän päätöskurssi oli 8,88 euroa, mikä tarkoitti sitä, että osakkeen hinta alkoi lähestyä äkkiromahdusta edeltävää tasoa. Muutamia päiviä myöhemmin kurssinoteeraus palautui jo yli 9 euron tasolle, joten pari päivää kestänyt heilahtelu jäi pieneksi sivuepisodiksi yhtiön osakkeen kurssikäyrässä. Omalta osaltaan sekin osoittaa tehokkaiden markkinoiden hypoteesin haavoittuuden, kun erisuuntaisten informaatiopalasten ristivaikutuksessa käsitykset osakkeen hinnasta, ja samalla lentoyhtiön markkina-arvosta, sumenivat yhden päivän ajaksi.

Tapaus Finnair osoittaa, että pörssien niin sanotussa uudessa normaalilanteessa tapahtuu yllättäviä heilahteluja yhä tiuhemmin, osin ilmeisesti nopeatempoisen päiväreidauksen yleistymisen myötä. Kurssikäyrien trendimäisistä pitkistä aalloista on siis siirrytty yhtä enemmän ristiaallokkoa muistuttavaan kurssinoteerausten liikeratoihin. Informaation välittymisen nopeus ja tietotekniikan tehokkuus yhdistettynä tekoälyn tuomiin mahdollisuuksiin on edistänyt pörssikurssien ristiaallokkomaisuutta.

Kryptovaluuttojen arvostuskäänne

Sijoitusmarkkinoiden liikkeistä päivittäin raportoiva MarketWatch julkaisi 15.8.2018 katsauksen (Hankin 2018) keskeisten kryptovaluuttojen arvostustasojen muutokseen. Vuoden 2017 nousutrendin aikana kryptovaluuttoja ostettiin vilkkaasti todennäköisesti pääasiallisesti tulevien sijoitustuottojen takia digitaalisiin lompakoihin. Vuosi 2018 on kuitenkin tähän mennessä tuonut mukanaan pelkästään negatiivista arvonkehitys-

tä. Jos sijoitusmaailman kuplametaforaa halutaan käyttää, niin kryptovaluuttojen osalta vuoden 2018 ensimmäinen puolisko on edustanut kuplan puhkeamista. Keskeisistä kryptovaluutoista Ripple on menettänyt arvoaan lähes 90 %, Litecoinin lähes 80 %, Ethereum noin 62 % ja Bitcoin noin 58 %. Näin raju arvostustasojen romahdus on pääosin seurausta kryptovaluuttojen luonteesta: ne toimivat ikään kuin tyhjiössä. Niiden alla ei ole mitään tukijalkaa päin vastoin kuin pörssissä noteerattavilla osakkeilla, joiden arvo ja hinnoittelu palautuu viime kädessä yrityksen liiketoiminnan tuloksiin. Kryptovaluutoilla ei ole myöskään virallista institutionaalista liikeseenlaskijaa (valtiollinen keskuspankki), ja läheisesti kryptovaluuttoihin liittyen uutena joukkorahoitusuotona yleistyneitä ICO:ja (*initial coin offering*) voi järjestää periaatteessa kuka tahansa.

Bitcoinin ja laajemminkin kryptovaluuttojen taustaideologiana alunperinkin ollut luoda keskuspankeista ja instituutioista riippumaton, vertaisryhmän verkoston ylläpitämä valuutta, jota voisi käyttää maksuvälineenä virallisten valuuttojen sijaan. Toistaiseksi ideologiset ihanteet eivät ole toteutuneet, sillä kryptovaluuttojen käyttäminen maksuvälineenä laillisissa transaktioissa on äärimmäisen marginaalista, joten vielä 2010-luvulla hallitseva motivaatio kryptovaluuttojen hankintaan on sijoitustuottoja hakeva intressi. Jos kryptovaluuttoja ajattelee nimenomaan sijoitustuotteina (ei siis maksuvälineinä), niin laajassa sijoitusavaruudessa ne ovat ajalehtivia kappaleita, joiden nouseva tai laskeva suunta määräytyy pelkästään valuuttoja ostaneiden odotuksista, toiveista ja peloista.

Lopuksi: narratiivi ja finanssikapitalismi

Adaptive market -teoksessaan (2017) Andrew Lo rakentaa moniaalle haa-roittuvaa erityisesti arvopaperimarkkinoiden olemusta kuvaavaa teoriaa. Lo tekee kiinnostavaa mutta toki myös haasteellista työtä, sillä hän hakee finanssimarkkinoiden ja markkinatoimijoiden käyttäytymisen ja päätöksenteon taustoja evoluutioteoriasta, psykologiasta ja neurotietiestä. Läpikulkavana argumenttina on kuitenkin Eugen Faman tutkimuksista johdetun tehokkaiden markkinoiden teorian aukkopaiikkojen osoittaminen; Lo edustaa taloustieteen behavioristista, ihmisen tieto-, päämäärä- ja tunnepohjaista

käyttäytymistä luotaavaa tutkimuslinjaa. Rationaalisen *homo economicuksen* sijaan Lo (2017, 153) käyttää ilmaisua *rationalisoiva homo economicus*. Sanavalinta on hyvä sikäli, että se viittaa sijoittajan perussääntöön toimia rationaalisesti, mikä tarkoittaa ennalta laaditun sijoitusstrategian tarkkaa ja kurinalaista noudattamista. Rationaalisuus on tavoite ja ideaali, mutta monet behavioristisen taloustieteen tutkimukset osoittavat, että sijoittavat rikkovat omia periaatteitaan ja tekevät asioita toisin kuin oma sijoitusohjelma edellyttäisi. Tästä syystä *rationalisoiva* ilmentää paremmin sijoittajien elämämaailman todellisuutta, sillä se ilmaisee myös inhimillisen liikkumavaran tunnereaktioiden ja viileän järkevyyden välillä.

Kulttuurintutkimuksen kannalta Lo tekee myös kiinnostavan huomion, sillä hän katsoo tarinan ja kertomuksen, siis narratiivin, tuottamisen kuuluvan olennaisesti sijoitusmaailman kommunikatiiviseen ulottuvuuteen. Lon ajatus on helppo hyväksyä, ja sitä voi laventaa sijoittajien ajattelutavoista sijottamisen kohteena olevien yritysten tapaan tuottaa omaa tarinaansa.

Varsinkin pitkäkhön historian omaavien pörssiyrityöiden kotisivuja selailemalla voi havaita, miten yrityksen nykyhetkestä vedetään tarinalista linjaa myös sen historiaan. Muutamia sattumanvaraisia esimerkkejä: ”History” (tai ”Our history”) -välilehti löytyy esimerkiksi Elisan, Huhtamäen, Adidaksen ja Wells Fargon sivustolta. Fiskars Oyj puolestaan on otsikoinut historia-katsauksensa nimikkeellä ”Our heritage”. Fiskars Oyj tuo monessakin yhteydessä esiin sen tosiasian, että kyseessä on Suomen vanhin (perustettu v. 1649) yhtäjaksoisesti toiminnassa ollut yhtiö. Kone Oyj:n sivustolla on välilehti ”Tarinat”; tarinoiden tematiikka tosin kiinnittyy enemmänkin nykyhetkeen ja tulevaisuusvisioihin kuin menneisiin vuosikymmeniin. Eri tavoin toteutettuinkin kaikki tekstuaalisesti ja visuaalisesti esitetyt yrityskertomukset rakentavat yrityksen nykyistä brändinarratiivia, jolla selitetään ja perustellaan yrityksen liiketoimintaa. Oma kirjallinen genrensä ovat tietysti myös kirjoina julkaistut yritysten perustajien elämäkerrat, ja niiden ohella yrityshistoriat; tätä kirjallisuuden lajia ovat tuottaneet lähes kaikki keskeiset suomalaiset pörssiyrityöt.

Omanlaisensa yritystarinan problematiikka liittyy startup- ja varhaisen kasvuvaiheen yritysten mahdollisuuksiin rakentaa narratiiveja omasta

liiketoiminnastaan. Startupeilla ei ole pitkää historiaa, josta voisi lähteä poimimaan merkittäviä historiallisia etappeja vahvistamaan omaa brändiä. Silti startup-yritys pystyy tuottamaan niin sanotun hyvän tarinan myös omasta lyhyestä menneisyydestään (esimerkiksi avainhenkilöiden esittelyt, videon avulla toteutettu kerronta). Pohjustamalla lupaavaa tulevaisuuttaan hyvin suunnitellulla yritystarinalla startup- tai kasvuyritys luonnollisestikin haluaa innostaa bisnesenkelit ja pääomasijoittajat rahoittamaan yritystä elinkaaren alkuvaiheessa, jolloin yrityksellä ei ole vielä mahdollisuutta hakea pääomaa pörssilistautumisen kautta.

Mutta narratiivisuuden idea toimii myös laajemmin pörssimaailmassa sijoittamisstrategioiden sekä osake- ja yritysanalyysien tasolla. Hieman yleistäen voi todeta, että sijoittajien toimintatavoissa sijoituspäätöksiä tehtäessä taaksepäin katsomista vältellään tai jopa vähätellään. Asenne on paradoksaalinen sikäli, että sijoittamispäätöksen perustana oleva data kerätään pääosin yrityksen toteutuneista tuloksista, joiden avulla arvioidaan tulevaa kehitystä liikevaihdon ja liiketuloksen osalta. Sijoittamisen narratiivi siis rakennetaan yhdeltä tasoltaan lähimenneisyydestä (esimerkiksi tuoreimmista osavuosituloksista). Toisena tasona mukaan tulee toimialan horisontaalinen markkina- ja kilpailutilanteen analysointi, ja narratiivin kolmantena tasona on tulevaisuuden ennakointi yrityksen tuloskasvun mahdollisuuksien ja toimialan tulevan markkinatilanteen kannalta. Sijoitusnarratiivin kaari vedetään lähimenneisyyden faktoista nykyhetken kautta tulevaisuuteen siten, että fokuksessa on nimenomaan kuviteltu tulevaisuus ja sen haltuunotto. Sijoittajan ja ammattimaisen osakeanalytikon horisontti on aina tulevassa, sillä tulevaisuutta koskevia ennusteita voi laatia myös numeroiden ja excel-taulukoiden avulla. Niiden pohjalta tehtävät päätelmät ovat kuitenkin ainoastaan tulkintaa, raaka-ainetta tulevaisuutta koskevalle vertikaaliselle narratiiville.

LÄHTEET

- Pressman, E. R. & Stone, Oliver. 1987: *Wall Street*. Twentieth Century Fox Film Corporation.
- Jenckes, J. & Chandor, J. C. 2011: *Margin Call*. Lionsgate Roadside Attractions Benaroya Pictures.

KIRJALLISUUS

- Douglas, M., and A. Wildavsky 1982. *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Fama, Eugen 1970. "Efficient Capital Markets: A Review of Theory and empirical Work". *Journal of Finance*, vol. 25, 383–417.
- Findings Regarding the Market Events of May 6, 2010: Report of the staffs of the CFTC and SEC to the joint advisory committee on emerging regulatory issues. September 30, 2010.
- Garber, Peter M. 1990. Famous First Bubbles. *Journal of Economic Perspectives*, 2/1990, 35–54.
- Grym, Aleksi 2018. The Great illusion of digital currencies. *BoF Economic Review*, 1/2018.
- Hankin, Aaron 2018, The cryptocurrency market has shed more than 600 billion from its peak – what exactly happened? *MarketWatch*, Aug. 15, 2018.
- Hermann, Ulrike 2015. *Pääoman voitto*. Helsinki: Into Kustannus.
- Ho, Karen 2009. *Liquidated: an ethnography of Wall Street*. Durham & London: Duke University Press.
- Kahneman, Daniel & Tversky, Amos (ed.) 2000. *Choices, Values, and Frames*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Korkman, Sixten 2016. Moraalin merkitys taloudelle. Teoksessa *Talous ja moraali*. Toimittaneet Sari Kivistö, Sami Pihlström ja Mikko Tolonen. Helsinki: Gaudeamus.
- Lewis, Michael 2010. *The Big Short. Inside the Doomsday Machine*. New York: W. W. Norton & Company.
- Lewis, Michael 2014. *Flash Boys*. New York: W.W. Norton & Company.
- Lewis, Michael 2015. *Flash Boys: kapina Wall Streetillä*. Helsinki: Tammi.
- Lo, Andrew W. 2016. Gordon Gekko Effect: The Role of Culture in Financial Industry. – *Economic Policy Review*. Federal Reserve Bank of New York, August 2016, 17–42.
- Lo, Andrew W. 2017. *Adaptive Markets: Financial Evolution at the Speed of Thought*. New Jersey: Princeton University Press.
- Luyendijk, Joris 2015. *Rahan ruhtinaat: matka pankkiirien suljettuun maailmaan*. Helsinki: Atena.
- McKay, Charles 2008 (1852). *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*. BN Publishing.
- Mandelbrot, Benoit B. & Hudson, Richard L. 2016. Huonosti käyttäytyvät osakkeet. Fraktaalinen näkemys riskistä, vararikosta ja tuotosta. Helsinki: Talentum Pro.
- Taleb, Nassim Nicholas 2007. *Musta joutsen. Erittäin epätodennäköisen vaikutus*. Helsinki: Terra Cognita.
- Thaler, Richard 2015. *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*. New York: W.W. Norton & Company.
- Wahlroos, Björn 2016. Radikaalin epävarmuuden aika. Teoksessa Karo Härmäläinen ja Jukka Oksaharju *Sijoita kuin guru*. Vantaa: Oksaharju Capital.

Osa kirjoista on luettu tabletilla kustantajien julkaisemina sähkökirjaversioina (julkaisukanavana Applen iBooks). Näin ollen tekstissä viitatus sivunumerot eivät joissain tapauksissa vastaa painetun kirjan sivunumerointia.

”ETTEIVÄT HE NÄÄNTYISI VALLAN NÄLKÄÄN”

Kansallisen kulttuurin taloudellisia ehtoja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kerääjäkirjeenvaihdossa¹

TIINA SEPPÄ

Kansallisen kulttuurin rakentaminen sääty-yhteiskunta-Suomessa 1800–1900-lukujen taitteessa oli projekti, jossa pyrittiin tuottamaan suomalaisille kansana yhteisen kielialueen henkistä perintöä, kirjoitettua kulttuuria. Käytännössä kulttuurin ainekset ja sisällön tuottivat yksittäiset ihmiset, eräänlainen nationalismin luova luokka². Tässä artikkelissa luen näiden henkilöiden, perinteenkerääjien ja kirjailijoiden kirjeenvaihtoa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa taloudellisten neuvottelujen näkökulmasta.³ Lähestyn vanhoja aineistoja kokeellisesti soveltaen niihin 2000-luvun prekarisaatiotutkimuksen käsitteitä, joiden avulla pyrin nostamaan esiin suomalaisen kansallisuuden tuottamisen historiasta uusia näkökulmia ja uutta tietoa. Prekarisaation käsitteellä tarkoitetaan yleistä työsuhteiden ja elämän haurastumista, epävarmuutta ja jatkuvuuden tai pysyvyyden puutetta, joka kietoutuu nimenomaan työn tekemisen ja työsuhteiden pätkittäisyyteen tai freelance-työhön. Lisäksi käsite viittaa myös toisen armoilla olemiseen (Könönen 2014, 93). Vallan kysymykset liittyvät siis kiinteästi prekarisaatioon (Jokinen 2015a; Jokinen, Venäläinen & Vähämäki 2015)⁴.

Laajempi kysymykseni on, millaisien taloudellisten, ideologisten ja arkisten ehtojen varassa kansallista kulttuuria rakennettiin Suomeen 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Lähestyn tätä ongelmaa kysymällä, mi-

1 Artikkelini on kirjoitettu Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimusprojektissa ”Venäjä kenttänä ja aineistona. 1800- ja 1900-lukujen perinteenkerääjät suomalaisuutta rakentamassa” 2017–2021.

2 Luovan luokan käsite (creative class) on peräisin kaupunkitutkija Richard Florida (2002).

3 Tarkastelen samaa aihepiiriä myös toisessa vuonna 2018 ilmestyvässä artikkelissa (Seppä 2018a) sekä vuonna 2017 Yle Radio 1 -kanavalla esitetyssä Radioateljée-ohjelmassa (Seppä 2017).

4 Prekaarin käsitettä on käytetty uudessa merkityksessä ensimmäisen kerran Ranskassa 1970-luvulla (ks. esim. Venäläinen 2015).

ten kerääjät ja kirjoittajat neuvottelivat keruu- ja kirjoitustöistä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa ja millaisten ehtojen varassa he työtään tekivät ja elämäänsä elivät.

Perinneaineistojen keruuseen liittyy paitsi jalo kansallisuusaate ja kulttuurin sekä kirjallisuuden rakentaminen, myös raha. Kerääjien elämäntilanteet, esimerkiksi mahdollinen taloudellinen ahdinko, eivät näy lopputuloksessa, mutta kirjeenvaihto kertoo materiaalisista ehdoista omaa kieltään. Materiaaliset, ensisijaisesti rahaan kiteytyvät ehdot kytkeytyvät myös immateriaalisiin ehtoihin, perhesiteisiin liittyviin tunteisiin ja niiden merkityksiin. Perinteenkerääjät ja kirjailijat elivät kädestä suuhun, jos kohta kaikki sitenkään. Tarkastelen erityisesti kerääjien ja kirjailijoiden neuvotteluja rahasta, keruumatkojen rahoittamisesta ja kulttuurituotteiden, keruuaineistojen tai käsikirjoitusten palkkioista. Kaikki neuvottelut eivät käsittele suoraan kulttuurituotteita, ja joissakin päällimmäiseksi nousee kirjoittajan selviytyminen. Yksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran epävirallisista tehtävistä olikin pitää suomalaista kulttuuria ja kirjallisuutta sekä kansanperinnettä tuottava väki jonkinlaisessa leivässä – tai ainakin elossa. Siinäkään ei aina onnistuttu – myöhemmin kansalliskirjailijaksi nostettu Aleksis Kivi (1834–1872) esimerkiksi eli viimeiset vuotensa köyhyydessä (Sihvo 2002).

Näkökulmakehysinäni kerääjäkirjeenvaihtoon toimivat paitsi ilmeisen epäsuhta kerääjien ja kirjailijoiden julkisen arvostuksen ja heidän elämäntilanteidensa koetun kurjuuden välillä, myös kulttuurialojen nykyisten rahanjakoperiaatteiden ja tämän prosessin kulun havaitseminen kokemuksellisesti samantapaisena. Vaikka yhteiskunnan vakaus ja hyvinvointi ovat nyt täysin toisella tasolla kuin tässä tarkasteltavan kirjeenvaihdon aikana, 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, kulttuuritoimijoiden rahoituksen eetos on edelleen jollakin tapaa yhtenevä, mitä kuvaan myöhemmin tässä artikkelissa.

Kerääjät ja kulttuurikentän muut toimijat liikkuvat konkreettisilla raja-alueilla, mutta tulivat kyseenalaistaneeksi tai ainakin tehneeksi näkyviksi muita rajapintoja, esimerkiksi säädyn ja luokka-aseman tai poliittisen kannan merkitsemät rajat. Kerääjien tai kirjailijoiden liikkuminen säätyrajojen välillä ei ollut ongelmatonta. Tarkastelussa olen kiinnittänyt

huomiota myös niihin piirteisiin, jotka muistuttavat 2010-luvun prekariisaatiotutkimuksessa esiin nostettuja työn ja muun elämän haurastumisen kuvauksia. Tästä näkökulmasta kerääjä- ja kirjailijakirjeenvaihto tulee kuvanneeksi näiden kulttuuritoimijoiden prekaarit elämät affektien säätelyineen.⁵

Affektin käsite ja affektien *säätely* kytkeytyvät käsitteinä 2000-luvun prekarisaatiotutkimukseen, ja niiden avulla ilmennetään työn kietoutumista elämään, persoonallisuuteen ja tunteisiin – ja toisaalta affektiivisuuden välttämättömyyttä työssä menestymisen tai sen saamisen kannalta. Affekteja voidaan ajatella tunteiden esiasteina, tunnereaktioina ja tuntemuksina. Affektien säätelyllä viitataan prekaarin elämän tuottamaan mahdottomuuteen ilmaista ja sitä myötä kokea mitään tunteita äärimitoissaan. Tämä koskee niin myönteisiä kuin kielteisiäkin tunteita ja tuntemuksia, sillä elämän epävarmuus ja oma riippuvuus sekä asioiden ja elämänalueiden riippuvuus toisistaan tekee tunteiden ilmaisemisen ja kokemisen (tai tunnistamisen) mahdottomaksi: innostus voi osoittautua hetken päästä aiheettomaksi, katkeruus ja vihan ilmaiseminen työmahdollisuuksia heikentäväksi ja niin edelleen. (Jokinen 2015b; Venäläinen 2015; Åkerblad 2014.) Erilaisiin työtilaisuuksiin, projekteihin ja äärimmäisen epätodennäköisiin rahanhakuihinkin on kuitenkin kyettävä suuntautumaan innostuneesti, vaikka toivottu tulos olisi kuinka epätodennäköinen. Toisaalta taas työmarkkinoilla käyttökelpoista affektiivisuutta eivät ole kielteiset tunnereaktiot, eikä epäonnistumisien synnyttämiä epäoikeudenmukaisuuden, katkeruuden tai vihan tunteita ole syytä tuoda näkyvästi esiin. Näiden affektiristiriitojen välimaastossa myös 1900-luvun alun kerääjät ja kirjailijat ovat taiteilleet, ja tämä on nähtävissä kirjeenvaihdossa.

Työn luonne voi olla myös itsessään affektiivinen: esimerkiksi aineistoni kontekstissa isänmaan puolesta tehtävä työ on väistämättä affektiivista ja sellaisena myös markkinoitua – vaikka toisaalta voi myös sanoa, ettei mikään työ ole ”affektitonta” (Mannevuola 2015). Puhutaan myös kutsu-
mustyöstä, millä käsitteellä on totunnaisesti oikeutettu ja perusteltu huo-

5 Prekarisaatiotutkimuksen näkökulmasta vakiintuneen ja varman palkkatyön aika, fordismi, on ollut vain väliaikainen vaihe työn historiassa. Suurelta osin agraarisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa ja myöhemmin nuorella tasavallalla eläneet ihmiset elivät mitä prekaarisimman työelämän ehdoilla. (Neilson & Rossiter 2008.)

noja työolosuhteita, palkkausta tai työn epävarmuutta. Kerääjien työssä ja suhteessa esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan affektiivisuus oli tärkeä tekijä. Kansallista kulttuuria rakennettaessa asialleen omistautuneet, kansanperinteestä ja -kulttuurista intohimoisesti kiinnostuneet kerääjät olivat kulttuurilaitoksille välttämättömyys.

Kerääjien motiiveja ja kokoelmien muotoutumisen prosesseja on tarkasteltu perinteen- ja historiantutkimuksessa (esim. Kurki 2002; Karkama 2001), mutta arkisemmat ehdot ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Miten vähävaraiset kerääjät rahoittivat ja mahdollistivat keruumatkansa? Miten raha tai sen puute ohjasi keruutyötä ja määritteli nyt arkistoissa olevien aineistojen luonnetta?

Taloudellisten ehtojen ja niistä neuvottelemisen rinnalle nousee myös kysymys säädystä, luokasta ja valta-asetelmasta, mitä kerääjien kirjeetkin reflektoivat. Prekarisaation historiallisen tarkastelun avulla pyrimme nostamaan esiin kansallisen kulttuurin rakentajien prekaarit asemat ja toimitukset, joihin ei juurikaan ole kiinnitetty huomiota aiemmin.

Pääasiassa tarkastelen kahden merkittävän kerääjän ja kirjailijan, Samuli Paulaharjun ja Heikki Meriläisen kirjeenvaihtoa SKS:n kanssa, mutta nostan tueksi myös yksittäisten kirjailijoiden ja perinneaineistoa luovuttaneiden kirjeitä siltä osin kuin ne käsittelevät neuvottelua taloudesta.

Samuli Paulaharju toimi päätyökseen Oulun kuuromykkäin lasten koulun puukäsityön opettajana vuosina 1904–1935. Hänen jokapäiväinen elantonsa oli siis jotakuinkin turvattu, tosin kirjeaineisto antaa ymmärtää, ettei perheen toimeentulo ollut kuitenkaan aivan huolia vailla. Paulaharjulla oli elämänsä aikana runsaasti luottamustehtäviä ja jäsenyyksiä, joiden hoitaminen vei aikaa, mutta ei pääsääntöisesti tuottanut elantoa. Paulaharju teki keruuretkiä vuodesta 1900 vuoteen 1942 ja julkaisi niiden pohjalta 19 teosta. (Harju 1989.) Postuumisti on julkaistu niin aiemmin julkaisematta jääneitä kuin mahdollisesti suppeampina laitoksina aikanaan toteutettuja teoksia. Keruutyöt Paulaharju toteutti suurelta osin koulun loma-aikoina, mikä tarkoitti lasten ja muun perheen jäämistä kotiin isän kulkiessa keruumatkoillaan. Toisaalta Paulaharju tallensi aineistoja myös kotoa käsin.

Heikki Meriläinen oli sotkamolainen talonpoika ja kirjailija sekä suurkerääjä. Meriläisen aineistot herättivät Paulaharjun tallennuksien lailla närää arkistojen akateemisissa portinvartijoissa. Ongelmana näyttäytyi Meriläisen tapauksessa kerääjän oma näkemys, hänen tulkinnallinen ja kenties kirjallisena pidetty otteensa tallennustyössä. Joka tapauksessa Meriläisen aineistoja otettiin vastaan suuria määriä. (Kurki 2002.) Meriläisen toimeentulo keruu- ja kirjallisen työn ulkopuolella oli pääosin maanviljelyksessä, mikä oli erityisesti vanhemmalla iällä raskasta ja ilmeisen riittämätöntä. Meriläinen kääntyikin toistuvasti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puoleen pyytäen taloudellisia avustuksia. Seura suhtautuiikin pyyntöihin useimmiten suopeasti.

Paulaharjun ja Meriläisen asema suhteessa niin sanottuihin akateemisiin piireihin ja toisaalta siihen kansaan, jonka parissa he keruutyötään tekivät, muistuttivat paljon toisiaan. Molempien keruutyötä toisaalta arvostettiin, toisaalta epäiltiin. Akateemisen koulutuksen puute herätti epäilyksiä, toisaalta haastateltaviensa parissa ja kotikulmillaan he olivat epäilemättä ”herroja”. (Seppä 2015; Kurki 2002.) Ainakin koettuna tämä asemien ja ehkä myös säätyrajojen välillä liikkuminen tuotti ristiriitaisia tunteita, alemmuudentunteita ja myös ulkopuolisuuden kokemuksia (Seppä 2015). Tästäkin syystä neuvottelut palkkioista ja muistuttelut niiden maksamisesta on ehkä koettu kiusallisina puolin ja toisin.

Kirjeet ovat aineistona biografisia dokumentteja, jotka tässä tapauksessa usein on osoitettu ennemminkin instituutiolle kuin henkilölle. Kirjeet ovat myös eettisesti arvioitavaa aineistoa, silloinkin kun ne sijoittuvat kauas menneeseen. Kirjeet on kirjoitettu ja osoitettu aina jollekin toiselle, toisessa ajassa ja tilanteessa, ja tutkija on parhaimmillaankin ”tahditon ulkopuolinen lukija” (Mireille Bossisin käsitteestä Keravuori 2017; myös Stanley 2004). Kirjeissä kirjoittajat paljastavat elämistään arkoja, ehkä nöyryyttäviäkin seikkoja, joita he tuskin tarkoittivat laajan yleisön tietoon. Tutkijan valta tuoda julki niitä on tutkimuksessa aina punnittava uudelleen (Stanley 2004). Kansallisuuden syntyyn liittyvien tekstien suhteen voi toisaalta olettaa, että kirjoittajat useimmiten tiesivät kirjeidensä tulevan tallennetuiksi. Suurkerääjien ja kirjallisia ansioita hankkineiden henkilöiden osalta voi pitää selvänä heidän olleen tietoisia kirjeiden säilymi-

sestä tuleville sukupolville ja jopa niiden mahdollisesta tulevasta käytöstä (esim. Samuli Paulaharjun kirjekokoelmasta ks. Seppä 2018b). Pääosin sadan vuoden takainen kirjeaineisto tuo kuitenkin kansallisuuden rakentamisesta esiin sellaisen puolen, joka tuskin olisi nähtävissä ilman kirjeaineiston hyödyntämistä. Aineistona kirjeet ovat siten korvaamattomia tarkasteltaessa erityisesti sellaista, mistä ei ole kirjoitettu julkisesti, kuten kerääjien ja kirjailijoiden epävarmaa asemaa ja kielteisiä tunteita.

Kansallisuuden rakentajat

Perinteenkeruun varhaisvaiheissa kansallinen kulttuuri kiteytyi yhteisen kielialueen kirjallisuuteen, jota käytännössä ei vielä ollut. Suomenkielisen kirjallisuuden pohjaksi, ”kirjoittamattomaksi kirjallisuudeksi”, katsottiin Suomen kansan henkinen perintö, suullisesti siirtynyt, ensisijaisesti eepinen runoperinne. (Kuusi ym. 1963.) Kirjoitetun suomenkielisen kirjallisuuden pohjana oli varsin konkreettisesti siis suullinen traditio, jonka keruun tavoitteena oli saada kaikki mahdollinen henkisen perinteen aines tallennettua ja osin myös julkaistua. (Haavio 1931.) Kirjoitettuun suomenkieliseen kirjallisuuteen kytkeytyy voimakas kansallisen identiteetin kytkös, joka osittain liittyy myös kansallisten tieteiden asemaan (Hägman 2015; Rautiainen-Keskustalo 2015).

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun esiteollisessa Suomessa ei juurikaan vielä ollut palkkatyösuhteita. Valtaosa kansasta eli maaseudulla osittain omavaraisissa ja vaihdantatalouden varassa toimivissa maatalouksissa. Näissä oloissa kyläyhteisöt kantoivat vastuun vähäosaisista, jotka eivät kyenneet hankkimaan elantoaan itse. Vaivaislaki antoi kerjäämisoikeuden työhön kykenemättömille, ja kyläyhteisöt huolehtivat tätä kautta varattomista. Syytinkijärjestelmä takasi myös esimerkiksi leskille asumisen ja selviytymisen ei niin epätavallisen kuolemantapauksen sattuessa (Jutikkala 1958). Kaupungistumisen myötä yhteisvastuu hajosi, ja kaupungeissa sosiaalihuoltoa alkoivat järjestää käsityöläisten veljeskunnat, ammattikunnat eli killat. Ammattikunnat pitivät yllä apukassaa, johon kerättiin varoja ja joista tarpeen mukaan avustettiin vaikeuksiin joutuneita jäseniä ja heidän perheitään. (Jaakkola 1991, 18.)

Kirjallisen työn tekijöillä ja perinteenkeruuta päätoimisesti tehneillä ei vastaavaa ammattikuntaa tai veljeskuntaa ollut, mutta hädänalaiset kirjailijat näyttivät odottavan SKS:lta veljeskunnan kaltaista roolia. Seuralla ei pääsääntöisesti kuitenkaan ollut varattuna taloudellisia resursseja sosiaaliin avustuksiin, sillä pääasiallisena tarkoituksena oli tukea suomenkielistä kulttuuria.

Suomi oli myös itsenäisyytensä alkutaipaleella yksi maailman köyhimpiä maita, eikä hyvinvointivaltiota ollut tietoakaan. Muissa pohjoismaissa pyrittiin 1900-luvun alussa rakentamaan sosiaaliturvaa, kun Suomessa rahallinen panos suunnattiin kielialueen kulttuurisen yhtenäisyyden ja kansallisuuden rakentamiseen. Toisin sanoen kulttuurilaitokset – kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – olivat tavallaan myös sosiaaliturvaa jakavia tahoja, joiden asiakkaita olivat valikoituneet ryhmät – kirjailijat, taiteilijat, kerääjät ja valikoiduin osin myös perinteentaitajat. Tällaisena instituutiona Seura näyttäytyy kerääjäkirjeenvaihdon perusteella. Kerääjillä ja kirjailijoilla tuskin oli tietoa seuran rahoitusrakenteesta tai sen tarkoituksesta.

SKS oli perustettu varsin vaatimattomin resurssein vuonna 1831 ensisijaisesti tukemaan suullisen perinteen, kansanrunouden, keruuta ja suomenkielisen eepoksen laatimista. Perustamiskirjan mukaan ”Seuran toimen ja huolen piti tarkoittamain Suomalaisen kirjallisuuden ja erinomattain Suomen kielen etua” (Sulkunen 2004, 24). Edelleen toiminnaksi oli kirjattu suomen kielellä kirjoittavien palkitseminen rahalla ja suomenkielisen kirjallisuuden kustantaminen (mt, s. 24–25). Kansallisromantisessa ideologiakehyksessä kirjallisen kulttuurin puuttuessa suomalaiskansallisen kieliyhteisön henkinen perinne nähtiin kirjoittamattomana kirjallisuutena, ja monien Euroopan maiden eeposhankkeet innoittivat kuvittelemaan omaakin.

Suomenkielisen kirjallisuuden julkaiseminen oli yksi seuran tavoitteista, ja sitä alettiinkin toteuttaa jo 1834. Hyvin pian perustamisensa jälkeen SKS alkoi julkaista painettua kirjallisuutta, jonka joukossa oli paitsi oppikirjallisuutta, myös kerätyn kansanrunouden julkaisuja. Pohjana kansalliselle henkiselle ja näköpiirissä siintäneelle kirjalliselle kulttuurille nähtiin kansanrunous, Suomen kansan henkinen perintö, joka suullisena oli välittynyt

yli sukupolvien. Tämä arvokas perinne haluttiin saada tallennettua mui-
tiinpanoiksi ja edelleen jalostettuna kirjallisuudeksi, kansalliseepokseksi.

Seuran rahavarat eivät olleet 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kovin
suuret. Ensisijainen rahoitettava toiminta oli edelleen vuoden 1916 pöytä-
kirjoissa kansanrunouden julkaiseminen ja keruu, ja seuraavaksi tärkeim-
pänä edistettävänä nähtiin suomenkielisen kirjallisuuden julkaiseminen.
Tähän tarkoitukseen seuralla oli Suomalaisen kirjallisuuden edistämis-
rahasto, jonka määräraha vuonna 1916 oli 50 000 markkaa, nykyrahassa
arviolta 116 000 euroa.

Seuran säännöissä, joita vuonna 1920 uudistettiin viidettä kertaa – nyt
korjaten tsaarin vallan aikaisia säännöksiä, joiden mukaan SKS:n jäseniksi
voitiin hyväksyä vain ruotsia äidinkielenään puhuvia miehiä – mainittiin
seuraavaa:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, jonka kotipaikka on Helsingin kaupunki,
tahtoo toiminnallaan edistää suomenkielisen kansan muinaisten hengen-
tuotteiden, tapain, olojen ja vaiheiden sekä suomen ja sen lähinten suku-
kielten tuntemista ja tutkimista, suomen kielen viljelyä sivistyskielenä, suo-
menkielistä kirjallisuutta ja tämän tutkimista sekä muutakin sivistystyötä,
jossa suomen kieli on välineenä.

Toisessa pykälässä kerrotaan seuran tehtävät:

- a) kerätä, tallettaa sekä pitää jäsentensä ja tutkijain käytettävissä kirjastoa,
käsikirjoitusarkistoa, kirje-, kuva- ym. aineskokoelmia
- b) julkaista tieteellisiä aineksia, tiedonlähteitä ja tutkimuksia
- c) antaa kannatusta henkilöille, jotka harjoittavat Seuran toiminta-alaan
kuuluvaa keräys-, julkaisu- tai tutkimustyötä
- d) tukea suomenkielisiä kirjailijoita käytettävissä olevain varain mukaan
apurahoilla ja palkinnoilla.

(SKS:n keskustelemukset 1916, 37.)

SKS:n jaettavissa olevat varat vähenivät jo ensimmäisen maailmanso-
dan aikana, ja myöhemmin niiden jakamisperiaatteita pyrittiin tasapai-
nottamaan voimakkaammin kirjallisuuteen, joka oli jäänyt heikoimmin
rahoitetuksi kulttuurin osa-alueeksi seuran varainjaossa (Sevänen 1994).
Viljo Tarkiaisen mukaan valtio käytti 1920-luvulla pelkästään karjanja-

lostusyhdistysten avustuksiin enemmän rahaa kuin kotimaisen kirjallisuuden tukemiseen (Häggman 2012, 416). Ei siis ihme, että kerääjille ja kirjailijoille jaetut palkkiot olivat kiven alla.

Perhe ja tunteet

Kerääjien perhesiteet ja elämäkokemukset tulevat näkyviin kirjeenvaihdossa. Kerääjät vetoavat, jos eivät itsensä, niin perheensä elatuksen ja toimeentulon puolesta. Keruutyö tai muu yhteistyö SKS:n kanssa saattoi koitua perheen hyväksi muutenkin kuin suoranaisina rahapalkkioina; esimerkiksi SKS:n kirjapalkkiot edistivät kerääjien perheiden sivistystä ja lasten koulutusta. SKS:n kirjapalkitseminen toteutui siten, että keräelmistä päätettiin tietty palkkiosumma, jonka arvosta kerääjä saattoi valikoida SKS:n kustantamia teoksia. Tämä oli molemminpuolinen etu – usein asiaansa vihkiytyneet kerääjät valitsivat keruuoppaita ja alan oppikirjoja, toisaalta keruutyö toi tällä tavoin apua muullekin perheelle – esimerkiksi karttakirjat olivat tarpeellisia lasten opinnoissa. Perheen ja lasten tarpeet näkyvät muutenkin kirjeenvaihdossa: Heikki Meriläinen esimerkiksi kirjoittaa Seuralle valittaen taloudellisen tilanteensa vaikeutta, mutta mainitsee samalla, että varattomuus johtuu osittain tyttären lähettämisestä Yhdysvaltoihin vaihto-oppilaaksi.

Hyvä tuttava professori V Tarkiainen Helsinki

Työstä päästyäni en malta olla teille kirjoittamatta. Tällä istuimellani tässä panen käärröön käsikirjoituksen Kolme sisarusta lähetettäväksi Södeströmin liikkeelle Porvooseen. Tämä on viides käsikirjoitus Kuusten juurella jälkeen. Orpo oli jo käsikirjoituksena silloin kun olin luonanne Helsingissä, vaan ei vielä ole ilmestynyt. Se luvattiin vuosi takaperin jouluksi, ei tullut, luvattiin viime juhannukseksi, ei tullut. Luvattiin jouluksi, ei tullut.

En kykene enää nostamaan kynää kirjoittamaan paperille, jos kustantaja ei julkaisemalla kirjojani luo suoniini uutta elonvoimaa. Epätoivoinen työ lamauttaa maanviljelijänkin, se lamauttaa kirjailijankin, eikä vaan lamauttaa, se kuolettaa. (Heikki Meriläinen SKS:lle 1904. SKS KIA)

Meriläinen aloittaa kirjeen puhuttelulla, joka ilmaisee henkilökohtaista tuttavuutta vastaanottajan kanssa, ja viittaa niin kirjeenvaihdon kuin pre-

kaarin elämän kannalta tutuksi tulleeeseen teemaan, yksittäisen kirjoittajan tai tekijän neuvotteluun tulevien töiden valmistumisesta ja julkitulosta – puhumattakaan palkkioista. Meriläinen tulee tässä kuvanneeksi epävarmuuden ja toisten armoilla olemisen aiheuttaman lamaannuksen tunteen, jonka luovan ja pätkäisen työn tekijä epäilemättä nykyäänkin tunnistaa.

Olen tässä ikävissä päivissä kun tyttäreni viime syyskuussa lähti Amerikan opintomatkalle, jolle piti laittaa matkarahat, ei vähempi kuin kuusitoista tuhatta. Kymmen korkoista pankkivelkaa ja säästöni, joita olin säästänyt pahan päivän varalle, meni viimeistä penniä myöten. En kuitenkaan tahtonut tyttärestäni hänen tulevaisuutensa ovia sulkea pidättämällä kotiin.

Äiti on tullut työhön kykenemättömäksi vanhuuttaan ja minunkin täytyy elämän ponnistuksissa ruveta yliolkani katselemaan, joten vierasta työvaikeaa täytyy käyttää tätäkin pientä taloutta pystyessä pitämään, niin se pieni eläkkeeni ei tahdo riittää menoihin. Niin luulisitteko että Suomen Kirjailijaliitto voisi minua avustaa, kun se ei ole ennen vielä avustanut, että saisin noita kymmenenkertaisia pankkivelkoja lyhennetyksi. Ei ole lystiä olla köyhänä, vaikka tiedänkin etten ole ainoa köyhä Suomessa.

Terveyteni suhteen ei ole moittimista, ainoastaan vanhuus tuo väsymystä. Vielä kuitenkin viime kesänäkin pyysin kaloja yli oman tarpeen ja nyt talvella pyytelin mateita. Matikka keitto on nytkin kiehumassa ja mateen mäti näin talvella on erinomaista ruokaa, joka sekin minua osaltaan elättää.

Onnellista jatkoa teille uudelle vuodelle. (Heikki Meriläinen SKS:lle 1925. SKS KIA Viljo Tarkiaisen kirjeet 199-203.)

Seuran kerääjäkirjeenvaihto pitää sisällään runsaasti myös kirjailijoiden kirjeenvaihtoa, jota olen tässä tarkastelussa lukenut tasaveroisena aineistona. Kulttuurialan toimijat eivät myöskään aina ole kategorisesti eroteltavissa, kirjailijat ja perinteenkerääjät toimivat useissa rooleissa. Kirjailijoiden kirjeenvaihto käsittelee myös usein mahdollisia kirjailijapurahoja ja muita avustuksia, joita ilmeisen vaikeassa tilanteessa eläneet kirjailijat tiedustelevat, usein myös hyvin suoraan hädänalaista tilannettaan kuvaten:

Ennenkuin epätoivoisena ja nälän nääntämänä olen pakoitettu vetämään viime henkäyksen, käännyn täten kuin oljenkorteen tarttuu hukkuva, vielä teidän puoleenne., että, ettekö soisi minulle näiden päivien sisällä hommata vaikka kuinka pientä avustusta, saadakseni vielä sielun pysymään tomumajassani voidakseni viimeistellä 3-näytöksisen komedian Aleksis Kiven housut/käsittelee nuorten taiteilijain elämää.

villaa pientä, etten voinut
enintään kuin perkaa se
sellaisenaan tälle paperi-
lille --- kenen käsissä tä-
mä joutuneekin.

En rohkkeen toivon, pien-
tä selitystä, kintä edellä
jo mainitsin, niin osoit-
teeni on vielä epäselvä
sama - sillä olen su-
jansuuntotouhussa.

Sydäntunneittisin, lämpö-
isin tervehdykseni

SKS Seidän:
Helmi Kainulainen

Kirjailija Ruupert Kainulainen

vaikuttaa, jolla Seidän vaikkei

tuusvalokuvassa joutunut Kainulainen

amman kerätyt kuka. 201 - 12. kuiton postivastauksella

R. A. T.

Kuva 1: Ruupert Kainulaisen puoliso Helmi (Helvi) Kainulainen kirjoitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle kiittääkseen saamastaan taloudellisesta tuesta. (SKS KIA Vir 103a, Helvi Kainulainen SKS:lle 7.5.1915, viimeinen sivu. Julkaistu SKS:n luvalla.)

Pikku töistä, runoista, saa niin vähän, ja harvoin...

Suuria näytelmä aiheita olisi enemmänkin vaan ne vievät viikkomman aikaa... Muuta työtä ei saa, kuin patterin tekoa vaan ei sinnekään voi mennä kun en ole mitenkään siinä kunnossa.⁶

Näytelmästäni, Karjalan kannaksella jonka Tampereen teatteri esitti hyvällä menestyksellä, sain niin vähän, että...

Ja jospa oisinkin vielä yksin! - vaimoni, joka on pikku tyttöni kanssa S. Linnassa, pyytää myös leipää, kun hän ei voi nyt ommella, koska on juuri synnytys tilassa. Ja matkarahojen puutteen olen saanut olla hänestäkin jo puolisen vuotta erossa... Jos siis mitenkään voitte, mitä, niin... Luulen, ettei se mitenkään mene turhaan... Kunnioittavimmin Ruupert Kainulainen (Rupert Kainulainen SKS:lle 29.4.1915. SKS KIA Viralliset kirjekoelmat 103a.)

Kirjeenvaihdon perusteella pyyntö tuotti tulosta, muttei seuran varoista, vaan seuran toimihenkilöiden omista. Kainulaisen vaimon lähettämän kiitoskirjeen alareunaan on merkitty E.A. Tunkelon toimesta seuraava teksti: ”Kirjailija Ruupert Kainulaisen vaimo, joka valmisteluvaiokunnan jäsenten keskuudessa armon kerätyt Smk 30 lähetin postilähetyksellä.

E.A.T.” (Helvi Kainulainen SKS:lle 7.5.1915, SKS KIA Viralliset kirjekoelmat 103a.)

Epävarmuus ei rajoitu taloudellisiin vaan myös muihin, työn ja elämän yleiseen turvallisuudentunteeseen ja merkityksellisyyteen liittyviin tekijöihin, joille yhteistä on voimattomuus niiden edessä – kykenemättömyys edistää niitä muuten kuin toistuvilla kirjetiedusteluilla.

Aleksis Kiven perintö?

Seuralle lähetetyissä avustuspyyntöissä viitataan useaan otteeseen Aleksis Kiveen ja hänen kohtaloonsa. Kivi eli elämänsä viimeiset vuodet sairaana ja rutiköyhänä, eikä ehtinyt eläessään nauttia kansalliskirjailijan myöhemmästä maineesta (Sihvo 2002). Esimerkiksi Heikki Meriläinen kirjoittaa:

6 Ensimmäisen mailmansodan aikana Helsingissä rakennettiin laajoja linnoituskia Pietarin puolustusta varten, ja niiden rakentamiseen tarvittiin työvoimaa. Työ oli raskasta ja työllisti yhteensä yli 200000 miestä. Työhön tuotiin miehiä jopa Kiinasta. (Sjögren 1976; Lagerstedt and Laulumaa 2014.)

Jos tämä avun pyyntöni on Teidän mielestänne kovin vasten mielinen ja sopimaton, niin elköö virkkako kenellekään ja ystävyytemme tähden antakaa minulle anteeksi tämä rohkea kerjäämiseni, mutta olkaa niin hyvä ja ilmotakaa kuitenkin minulle, onko toivoa siitä rahasta, eli ei. Sen maatilán toiset kauppasummat ovat niin pitkällä maksuajoilla, että vasta Helmikuun 17 päivänä 1904 on viimeinen maksu, johon nähden uskallan olla vakuutettu, kauppasumman saan kunnialla ilman velkaantumatta, niin ei mitään raha pulaa voi tulla sen jälkeen. Jonka tähden se auttamisenne olisi sanomattoman suuresta arvosta ja melkeimpä historiallinen teko, sillä silloin ei ihmisten kovuus tulisi synkentämään minun muistoani, kuin Alexsis Kiven ja kuvanveistäjä Takasen ym. (Heikki Meriläinen SKS:lle, 18.1.1899, SKS KIA 112:23.)

Aleksis Kiven lopulliseen tuhoon johtaneina tapahtumina pidetään August Ahlqvistin 1871 kirjoittamaa teilausta SKS:n 1870 julkaisemasta Seitsemästä veljeksestä ja sen seurauksia. (Sulkunen 2004, 154–156.) Vaikka Ahlqvistin hyökkäyksen kohteena oli ilmeisesti kirjailijan itsensä ohella nimenomaan teoksen kustantaja SKS, osui tämän arvostelu ja sitä seurannut selkkaus kuitenkin tuhoisimmin itse kirjailijaan. Kiveä Lapinlahdella ”melankolian” vuoksi hoitaneen lääkäri A. Th. Saelanin laatimassa potilaan kuvauksessa mainitaan sairauden syyksi ”loukattu kirjailijankunnia” (Sihvo 2002, 306–307). Seuran vastuuna tapahtumien kulkuun pidetään sitä, että se vetäytyi Ahlqvistin ilmeisen ennakoitavissa olleiden syytösten ja arvostelun johdosta teoksen julkaisemisesta yhtenäisenä niteenä eikä siten asettunut julkisesti puolustamaan Kiveä (Sulkunen 2004, 154).

1910-luvulla Kiven maine oli voimakkaassa nosteessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa ja tämän teokset kirjamyynnilläkin mitattuna suosiossa (Häggman 2012, 322–323). Ajankohta selitti osaltaan niin Kiven kohtaloon vetoamista kuin sen toivottuja vaikutuksiakin.

Luokat, säädty ja affektien säätely

Kansanrunouden ja kansallisen kirjallisuuden piirissä toimineiden henkilöiden poliittiset katsomukset ovat usein jääneet vähäisemmälle huomiolle. Tarkastelemissani kirjeenvaihdossa jollakin tavoin jo etabloituneet kerääjät asettavat itsensä keskustelukumppaniensa kanssa samalle puolelle, luokkasodan valkoinen puoli esiintyy kirjeissä pronomiinilla ”me”

toisen puolen edustaessa toisia, ”niitä”.⁷ Vaikka on todettava, että puolien valintaan erityisesti sodan jälkeen oli sängen vähän vaihtoehtoja, kulttuuripiirien periytynyt yläluokkaisuus tuotti osaltaan niiden ylläpitämien instituutioiden poliittista oikeistolaisuutta. Ilmiö on nähtävissä esimerkiksi kirjankustantajien julkaisutoiminnassa. (Turunen 2003, 203.)

Voi kuitenkin arvailla, mikä merkitys näillä poliittisilla katsomuksilla on ollut Seuran apurahojen ja avustusten myöntämiseen. Tällaisesta eräs kirjailija suoraan syyttääkin Seuraa kirjeessään:

Taas saan kamppailla teidän kansanne arvoisat kirjallisuus seuran herrat porvarit jotka käytätte väärin asijoita ja niitä varoja jotka on kaiettu kansan kukkarosta. Hallitsia lähettä joka vuos varoja että avusta kirjailia työn tekijöitä ilman arvo asteisin katsomatta. Mutta te menette yli hänen määräyksestään Minä olen jättänyt posti toimiston sen käsikirjoituksen jota kaipan ja sen mukana avustus hakemuksen Kuopijosta lainnan hakemuksen jonka olette nostaneet ja lainnan hakemukseksi ikä avustuksen pyyntinä ja tehkä syyti jos loukkan teitä syyttömästi En perränny puheistani. En myös kypsy väärytelle valheille väkivallalle joita näytätte te yhäki käyttävän koska ette usko mulle samoja oikeuksia kun muille kirjailia työn tekijöille. (Ida Sofia Kumpulainen SKS:lle 28.1.1913 Kiuruvesi, SKS KIA Viralliset kirjekokoelmat 102–3.)

Keruupalkkiotaan peräänkuuluttaneen kirjoittajan tekstissä ei pehmennetä eikä säädellä tunteita: teksti on suoran hyökkäävä ja siitä on luettavissa luokkatietoisuuden aspekti – kirjoittaja puhuu ”herroista porvareista” sekä myöhemmin kirjeessään kertoo opettaneensa ”suurempia Herroja kuin itse olen”. Teksti myös paljastaa, ettei kirjoittajalla ole paljoakaan menetettävää säätiön suhteen.

Seura kieltäytyi avustamasta myös työläiskirjailijana tunnettua Kasperi Tanttua, joka kääntyi Seuran puoleen vuonna 1913 avustuksen toivossa:

7 Paulaharju osallistui vuoden 1918 sisällissotaan sekä heimosotaan pohjoisella rintamalla. Kuusamon paikkeilla toimi Suomen pohjoisin punakaartin osasto, ja kommennuskunnan tarkoituksena oli sulkea tie Muurmannin radan tienoille paenneilta punakaartilaisilta. Paulaharju osallistui koillisrintaman valvontaan ja sotatoimiin siellä ja hänelle ”myönnettiin heimoristi osallistumisesta vapaussotaan ja sen jälkimaininkeihin”. Paulaharju esitti motiivikseen osallistumiseensa ”veljeskansan kohtalon”. Myös Suur-Suomi -aate antoi oikeutuksen. (Harju 1989, 113–119; Seppä 2018b.) Paulaharjun koillisrintaman sotarekistä on olemassa puhtaaksikirjoittamaton matkapäiväkirja, ”Sotapäiväkirjat” (SKS KIA Paulaharju: Sotapäiväkirjat. Koillinen rintama 1918).

Kiittäen ystävällisestä kirjeestänne ilmoitan, että olen nyt ehkä jonkun päivän leipähuolista vapaa ja haluaisin käyttää sen aikani kansatieteellisten keräysteni järjestämiseen. Pyydän siis herra Tohtoria lähettämään minulle murreanalippuja aluksi vain noin 500kpl.

Jos herra tohtori on niin ystävällinen ja esittää puutteenalaisen tilani Suom. Kirj. Seuran kokouksessa, pyydän teitä esittämään vain pienintä mahdollista rahamäärää, esim. 25 tai 5: -. Olenhan ehdottomasti raitis ja mahdollisimman pienen menoarvion mukaan eläjä, enkä siis tarvi sellaisia summia lähestulkoonkaan kuin mitä tuo inhoittava Lauri Sauramo oli viime keväänä saanut ja sittenkin viitsi jättää meikäläiselle esim. Velkansa maksamatta.

Suomalais. Kirj. Edistämisrahastosta ei kai anneta suom. Kirjailijoille? Se siis lienee suuria käännöstöitä varten. (Kasper Tanntu SKS:lle 27.10.1913. SKS KIA Viralliset kirjekoelmat 102–103.)

Kirjeen reunassa on teksti: ”toiveita hyvin vähän”. Tantun aiempi kirje vetoaa SKS:n myöntämiin apurahoihin, joiden tarkoitus on ollut estää heitä menehtymästä:

Minä käsitän kyllä, että mistään työstä ei yleensä makseta ennen kuin se on tehty – ja siksi juuri lähetin arv. Seuralle runokirjani tahtoen siten viitata aivan toisiin saavutuksiin kuin mitä tieteelliset stipendit edellyttävät.

Luin keväällä lehdistä että kirjallisuuden Seura antoi kahdelle puutteessa riutuvalla kirjailijalle apurahoja, että eivät aivan menehtyisi. Tätä ajatellen minäkin kirjoitin pyyntöni ja samalla mainitsin, että jos saan joksikin aikaa toimeentuloni turvatuksi, niin järjestän kotiseutu innostuksessa keräämäni hautausrunouden ym. tuotteet ja luovutan arv. Seuralle. Nyt en voi niihin aikaani panna, kun on joka hetki ajateltava leipää... (Kasper Tanntu SKS:lle 16.10.1913. SKS KIA Viralliset kirjekoelmat 102–103.)

Edelleen Tantun tekstissä korostuu kokemuksellinen ristiriita julkisen arvostuksen ja arkisen selviytymisen välillä:

Toissa iltana oli Työmiehessä ja tänä aamuna Suomettaressa innostavat arvostelut kirjastani, mutta esim. Suomettaren arvostelua lukiessani ei ollut penniäkään kukkarossani...

Tämän tietäen te, herra tohtori, ymmärtänne minua miksi annan palttua kulunkiarvioille. Kiitän sydämellisesti Teidän hyvää tahtoanne, mutta kyllä minä en nyt tosiaankaan jaksata tarttua työhön. Ei ole edes paperiin rahaa. Pyydän anteeksi valituksiani ja samalla ilmoitan, että tämä on ensimmäinen

Kuva 2: Kasper Tantt (1886-1918). Tämä punakapteeniposeeraus luultavasti osaltaan johti boheemikirjailijan väkivaltaiseen kuolemaan sisällissodan jälkeisenä keväänä (Salmi-Niklander 2010). (Työväen arkisto. Julkaistu arkiston luvalla.)

kun jo viimeinen kerta kun nöyryyden kerjäämään kirjailijan myötätuntoa. Oma syy – miksi rupesin kirjailijaksi tässä maassa.

-- Anteksi katkeruuteni! Se ei ole teille tarkoitettu – eikä yleensä kenellekään, vain pahan sisun syytä. (Mp.)

Tantun kirje kertoo mielenkiintoisella tavalla avustusten varassa toimivan kirjailijan neuvotteluvarama, jota ei ole paljoakaan. Kirjeessä nousee esiin paitsi koettu ristiriita kirjallisen arvostuksen ja toimeentulovaikeuksien välillä, myös kutsumustyön aspekti sekä affektien säätely: Tanttu pyrkii ilmaisemaan toimeentulon vaikeuden tuottamia epätoivon tunteitaan, mutta vetää ne kuitenkin lopussa takaisin – katkeruutta ei ole tarkoitettu vastaanottajalle.

Tanttu (1886–1918) kuului työläisintellektuellien Decamerone-ryhmään, jossa julkaistiin muun muassa käsin kirjoitettuja sanomalehtiä ajan nuorisoseurajulkaisujen tapaan (Salmi-Niklander 2004). Tantun asema punaisten ja valkoisten välissä oli vaikea, ja hänet tuomittiin punaisten toimesta jo kertaalleen kuolemaan, mutta lopulta valkoisten ryhmänjohtaja Tulikoura teloitti hänet Kouvolassa 1918. (Salmi-Niklander 2010.)

Kerääjien ja kirjailijoiden koettu asema toisten hyväntahtoisuuden varassa työskentelevinä näkyy myös varojen käytön kunniallisuuden tai ”halvaksi tulemisen” todisteluna: Kasperin Tanttu esimerkiksi vakuuttaa raittiuttaan ja pienellä toimeen tulemisellaan, kun taas Heikki Meriläinen vetoaa eläkkeen korotustoiveessaan korkeaan ikäänsä.

Kerääjien asema ja suhde akateemiseen keruutyön organisoijatahoon ja tämän toimijoihin sekä omaan yhteisönsä – ja runonlaulajiin ja muihin kohtaamiinsa haastateltaviin – on myös kiinnostavien ristiriitojen lähde. Paulaharju esimerkiksi koki ainakin omien tekstiensä perusteella jatkuvaa alemmuudentunnetta suhteessa ”Helsinkiin” ja ”herroihin”. Paulaharjulla oli kuitenkin kansakoulunopettajan virka ja koulutus alalle, millä perusteella hän oli ainakin omassa yhteisössään, Oulussa, tunnettu ”herrana”, kuten myös kohtaamiensa runonlaulajien parissa (esim. Seppä 2015, 172). Osittain epäsuhta oli myös itse tuotettu, mikä taas liittyy 1900-luvun alun sääty-ajatteluun, jossa siirtymiset eri sääty- tai luokka-asteiden välillä koettiin vaikeiksi tai jopa mahdottomiksi (Stark 2011; Haatanen 1968).

Sääty-yhteiskunnassa herraa ei määritellyt taloudellisen toimeentulon taso vaan hänen tekemänsä työn laatu. Tämä yksityiskohta tulee näkyväksi hyvin Aleksis Kiven eräänlaisessa liminaalisuudessa: Kivi oli ”puolihera”, jota voitiin halveksua maalaisen kotikylän näkökulmasta herruudesta ja toisaalta oppineissa tämän talonpoikaisuus sekä vetosi että hylki:

Suomalaisuusmiehille Kivi kelpasi nimenomaan siksi, että hänessä nähtiin kaivatun kirjallisen murroksen mahdollisuus. Heitäkin Kivi joutui siis kumartamaan - oman henkensä ja lopulta uransa pitimiksi. Kivi sattui monestakin näkökulmasta aina rajalle, sekä biografisesti, psykiatrisena rajatilapersoonallisuutena että kirjallisesti. Palojokelaisesta näkökulmasta hän oli puoliherra, joka ei koskaan tehnyt ansiotyötä perinteisessä mielessä. Senpä tähden jokaisella palkkiolla ja sen menetyksellä oli paitsi rahallinen myös itse kirjailijan arvoon liittyvä merkitys. (Sihvo 1997.)

Kiven ”rajoille sattuminen” tiivistänee monen suomalaisuusaatteen vanavedessä työskennelleen ei-akateemisen kirjottavan toimijan kokemuksen 1800–1900-lukujen taitteessa – ehkä myös Samuli Paulaharjun ja Heikki Meriläisen. Kokemus säätyjen, kirjallisen ilmaisun sekä konkreettisilla maantieteellisillä reuna-alueilla liikkumisesta tuotti sivullisuuden ja toiseuden kokemuksia, joiden kanssa tasapainoilu osaltaan näkyy myös kirjeenvaihdossa. Kokemus ”kansan” todellisen ilmaisutavan ja ajattelun ymmärtämisestä ja toisaalta ”herran” identiteetti omassa yhteisössä kohdasi SKS:n kritiikin kielellisestä epäjohtonmukaisuudesta tai epäilyn itse keksimisestä, mikä perusteltiin akateemisin kriteerein.

Toisaalta taas säätyajattelusta juontava lestissään pysyminen näkyi myös esimerkiksi Paulaharjun ajattelussa: hän oli haluton lähtemään vastuullisempiin akateemisiin tehtäviin pääkaupunkiin tai kulkemaan ”herrain häntäpäässä”. Paulaharjun vanhemmat olivat kurikkalaisia torppareita, ja hän itse kävi kansakoulun ja Jyväskylän seminaarin, josta sai päästötodistuksen vuonna 1901 (Hakola 1974, 23). Paulaharjulle tarjottiin virkamiestoimia niin Kalevalaseurasta kuin Kansallismuseostakin, mutta hän kieltäytyi vedoten perheeseen, jota olisi ollut mahdotonta saada mukaan (Harju 1989, 129). Paulaharju myös kuvasi useaan otteeseen vaikeutaan olla akateemisten piirien parissa:

Kalevalaseuralta kävin ottamassa matkaohjeita. Tuli sinne Gallen-Kallela ja Emil Cedercreuz. Toinen hieno herra, toinen kuluneissa lyhyissä turkeissa ja pieksuissa, hattu reuhka päässä.

Tunsin hänet heti Kallelaksi. Teräväkatseinen mies, oikein läpi katsoo.

Sanoi että minä olen hyvin vaatimaton mies. En tiedä sitten mistä syystä niin sanoi.

Varmaan siksi, etten osannut puhua mitään. Istuin vain kun toiset juttelivat ja katsoin suurta taiteilijaa. Oli hauska nähdä hänet.

(Kirje Samuli Paulaharjulta Jenny Paulaharjulle 8.3.1921. Harju 1989, 133.)

Kämpypi en illalla mene, vaikka sanovat, että pitää tulla. Huomenna menen taas herrain häntäpäässä Setälän luo Järvenpäähän. Tuntuu kovin nololta kekkulehtaa muiden matkassa ilmanaikaisena hännänkannattajana.

(Kirje Samuli Paulaharjulta Jenny Paulaharjulle 19.9.1931. Harju 1989, 133.)

Nöyryyden ja itsekunnioituksen tasapaino

Kerääjät joutuivat jatkuvasti kyselemään palkkioidensa perään ja neuvottelemaan niiden maksamisesta. Paulaharju esimerkiksi tarjosi suurta rakennustutkimusaineistoaan julkaistavaksi (julkaistiin 2012 Pekka Laakso-osen toimittamana), mutta käsikirjoitusta pidettiin lähinnä aineskokoelmana. Pettyneenä ratkaisuun ja tarjottuun korvaukseen (100 markkaa, eli noin 412 euroa vuoden 2015 rahanarvoon muunnettuna) Paulaharju kuitenkin suostui ehdotukseen lahjoittaa kokoelma aineistoksi. Samassa kirjeessä hän neuvottelee myös tekijänoikeuksistaan aineistoon, jonka on aikonut julkaista teoksena. Huomionarvoinen on kommentti, jossa tekijä suostuu ehdotettuun, liian pieneksi kokemaansa korvaukseen, sillä asian viivästyminen vuoksi vähäinenkin raha on hyväksyttävä, eikä neuvottelua voi jatkaa:

Mutta sittenkään ei taida minulla nykyään olla muuta neuvoa kuin hyväksyä seuran tarjous. *Muutenhan lykkäytyisi asia vielä helmikuuhun asti ja vaikeissa velkojen suorituksessa tätä nykyä olen en saata enää niin kauvan odottaa.*

Sen kyllä ymmärrän, että käsikirjoitus jää sitten Arv. Seuran omaksi, enkä voi sitä enää ruveta takaisin vaatimaan. Mutta onko se sitten käsitettävä niin, etten saisi sitä enää käyttää tai siitä muodostaa supistetumpaa esitystä arv.

Seuralle vastedes tarjottavaksi painettavaksi – jos siis siihen työhön pystyisin.

(Paulaharju SKS:lle 4.12.1909. SKS KIA Viralliset kirjekokoelmat 97-98. Kursiivi TS.)

Kaava toistuu muissakin kirjeissä, joissa varovasti kysellään aiemmin lähetettyjen keräelmien ja niistä sovittujen rahapalkkioiden perään:

Viime joulun aikana tuomani piirustus kokoelma ei näy ollenkaan eriteltynä Seuran viime kokouksessa, koska ei ole mitään siitä kuulunut – Voiskokohan kuitenkin saada 1907 vuoden stipendijäännöksen 100mk. (Samuli Paulaharju SKS:lle 10.2.1910. SKS KIA Viralliset kirjekokoelmat 97-98)

Ja:

Joulun edellä luonanne käydessäni mainitsin karjalasta kesällä 1907 keräämäni runolähetysten – mistä luvattu kirjallisuuspalkkio on vielä saamatta – ollen esillä seuran syyskokouksessa samana vuonna. Vasta huomasin, että asia onkin esitetty vasta 6.2.1908, josta näin pyydän huomauttaa. (Samuli Paulaharju SKS:lle 24.1.1910. SKS KIA Viralliset kirjekokoelmat 97-98.)

Kerääjien ja kirjailijoiden taloudellinen ahdinko näkyy myös kirjeissä konkreettisesti. Avustuspyyntökirjeiden rakenne muistuttaa nykyisen apurahahakemuksen ja -haun kaavaa: kirjeessä kerrotaan, mitä kyseisellä rahalla tehtäisiin, mikä jää tekemättä ilman avustusta, mitä on viimeksi tehty ja lopulta raportoidaan, usein matkakertomusten muodossa. Usein anomuskirjeissä nostetaan esiin henkilökohtaiset elämäntilanteet, kuten Heikki Meriläisen eläkkeen korotusta ehdottavassa kirjeessä:

Olen tullut ajatelleeksi kuin kirjailialiitto aina jakaa lahja avustuksia kuten viime talvenakin Seppo Pukkilalle (?), että eiköhän minun vuoroni tulisi koskaan, tänä vuotena olen minä entistä pahemmissa päivissä. Viime kesän aikana jo tuli terveyteni huonoksi, että maanviljelytyöt täytyi kaikki teettää vieraalla ja kuitenkin halla vei viljat niin tarkoin, että suuta emme tarvitse oman maan viljoille aikasta. Kun kaikki on kallista, niin se pieni eläke hupenee ku kuumille kiville. – Eteköhään te voisi vaikuttaa että valtion eläkkeeni tulisi korotetuksi. Eihän missään tapauksessa aikani ole pitkä; ku 77. Ikävuosi on elettävänäni. (Heikki Meriläinen SKS:lle, 13.1.1924. SKS KIA Viljo Tarkiaisen kirjekokoelma 199-206. Kursiivi TS.)

Kirjeessä toistuu vertailu myönteisen päätöksen saaneisiin, mikä eräänlaisena tasa-arvovaatimuksena ilmenee niin Meriläisen kuin muidenkin kirjailijoiden ja kerääjien kirjeissä verraten usein. Meriläinen esimerkiksi vetosi Juhani Aholle maksettuihin suuriin palkkioihin neuvotellessaan WSOY:n kanssa erään teoksensa julkaisupalkkiosta – mitä on pidetty rohkeana suhteessa Ahon taloudellisessakin muodossa realisoituneeseen arvostukseen. Ahon julkaisupalkkiot olivat suurimpia 1800-luvun lopulla maksettuja. (Kurki 2002, 138–139; Lappalainen 2000, 42–43.)

Mahdollisuudet kirjailijoiden ja perinteenkerääjien tukemiseen olivat vähäiset 1900-luvun alkuvuosikymmeninä – jos kohta sitä ennen ja jälkeenkin. Tämä päti myös niihin kirjailijoihin, joiden tuotanto oli suhteellisen vakaata ja kiinnostusta herättävää ja joilla oli kiinteä suhde yhteen kustannusyhtiöön.⁸ Tämän päivän tilanne kirjailijoiden keskiansioiden suhteen ei ole paljon parempi, mutta nämä tuskin elävätkään kirjallisten tulojensa varassa: kirjailijan vuoden keskiansio oli vuonna 2010 noin 2000 euroa (Varis 2011; Suomen kirjailijaliiton selvitys kirjailijoiden toimeentulosta). Kerääjistä samassa merkityksessä ei liene mahdollista puhua, keruista ei ole maksettu palkkioita enää 1980-luvun jälkeen, eivätkä kerääjät aiemminkaan eläneet yksin keruupalkkioiden varassa. Tosin harva kirjailijakaan niin tekee tai teki.

1900-luvun alun oululais-helsinkiläinen modernistikirjailija ja kirjallisuuskriitikko Tatu Vaaskivi kirjoitti kirjailijoiden taloudellisesta ja sosiaalisesta asemasta vuonna 1938 seuraavasti:

Mutta viimeisten vuosikymmenien aikana Suomen tasavalta on tehnyt kirjailijoistaan hiljaisia ja kumaraselkäisiä kerjäläisiä, joiden nöyrät valveunet rajoittuvat kahteentoista tuhanteen markkaan, kun he kolkuttavat apurahastojen oville.” (Häggman 2012, 412⁹)

8 Esimerkiksi Tatu Vaaskivi vaikuttaa Gummeruksen kustannustoimittaja Esko Aalosen kanssa käymänsä kirjeenvaihdon perusteella olleen lähes jatkuvassa rahapulassa. Tämä havainnollistuu hyvin konkreettisin yksityiskohdin, kuten esimerkiksi sähkösanoman lähettämisen mahdottomuutena. Ulkomaanmatkoilla saattoi myös jäädä majoi-
tuslaskuja maksamatta, mikä käy ilmi Italian suurlähetystön lähettämissä kirjeissä (SKS KIA Tatu Vaaskiven kirjeenvaihto.)

9 Häggmanin selvityksen mukaan Kordelinin säätiön vuosiapurahan määrä oli 12 000 markkaa. Paperitehtaan työntekijän vuosipalkka oli vastaavasti n. 15 000 markkaa, ja kansankoulun miesopettajan 25 000 markkaa. (Häggman 2012, 412.)

On kuitenkin hyvä muistaa, ettei 1930-luvun Suomen kirjallinen historia ollut kaikkineenkaan kovin pitkä, eikä vakiintunutta kirjailijanuraa voinut tuossa vaiheessa katsoa olevan varsinaisesti olemassakaan.

Vanhan kirjeenvaihtoaineiston lukeminen edellyttää ajallista tulkintakehystä. Nykyään tavallinen virallisten kirjeiden tai esimerkiksi apurahahakemusten kieli noudattaa etäännytettyä, neutraalia tyyliä, jossa viitteet henkilökohtaisiin asioihin jopa ensimmäistä persoonaa myöten on riisuttu pois. Tyyli on tavallinen jopa tutkimusteksteissä, joskin sitä on viime vuosikymmeninä kritisoitu eräänlaisena objektiivisuuden illuusiona. Käsittelemässäni kirjeaineistossa etäännytetymmän tyylin hallinta rajautuu sääty- tai luokkaperustein – ylemmät virkamiehet ja säätyläiset hallitsivat kirjoittamisen lajeja paremmin. Tästäkin syystä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjeaineisto vaikuttaa tunneilmaisuiheen ja henkilökohtaisuusineen 2000-luvun lukijasta tahdittomammalta tai nöyryyttävämmältä kuin se ehkä kirjoittamishetkellä on ollut. (Ks. Nordlund 2013; Laitinen & Mikkola 2013.)

Esimerkiksi, jos Suom. Kirjallisuuden seura voisi minulle antaa sen viisi sataa markkaa, niin sitoutuisin ikäpäivikseni kotini piirissä siitä rahasta työskentelemään kirjallisuuden seuran hyväksi mitä voin.

Esim. niitä kuvauksellisia sanoja, joista kerran jo puhuimme, olen jo kirjoittellut muistiin ja kirjoittelisin niitä edelleen. Puolestani voin luvata, että siitä tulee tuleville tutkimuksille hyvinkin arvokas kokoelma.

Jos tämä avun pyyntöni on Teidän mielestänne kovin vasten mielinen ja sopimatton, niin elköö virkkako kenellekään ja ystävyytemme tähden antakaa minulle anteeksi tämä rohkea kerjäämiseni, mutta olkaa niin hyvä ja ilmoitakaa kuitenkin minulle, onko toivoa siitä rahasta, eli ei. (Heikki Meriläinen SKS:lle Sotkamossa 18.1.1899. SKS KIA Kaarle Krohnin kirjekokoelma 112:23.)

Heikki Meriläisen kirjeen nöyryys ja oman työpanoksen lupaaminen määräämättömäksi ajaksi vaikuttaa traagiselta ja ehkä ajallisen etäisyyden vuoksi myös hivenen koomiselta, mutta sanallistaa epäsuoria ilmauksia paremmin myös sen tilanteen, jossa monet, erityisesti epätyypillisen työn tekijät ovat 2000-luvulla. Työntekijä ei myy yksin aikaansa tai palveluaan,

vaan koko persoonaansa. Lisäksi työntekijän on yhä useammin mahdotonta tietää, milloin työtä on tehty tarpeeksi. Työntekijä ”ei nimittäin myy vain työkykyään määrätyksi ajaksi, vaan koko persoonansa ja elämänyhteisönsä – joskus jopa vailla aikarajoituksia” (Holvas & Vähämäki 2005, 18).

Kurjuuden eetos

Vaikka nykyinen hyvinvointivaltio kannattelee varsin toisella tavoin kaikkia jäseniään verrattuna esimerkiksi 1900-luvun alun kehittyvään Suomeen, apurahataiteilijoiden ja -tutkijoiden eetos epävarmuuden, nöyryyden ja itsekunnioituksen vaiheilla on tunnistettavissa 2000-luvullakin. Toisaalta apurahansaajien nähdään elävän etuoikeutettua ja poikkeuksellista, jopa toisten kustannuksella mahdollistettua elämää, jossa lahjahevo- sen suuhun ei ainakaan saa katsoa. Vuonna 2015 Suomessa keskusteltiin esimerkiksi siitä, onko valtion taiteilija-apurahaa nauttineen kirjailijan luvallista arvostella maan hallituksen toimia, mikä ajatus noudattelee edellä tarkastellusta kirjeenvaihdosta huokuvaa nöyryyden eetosta (ks. Raevaara HS 22.12.2015).

2000-luvulla myös tutkijat joutuvat tuomaan henkilökohtaisen elämänsä osaksi rahoituksen hakuprosesseja konkreettisillakin tavoilla. Esimerkiksi Suomen Akatemia uudisti keväällä 2016 tutkijatohtorin ja akatemiatutkijan hakuehtojaan siten, että hakijan on haettava rahoituskautta muuhun kuin kotiyliopistoonsa, mikäli tämä ei ole työskennellyt väittelyn jälkeen jossakin muussa tutkimusympäristössä. Liikkuvuuteen on mahdollista hakea vapautusta tietyissä erityistilanteissa:

Näitä ovat esimerkiksi oma tai lähiomaisen hyvin vakava sairaus, joka muodostaa merkittävän esteen liikkuvuudelle. Näissä poikkeustilanteissa tulee ennen hakemuksen jättämistä ottaa yhteyttä Akatemiaan haun yhteyshenkilöön, joka on mainittu syyskuun hakuilmoituksessa.” (Tarkennuksia akatemiatutkijoiden ja tutkijatohtorien haun muutoksiin 9.6.2016.)

Hakijat joutuvat siis konkreettisesti raportoimaan omat tai läheistensä vakavat sairaudet tai muut henkilökohtaiset liikkuvuuden esteet tutkimusrahoituksen haussa. Erityisen merkityksellistä kuitenkin on, että hakijat joutuvat tulemaan entistäkin tietoisemmiksi niistä yksityiselämän sidon-

naisuuksista, joita heillä potentiaalisesti on tai joiden suhteen he joutuvat tekemään ratkaisuja: perheestä, lapsista, kotipaikasta ja tukiverkostoista. Huolimatta siitä, että yhä harvempi tutkija työskentelee kotipaikkakunnallaan, tekee ehdoton liikkuvuuden vaatimus tutkijoiden yksityiselämän näkyvämmäksi osaksi koko hakuprosessia. Tällaiset ehdot johtavat vain tyyllisesti erilaiseen lopputulokseen kuin kerääjäkirjeenvaihdon kurjuuden kuvaukset.

Keruu- ja kirjeenvaihdon tarkastelu tuo kansalliseen kertomukseen ja suullisen perinteen keruuprojektiin uuden näkökulman. Aineisto kertoo ensisijaisesti kerääjien ja kirjailijoiden asemasta vasta rakenteilla olleen kulttuurikentän toimijoina. Kirjeissä nousevat esiin mitä henkilökohtaisimmat elämänalueet: perheiden toimeentulo, lapset, sairaudet, odotetavissa oleva elinikä, velat ja muut vaikeudet. Tällä tavoin elämän yleinen epävarmuus kietoutuu keruutyön ja kulttuuriperinnön ympärille – niin kuin katsotaan tapahtuvan prekarisoituvassa maailmassa 2000-luvullakin: työelämä ja yksityiselämä kietoutuvat toisiinsa tuottaen epävarmuuksien kehii, joissa edellytetään toisaalta innostumista, toisaalta niin myönteisten kuin kielteistenkin tunteiden kontrollia. (Esim. Ahmed 2010; Berlant 2011.) Kerääjät ja kirjailijat ilmentävät kirjeenvaihdossa ja raha-anomuksissaan affektiivista sitoutumista kulttuurityöhön ja kansalliseen tietoisuuteen sekä pyyteetöntä haluaan osallistua näiden rakentamiseen. Samalla he tulevat kuvanneeksi työn taloudelliseen puoleen ja elämän yleiseen epävarmuuteen liittyviä kielteisiä tunteita ja tuntemuksia, jotka toisinaan, vaikkakin pehmentäen, tunnistetaan myös potentiaalisesti omille pyrki-
myksille haitallisiksi.

Kirjeenvaihdosta on luettavissa myös sääty-yhteiskunnan murros. 1800-luvun kirjeissä SKS:lle pyydetään anteeksi keräelmien epätäydellisyyttä, mahdollista virheellisyyttä ja niukkuutta. Useimmissa ei pyydetä minkäänlaista palkkiota, toisissa mainitaan erikseen, ettei sellaista toivotakaan. 1900-luvulle tultaessa kirjeissä alkaa erottua enemmän kriittisiä ja katkeriakin sävyjä, jopa aggressiivisia.

Osallistuminen kansallisen kertomuksen rakentamiseen näyttäytyy näiden aineistojen valossa armeliaasti tarjottuna jalona tehtävänä ja etuoikeutena, jonka kantajien vastuulle jäi kuitenkin niin tarjotun aineksen

edustavuus ja salonkikelpoisuus kuin jokapäiväisestä elämästä selviytyminenkin. Toisaalta esimerkiksi perinteenkerääjiltä odotettiin affektiivista sitoutumista niin kansalliseen projektiin kuin keruutyöhön itseensä, vaikka varmuutta ei ollut enempää maineesta tai kunniaista kuin aina edes kulukorvauksistakaan. Nämä ristiriidat kansallisuuden ruohonjuuritason rakentajat ymmärsivät ja kokivat toiminnassaan, kuten myös julkisen esillepanon ja ankean arkitodellisuuden välisen vastakkaisuuden. Lisäksi on hyvä muistaa, että tämän aineiston valossa on mahdollista saada kuuluiiin vain neuvottelukykyisimpien kerääjien ja kirjailijoiden äänet, sillä vain ne ovat arkistoinneistossa jäljellä.

AINEISTO

SKS KIA (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuuden ja kulttuuriperinnön koelmat)

SKS KIA keruukirjeenvaihto 59-60 (Keruukirjeenvaihto)

SKS KIA Viralliset kirjekokoelmat 102-103 (MF 2003:18)

SKS KIA Virallinen kirjeenvaihto 97-98 (MF 2003: 15)

SKS KIA Viljo Tarkiaisen kirjekokoelmat 199-206.

SKS KIA Tatu Vaaskiven kirjeenvaihto MK 659.

KIRJALLISUUS

Ahmed, Sara 2010. *The Promise of Happiness*. Durham: Duke University Press.

Berlant, Lauren 2011. *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press.

Florida, Richard 2012 (2002). *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.

Haatanen, Pekka 1968. *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. Porvoo: WSOY.

Haavio, Martti 1931. *Kansanrunouden keruu ja tutkimus*. Helsinki: SKS.

Harju, Marjut 1989. *Samuli Paulaharju. Ruijan rannan reppuherra*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 490. Helsinki: SKS.

Holvas, Jakke & Vähämäki, Jussi 2005. *Odotustila. Pamfletti uudesta työstä*. Helsinki: Teos.

Häggman, Kai 2015. *Pieni kansa, pitkä muisti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura talvisodasta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS.

Häggman Kai 2012. *Sanojen talossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1890-luvulta talvisotaan*. Helsinki: SKS.

Jaakkola, Jouko 1991. Yhteisöavusta vapaaehtoistyöhön. Epävirallinen apu suomalaisen sosiaaliturvan kehityksessä. Teoksessa *Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen*. (Toim. Aila-Leena Matthies). Helsinki, Sosiaaliturvan keskusliitto.

- Jokinen, Eeva 2015a: Precarious everyday agency. Teoksessa: *European Journal of Cultural Studies* <http://ecs.sagepub.com/content/early/2015/05/18/1367549415585548.full.pdf+html> (4.8.2017.)
- Jokinen, Eeva 2015b. Tohkeisuus. Teoksessa *Prekarisaatio ja affekti*. Toimittaneet Eeva Jokinen ja Juhana Venäläinen. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylän yliopistopaino.
- Jokinen, Eeva, Venäläinen, Juhana ja Vähämäki, Jussi 2015. Johdatus prekaarien affektien tutkimukseen. Teoksessa *Prekarisaatio ja affekti*, Toimittaneet Eeva Jokinen ja Juhana Venäläinen. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylän yliopisto.
- Karkama, Pentti 2001. *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. Helsinki: SKS.
- Keravuori, K. 2017. *Saaristolaisia: Elämä, arki ja vanhemmuus laivuriperheen kirjeenvaihdossa*. Helsinki: SKS.
- Kurki, Tuulikki 2002. *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Helsinki: SKS.
- Könönen, Jukka 2014. *Tilapäinen elämä, joustava työ: rajat maahanmuuton ja työvoiman prekarisaation mekanismina*. Itä-Suomen yliopisto.
- Lagerstedt, John, and Vesa Laulumaa. 2012. *Helsinki: Ensimmäisen maailmansodan linnoitusvyöhyke* [Helsinki: The fortress zone of the First World War]. Inventory report. Helsinki: National Board of Antiquities.
- Laitinen, Lea ja Mikkola, Kati 2013 (toim.). *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Lappalainen, Päivi 2000. *Koti, kansa ja maailman tahraava lika: näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Helsinki: SKS.
- Mannevu, Mona 2015. *Affektitehdas: työn rationalisoinnin historiallisia jatkumia*. Turun yliopisto.
- Mikkola Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Helsinki: SKS.
- Neilson, Brett and Rossiter, Ned 2008. *Precarity as a Political Concept, or, Fordism as Exception. In Theory, Culture & Society*. (SAGE, Los Angeles, London, New Delhi, and Singapore), Vol 25 (7-8): 51-72.
- Nordlund, Taru 2013. Keskustelua yli ajan ja paikan. Teoksessa *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Toimittaneet Lea Laitinen ja Kati Mikkola. Helsinki: SKS.
- Raevaara, Tiina 2016. Jos rahalla saisi vain vaikeutensa taiteilijan: Apurahaa nauttivan kirjailijan ei pidä pysyä nöyränä. HS 22.12.2015. <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1450672036480> (Luettu 16.6.2016.)
- Rautiainen-Keskustalo, Tarja 2015. Kansalliset tieteet, etnomusikologia ja liikkuvan maailman problematiikka. *Elore* 2/2015. http://www.elore.fi/arkisto/2_15/rautiainen-keskustalo.pdf (Luettu 30.11.2016.)
- Salmi-Niklander, Kirsti 2010: *Tanttu, Kasperi. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Helsinki: SKS. (Luettu 10.10.2018)
- Salmi-Niklander Kirsti 2004. *Itsekasvatusta ja kapinaa: tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjottavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Helsinki: SKS
- Seppä, Tiina 2015. *Kohtaamisia menneen kanssa. Tutkimus kansanrunousaineistojen synnystä ja myöhemmistä tulkinnoista*. Joensuu: SKTS.
- Seppä, Tiina 2017. Etteivät he nääntyisi aivan nälkään. Nationalismin luova luokka ja kurjuuden eetos. Ohjaus ja tuotanto Harri Huhtamäki, rooleissa Minna Haapkylä ja Eero Saarinen, äänisuunnittelu Pekka Lappi. Radioateljee, Yle Radio 1.

- Seppä 2018a. Lest They Starve. *Journal of Finnish Studies* theme number: Leading to Finnish Independence. 2/2017. Toimittaneet Helena Halmari, Scott Kaukonen, Hanna Snellman ja Hilary Virtanen. (Tulossa.)
- Seppä 2018b. Me surmantöille hiihdämme. Samuli Paulaharjun koillinen rintama 1918. Teoksessa *Satunnaisesti Suomessa*. Kalevalaseuran vuosikirja. Toimittaneet Marko Lamberg, Ulla Piela ja Hanna Snellman. (Tulossa.)
- Sevänen, Erkki 1994. *Vapauden rajat: kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa 1918-1939*. Helsinki: SKS.
- Sihvo Hannes 2002. *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikanaan*. Helsinki: SKS.
- Sihvo, Hannes 1997. Kivi, Aleksis. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS. (Luettu 10.10.2018)
- Sjögren, Niilo. 1976. Kun kiinalaisia oli Tikkurilassa. <http://www.helsinki.fi/kansalais-muisti/vantaa/helpit/tikkurila/kiinalaiset.htm> (Luettu 9.4.2018.)
- Stanley, Liz 2004. Epistolarium. On Theorizing Letters and Correspondences. *Auto/Biography* 12/2004, 201–235.
- Stark, Eija 2011. Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa. Helsinki: SKS.
- Suomen kirjailijaliiton selvitys kirjailijoiden toimeentulosta: <http://www.kirjailijaliitto.fi/medialle/tilastoja-ja-tutkimuksia/#toimeentulo> (Luettu 30.6.2017.)
- Sulkunen Irma 2008. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: 1831–1892*. Helsinki: SKS.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelut 1916. Teoksessa *Suomi*. Kirjoituksia isänmaallisista aineista n: o 16. 1917. Helsinki: SKS.
- Tarkennuksia akatemiatutkijoiden ja tutkijatohtorien haun muutoksiin. Suomen Akatemian. <http://www.aka.fi/fi/akatemia/media/Ajankohtaiset-uutiset/2016/suomen-akatemia-on-tarkentanut-kevaalla-julkaistuja-ohjeita-akatemiaturkijoiden-ja-tutkijatohtoreiden-uusista-hakukelpoisuuden-ehdoista/> (Luettu 16.6.2016.)
- Turunen, Risto 2003. *Uhon ja armon aika. suomalainen kirjallisuusjärjestelmä, sen yhteiskuntasuhteet ja rakenteistuminen vuosina 1944–1952*. Helsinki: SKS.
- Varis, Tuula-Liina 2011. Kaksi tonnia ja risat. Pääkirjoitus. *Kirjailija*, s 3. Helsinki: Suomen Kirjailijaliitto.
- Venäläinen, Juhana 2015. *Yhteisen talous. Tutkimus jalkiteollisen kapitalismin kulttuurisesta sommittumasta*. Joensuu: University of Eastern Finland. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1860-4/urn_isbn_978-952-61-1860-4.pdf (Luettu 30.6.2017.)
- Åkerblad, Leena 2014. *Epävarmuuden tuolla puolen: muuttuvat työmarkkinat ja prekari toimijuus*. Joensuu: University of Eastern Finland.

LEVÄTKÖÖN RAUHASSA

Tapaustutkimus joensuulaisen yrittäjäperheen noususta ja tuhosta

JYRKI PÖYSÄ

Matkustaessani pyrin mahdollisuuksien mukaan vierailemaan paikallisella hautausmaalla. Hautausmaat välittävät tunnelmaa paikkakunnan historiasta – ihmisistä, jotka ovat olleet rakentamassa paikkakunnasta sitä, mitä näen ympärilläni. Haudalle asetetuissa muistomerkeissä ja hautojen sijoittelussa näkyy elävien yhteisön arvot, joita heijastelee myös kuolleita muistamaan saapuneiden elävien tapa olla haudoilla. Usein haudoilla on kuitenkin paikalla vain muutamia ihmisiä, ja saan rauhassa kierrellä tutkimassa kivien ja ristien kirjoituksia, piirroksia, kukkia ja muuta hautapaikkojen rekvisiittaa, jotka maasta ja uskontokunnasta riippuen voivat ilmetä hyvinkin monissa muodoissa. Hautausmaita voikin pitää yhteisöjen ”muistin paikkoina” (Peltonen 2003) tai arkistoina, joissa muistomerkeillä ylläpidetään elävien yhteyttä edesmenneisiin (Urbain 1998; Lehtonen 2006, 322).¹

Joensuun evankelis-luterilaisella hautausmaalla, lähellä siunauskapelia, on hautapaikka, joka todistaa yhden joensuulaisen yrittäjäsuvun nousua ja tuhoa. Sukua ei tee kiinnostavaksi pelkästään sen asema paikallisessa taloushistoriassa. Kiinnostavaa on myös suvun pienuus: ”suvun” muodostaa oikeastaan vain kaksi perhettä: vanhemmat, heidän kaksi lastaan ja toisen lapsen puoliso. Suvun ”ensimmäisen” perheen muodostavat Heikki ja Maria Inari ja heidän lapsensa, joista esikoispoika Olavi kuoli 23-vuotiaana ehtimättä perustaa omaa perhettä. Heikin ja Marian tytär Irene avioitui nuorena helsinkiläisen, Viipurissa syntyneen, Martti Turusen kanssa. Heille ei syntynyt kuitenkaan lapsia ja Irenen kuollessa vuon-

1 Hautausmaiden kulttuurintutkimuksesta ks. esim. Bloch 1981, Aho 1996, Söderholm 1990, Urbain 1998, Peltonen 2003, Lehtonen 2006, Scheele 2006, Pajari 2018.

Heikki Inari (Venäläinen) = Maria Inari (o.s. Pauloff)

s. 19.1.1891

s. 15.6.1894

k. 21.9.1961

k. 12.5.1986

Olavi Heikki Inari

s. 20.9.1921

k. 19.10.1944

Irene Anna Maria Inari = Martti Johannes Turunen

s. 5.6.1925

k. 20.1.2008

s. 11.8.1902

k. 29.4.1979

KAATIO: Inari-Turunen perheen ”sukupuusi”

na 2008 suku samalla sammui. Alla perheiden yhteinen sukupuoli kaikessa lyhykäisyydessään:

Tarkastelen tässä kirjoituksessa Inarin ja Turusen yrittäjäperheiden nousua joensuulaisen ja osittain laajemminkin suomalaisen yritys- ja kulttuurielämän merkittäväksi toimijaksi 1920- ja 1930-luvulta alkaen. Puhun perheistä jatkossa yksikössä, ”Inarin-Turusen perheenä”, sillä kyse on saman perheen jatkumosta, joka tyttären avioliiton ja suvun ensimmäisen perheen jäsenten kuoleman myötä vain vaihtoi sukunimeä. Perheen sijasta voitaisiin puhua myös suvusta, mutta perhe tuntuu käsitteenä luontevammalta henkilömäärän ollessa näin pieni. Perheen pienuus antaa mahdollisuuden eri sukupolvien ja sukupuolien toiminnan tiivistettyyn tarkasteluun yhden perheyhteyden muodostamassa kontekstissa.

Yritystoiminnan kautta perhe on aina myös jollakin tavalla kosketuksessa julkisuuteen. Anu Kantola on tutkinut suomalaisten yritysjohtajien emotionaalisia tyylejä *Talouselämä*-lehdessä vuosina 1945–2005 julkaistuissa henkilökuvissa (Kantola 2014). Kantola osoittaa tutkimuksessaan, miten johtajien julkiset (media)performanssit (tässä voisi puhua myös *representaatioista*) ovat muuttuneet: 1970-luvulle asti vallalla olivat paterinaalista johtajuutta (*paternal managerialism*) ilmaisevat henkilökuvat, jotka vaihtuivat 1970-luvun lopulta alkaen johtajien joustavuutta, rentoutta ja yksilöllisyyttä (*enthusiastic individualism*) ilmaiseviin henkilökuviin. Kantola ei pohdi sukupuolen vaikutusta johtajien mediaperformansseihin – ehkä naisia ei olekaan mukana hänen aineistossaan. Yhden yrityksen

ja perheen tarkastelu tapaustutkimuksena mahdollistaa kuitenkin myös julkisten representaatioiden historiallisten ja funktionaalisten erojen erittelyn. Paternalismi tai patriarkalisuus (käsitteistä lisää tuonnempana) ei ole yksi kaikenkattava suhtautumistapa, vaan joukko *käytäntöjä*, jotka aktualistuvat eri tilanteissa eri tarpeisiin (Hamilton 2011).

Lähteeni poikkeavat tavanomaisista perhe- ja yrityshistorian lähteistä, sillä perheen viimeisestä tahdosta nousseiden kiistojen² vuoksi käytössäni ei ole ollut perheen tai yrityksen kirjeenvaihtoa. Tässä mielessä artikkelini muodostaa vastakohdan esimerkiksi Anne Ollilan tutkimukselle *Aika ja elämä – aikakäsitys 1800-luvun lopussa* (2000), jossa joensuulaista Hällströmin perhettä tutkitaan perheen sisäisen kirjeenvaihdon avulla³. En näe omaa asetelmaani kuitenkaan ongelmallisena, vaan pikemminkin metodologisena haasteena. Strategianani on tarkastella Inarin-Turusen perhettä ikään kuin *mustana laatikkona*: mitä perheen ja yritysten toiminnassaan väistämättä tuottamat julkiset lähteet kertovat niistä? Mistä julkiset lähteet puhuvat ja mistä ne vaikenevat? Perheen ja perheyrittäjien julkisuudesta muodostuu samalla tutkimukseni keskeinen kysymys, sillä julkisuus näyttää jakautuvan hyvin epätasaisesti eri perheenjäsenten kesken. Mistä julkisuus muodostuu ja miksi se rakentuu niin erilaiseksi eri perheenjäsenten kohdalla? Historialliset aikakaudet ja yritystoiminnan patriarkaaliset kulttuurit nousevat keskeisiksi selittäjiksi, mutta onko taustalla löydettävissä muitakin, esimerkiksi yrityksen toimialasta, perheenjäsenten koulutuksesta, etnisestä taustasta tai persoonasta juontuvia tekijöitä?

Kirjoitukseni sivupolkuna on yritys ymmärtää perheen viimeistä tahtoa, joka oikeuttaa tai haastaa perheen kokoaman omaisuuden siirtämisen yleishyödyllisen toimijan, Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön (KKES), nimiin. Kiinnostava kysymys on perhe- ja yrityshistorian lähteiden poliittisuus: kenellä on oikeus tutkia perhettä, jos perhe on samalla julkinen yritys. Valta määrittelee näkyvyyttä käänteisesti: yhteiskunnal-

2 Kiistojen syynä ovat olleet suvulta Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiölle testamentilla vuonna 2008 siirtyneiden ravintola- ja hotellikiinteistöjen suojelukysymykset. Kiistasta tarkemmin ks. esim. Javanainen 2013, Airaksinen 2014, Häyrynen ym. 2014 ja tämän artikkelin viimeinen viite.

3 Ks. myös Keravuori 2017.

lisesti merkittävässä asemassa olevien perheiden yksityinen perhe-elämä on usein tutkimukselle tavoittamattomissa. Suojautumiseen julkisuudelta on varmasti syynsä, sillä menestyneimpienkään yrittäjäperheiden tarinat eivät aina ole vailla shakespearelaista draamaa (ks. esim. Simon 2009). Inarin-Turusen perhe on tässä suhteessa poikkeuksellinen tutkimuskohde, sillä kukaan perheen jäsenistä ei ole enää kertomassa, miten perhettä saa tutkia tai saako ylipäätään. Luvallisuuden sijasta korostuukin tutkimuksen yleinen eettisyys eli mistä voi puhua loukkaamatta henkilöiden muistoa.

Tutkimusaineistoista ja -tavasta

Tutkittaessa perheen ja perheyhteyden julkisia representaatioita tärkeän lähteiden ryhmän muodostavat erilaiset perhekulttuurin materiaaliset ilmenemismuodot kuten rakennukset, muistomerkit ja haudat. Näitä voi pitää perheen ja yrityksen yhteisölliseen tilaan jättäminä ”jälkinä” (Moore ym. 2017). Tärkeitä julkisia lähteitä ovat myös perheenjäsenten urasta kertovat matrikkelitekstit ja lehdissä julkaistut syntymäpäivähaastattelut – tai niiden puuttuminen – kuten myös kuolinilmoitukset kaikessa tekstuaalisessa niukkuudessaan. Inarin ja Turusen yrittäjäperheen kohdalla yhdestä sen jäsenestä on julkaistu myös minämuotoisia elämäkerrallisia kuvauksia, kun taas muiden perheenjäsenten elämää koskeva tieto jää enemmän tai vähemmän hajanaisten tiedonlähteiden varaan. Kirjeiden ja päiväkirjojen ohella omaelämäkerralliset kuvaukset kuuluvat tyypillisesti subjektiivisiin, perheen sisäistä kokemusmaailmaa kuvaaviin lähteisiin. Julkiseksi tarkoitettut omaelämäkerrat ovatkin tästä kiinnostava poikkeus.

Tarkastelen perheen julkisesta olemassaolosta kertovia yksityiskohtia *lähilukien*, etsien niukasta lähdeaineistosta potentiaalisesti merkityksellisiä johtolankoja mahdollisimman tarkalla luennalla. Yritän samalla sulkeistaa ”yleisiä totuuksia” eli arvioida kriittisesti *narratiivisesti kerrostunutta yleistä tietoa*, jonka vaikutusta on mukana esimerkiksi historiikeissa ja muistitiedossa (Pöysä 2015; Ginzburg 1996). Tekstien ja tilassa ilmenevien johtolankojen ohella käytän hyväkseni hautakivistä, muistokirjoituksista ja syntymäpäiväonnittelusta ilmeneviä ajoituksia, joiden avulla voin jä-

sentää kronologisesti perheenjäsenten elämänvaiheita. Lisäapuna kurkistelussa mustan laatikon sisälle ovat olleet myös Pohjois-Karjalan museolle vuonna 1996 ja 2008 luovutetut perheen valokuvat, valokuva-albumit ja muu aineisto (muun muassa vaatteita ja nukkeja). Arkistoituja aineistoja voi pitää julkisen ja yksityisen rajapintana: luovutussopimukseen sisältyy yleensä ehto, että aineistot on luovutettu esimerkiksi tutkimuskäyttöön. Julkisen ja yksityisen rajapintaan paikantuvat myös jälkeenjääneiden suulliset todistukset, erityisesti Jyrki Piispan ja Eino Maironiemen 2000-luvun alussa ravintola-hotelli Wanhan Jokelan historiikkia varten tekemät asiakas- ja työntekijähaastattelut, joista osa on arkistoitu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Joensuun arkistoon tutkimuskäyttöön. Haastattelujen pohjalta kirjoitettu *Wanha Jokela* -historiateos (2002) tarjoaa myös kuvauksen ravintola- ja hotellialan yritystoiminnan yleisemmästä kehyksestä Joensuussa.⁴

Sovellan lähiluvun tarkastelutapaa myös *valokuvien tulkintaan*: miten ihmiset sijoittuvat kuvaan, miten he ovat suhteissa toisiinsa, mitä heidän ilmeensä, asentonsa ja olemuksensa kertovat kuvan katsojalle. Anu Kantola on analysoinut tutkimuksessaan myös yritysjohtajista kertovien lehtiartikkeleiden kuvitusta. Muutos johtajuuden esittämisen emotionaalisissa tyyleissä heijastuukin myös visuaalisen tyylin eroina: jäykistä asennoista ja suoraan kameraan katsovista vakavista kasvoista on 1970-luvun lopulta alkaen siirrytty hymyileviin, henkilöiden rentoutta ja joustavuutta ilmentäviin kuviin. (Kantola 2014, 583, 586.) Kuvitus ja teksti palvelevat toisiaan: esimerkiksi yritystoiminnan kansallista vastuuta tai muutosjohtajuutta korostavassa artikkelissa ei kuvitukseen saa olla ristiriidassa tämän sanoman kanssa.

Monet tutkimuksen tulokset jäävät tässä artikkelissa olettamusten ja kysymysten asteelle. En toisaalta haluaisikaan esittää tulkintaani perhehistoriasta totaliteettina, vaan pikemminkin joukkona perusteltuja huo-

4 Jokela-kirjan kohdalla voidaan puhua suullisen historian (oral history) hankkeesta, jonka tuottama aineisto tarjoaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Joensuun arkistoon sijoitettuna tulevillekin sukupolville mahdollisuuden perehtyä pienen itäsuomalaisen yliopistokaupungin kulttuurielämään erityisesti 1970–2000-lukujen välisenä aikana. Aikanaan ravintola Jokela oli nuoren, 1970-luvun alussa perustetun Joensuun yliopiston opettajien ja tutkijoiden tärkein vapaa-ajanviettopaikka kaupungissa. (Ks. esim. Makkonen 2004.)

mioita, joiden toivon tarjoavan lähtökohtia uusille tutkimuksille. Oscar Lewisin *Sanchezin lapset* -teoksen (1975) lukeneena minun on ylipäättään vaikea uskoa yhden perhehistoriallisen totuuden olemassaoloon. Lewisin tutkimuksen pohjana olevat muistitietohaastattelut osoittivat, että jokainen perheenjäsen näkee perheen henkilösuhteet ja perheensisäiset tapahtumat eri tavoin, oman perspektiivinsä vinouttamina.

Yrittäjäperhe tutkimuksen kohteena: taustaa ja näkökulmia

Perheyritysten tutkimusta on tehty erityisesti talous- ja yrityshistorian piirissä. Talousnäkökulman kanssa intresseiltään osittain rinnakkaisia ovat olleet naishistorian, arjen tutkimuksen ja yleisemminkin sosiaal historian lähestymistavat, jotka usein ovat yhdistyneet perhehistorian esityksissä (esim. Hareven 1978; Gaunt 1983; Markkola 1994; Shikalov 2007; Malinen 2014).

Perheiden moninaiset historialliset, alueelliset ja sosiaaliset muodot ovat haastaneet *perheen* määrittelijöitä (ks. esim. Takala 1992; Häggman 1996; Kontturi 1999). Wittgensteinin (1953; ks. myös Lakoff 1987) *perheyhtäläisyyden* käsittemetafora voidaan hyvinkin kääntää myös kuvaukseksi perheen historiallisesta varioivuudesta: ei ole mitään välttämättömien kriteerien joukkoa, joka määritteli kaikkia perhemuotoja. Jotkin kriteerit voivat toki olla keskeisempiä kuin toiset, mutta silti perheiksi voidaan ymmärtää myös sosiaalisia muodosteita, joista tavallisimmat tai keskeisimmät perheen kriteerit puuttuvat.

Perhettä ajatellaan usein ensisijaisesti huolenpidon ja kasvatuksen yksikkönä. Perhe on kuitenkin myös *talousyksikkö*: perheen sisällä perheenjäsenten tuloja ja menoja hallitaan yhteisen ”kirjanpidon” alla, vaikka kaikki perheenjäsenet eivät voikaan luonnollisista syistä osallistua perheen tulonhankintaan samalla panoksella. Osalla perheenjäseniä panostukset tapahtuvat perheen sisällä suoran vaihdannan taloudessa, osalla ne saavat ehkä odottaa siihen, että perheenjäsen varttuu aikuiseksi.

Aiemmin esimerkiksi maataloudessa perhe muodosti itsestäänselvän *tuotannollisen yksikön*, joka uusinsi itsensä lasten saamisen ja kasvattami-

sen kautta. Perheen kirjanpitoon sisältyi näin vahva ajallinen ulottuvuus. Huollettavista tuli huoltajia, kun lapsista aikanaan kasvoi vanhempiensa työn jatkajia. Perheen uusintamiseen liittyy runsaasti kulttuurisia odoituksia. Vielä tänäkin päivänä tilanhoidon ylisukupolviseen jatkumiseen liittyy odotus siitä, että joku lapsista jäisi tilalle jatkamaan vanhempiensa työtä. Odotusten taustalla olevat työn- ja vallanjaolliset suhteet jäävät kuitenkin ulkopuolisilta näkymättömiin, perheen sisäiseksi asiaksi.

Maatila on vain yksi, tosin ehkä yleisin, perheyriityksen muoto. Vaikka yriitystoiminnan muotona perheyriitykset ovat historiallisesti kaikkein varhaisimpia muotoja, on perheyriityttäjäyys vielä tänäkin päivänä monilla tuotannon aloilla varsin yleistä. Toisaalta suuryriityksissäkin voi säilyä monia perheyriityksen piirteitä, vaikka johtajina toimisivatkin perheen ulkopuolelta palkatut asiantuntijat. Suomessa hyvä esimerkki tästä on Herlinien suku, jonka varallisuuden lähteenä oleva Kone Oyj on edelleen yhden perheenjäsenen hallinnassa. Ruotsissa Wallenbergien suku on hallinnut mätävää teollista kokonaisuutta perheyriityksen tavoin. Autoteollisuudessa Henry Fordin ympärille rakentunut teollisuuskompleksi hyödyntää osana brändiään perustajansa tarinoituneesta yriityttäjäydestä samaansa imagoetua. Perheyriityttämisen jatkuvuudesta kertoo, että Ford Motor Companyn hallituksen puheenjohtajana toimii firman perustajan pojanpojanpoika William Clay ”Bill” Ford Jr. (Wik 1973; Wikipedia 2016, Ford Motor Company). Perhe voikin olla tärkeä osa kertomusta, jolla yriityksen, vaikkapa ravintolan, tuotteita markkinoidaan (Knuuttila 2014).

Tutkimuksessa perhehistorian yhdistäminen *yriityshistoriaan* ja *johtamisen tutkimukseen* (*business history, management studies*) on suhteellisen uusi ilmiö. Yriityksen toimintaa dokumentoivien perinteisten yriityshistorioiden rinnalle alkoi 1980-luvulla nousta tutkimuksellisesti kiinnostavampia avauksia, joissa arvioitiin yriitysmuodon vaikutusta yriityksen tehokkuuteen ja sopeutumiskykyyn uusien haasteiden edessä. Erityisesti Alfred J. Chandlerin manageriaalisen johtamisen paremmuutta korostava tutkimus *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business* (1977) muodostui vedenjakajaksi, jonka jälkeen myös vakavammin otettava perheyriitysten tutkimus (*family business studies*) sai alkunsa (Colli 2003; Aldrich & Cliff 2003; Colli & Rose 2007; Colli 2011; Amatori &

Colli 2011; Hamilton 2010, 2011 ja 2013; Suomessa esim. Fellman 2000). On havaittu, ettei perheyrittäjäyys ole katoamassa historiallisena muotona, vaan eri tavoin uudelleen organisoituneena perheyrittämisen olemassaolo on otettava huomioon myös nykyaikaista yrityselämää tarkasteltaessa.

Uusi perheyrittämisen tutkimus on kiinnittänyt huomiota myös liike-toiminnassa taustalle jäävien perheenjäsenten merkitykseen yrityksen toiminnassa. Usein nämä piiloon jäävät perheen jäsenet ovat nimenomaan perheen naisia (Collinson & Hearn 1996; Mulholland 1996; Hamilton 2010, 2011 ja 2013). Perinteisesti on ajateltu, että naisten vastuulla perheissä on uusien perheenjäsenten sosiaalistaminen perhekulttuuriin, perheen arvoihin. Naisten harteilla on kuitenkin perheyrityksissä usein paljon muutakin, esimerkiksi toimiminen näkymättömänä yhtiökumppanina tai jopa yrityksen (naisen perimän) alkupääoman lähteenä (Hamilton 2011). Perheyrityksissä perheen ja yrityksen arvot ovat usein tiiviisti toisiinsa sulautuneita ja sikälikin vaikeasti erotettavissa (Colli & Rose 2007, 212).

Patriarkalisuus eli miesjohtoisuus on historiallisesti keskeinen perhearvoja jäsentävä ylärakenne. Suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa patriarkaliset rakenteet määräisivät voimakkaasti miesten ja naisten toiminta-alaa (Einonen & Karonen 2012; Stark 2011). Esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon kerätyissä omaelämäkerrallisissa muistelmissa toistuu usein perheen miesten asettaminen etusijalle ruokailussa, tilankäytössä ja taloudenpidossa. Patriarkaalisten rakenteiden muuttumisen taustalla ovat keskeisesti muutokset ihmisten toimeentulon perustassa, viimeisten 130 vuoden aika erityisesti palkkatyön yhteiskunnan syntymisessä. Palkkatyö, aluksi ensisijaisesti miehille tarjolla olevana tehdastyönä, myöhemmin myös naisille tarjolla olevana toimeentulon lähteenä on vaikuttanut voimakkaasti perherakenteisiin (Ruggles 2015). Myös varhemmassa feministisessä tutkimuksessa on tarkasteltu sukupuolten välisen työnjaon historiallisia muotoja patriarkalisuuden käsitteen alla. Myöhemmin käsitteen universaalisuus ja monoliittisuus on asetettu kyseenalaiseksi ja on alettu puhua esimerkiksi *sukupuolijärjestyksistä* (Walby 1986; Walby 1990; Walby 1996; Connell 1987; hooks, ei vuotta; Pilcher & Whelehan 2004; Majstorovic & Lassen 2011). Patriarkalisuuden rinnalla on käytetty myös *paternalismin* käsitettä, joka

käytännössä viittaa samankaltaiseen sosiaalisen järjestyksen muotoon (Karonen 2012).

Vaikka tämän päivän yrityselämässä onkin nähtävissä pyrkimys koh-
ti sukupuolten välistä tasa-arvoa, ovat liike-elämän johtopaikat edelleen
vahvasti miesten hallussa. Toisaalta nyt yrityselämässä keskeisissä rooleis-
sa toimivat naiset ovat todisteena siitä, että sukupuolesta johtuvat työuran
esteet ovat ratkaistavissa. Patriarkaalisten rakenteiden kulttuurisia taustoja
ja muotoja on siis syytä tutkia myös patriarkaalisuuden haastavan toimin-
nan näkökulmasta, patriarkaalisuuden monoliittistä tulkintaa murentaen
(Hamilton 2010). Tässä tutkimuksessa huomion kohteena ovat erityisesti
patriarkaalisten rakenteiden vaikutukset naisten ja miesten verkostoitu-
miseen ja eri sukupuolten julkisuudessa saamaan näkyvyyteen.

Hautausmaan lähiluentaa

Palatkaamme takaisin artikkelin alkuun eli Joensuun evankelis-luterilai-
selle hautausmaalle kaupungin pohjoislaidalla. Mitä hautapaikka kertoo
meille Inarin-Turusen perheestä?

Perheen hautapaikka ei ole kokonsa tai haudalla olevien muistomerk-
kien puolesta erityisen silmiinpistävä. Pinta-alaltaan hauta on noin 4 x
6 metrin suuruinen alue, joka sisältää kaksi yhteen liitettyä hautakiveä,
kaksi haudan molemmilla sivuilla seisovaa muistomerkkiä ja korkean
maahan upotetun lyhdyn. Hautapaikan sijainti on kuitenkin merkitsevä:
hauta on lähellä siunauskappelia, heti hautausmaan pääkäytävän alussa.
Hautapaikan rajoja korostaa sen takalaitaa ja sivuja kiertävä matala pensa-
saita. Haudan edustaa koristaa kesällä haudan ainaissopimukseen kuuluva
kukkaistutus, esimerkiksi kuvan punaiset tarhabegoniat.

Hautakivien kaiverruksista käy ilmi, että perheen jäsenet ovat kuolleet
vuosien 1944 ja 2008 välillä. Ensimmäisenä on haudattu perheen esikois-
poika Olavi Heikki Inari (s. 20.9.1921, k. 19.10.1944), jonka hautajaisia ku-
vaavia valokuvia sisältyy Irene Turusen Pohjois-Karjalan museolle vuonna
1996 luovuttamiin valokuva-albumeihin. Olavi Inari kuoli Varkauden So-
tasairaalassa (47. SotaS; Kuusisto 2015, 337). Perhekuvien mukaan Olavin

KUVA 1: Inari-Turunen perheen hautapaikka Joensuun hautausmaalla (kuva: Jyrki Pöysä)

hautakivi oli aluksi malliltaan samanlainen kallellaan makaava laatta kuin sankarihautausmaan sotilailla. (PKM 1996.)

Kuusitoista vuotta myöhemmin haudaan laskettiin seuraava perheen jäsen, perheen isä Heikki Inari (s. 19.1.1891, k. 21.9.1961). Hänen jälkeensä kesti lähes neljännesvuosisadan, ennen kuin ensimmäisen perheen seuraava jäsen, Maria Inari, omaa sukua Pauloff (s. 15.6.1894, k. 12.5.1986) pääsi haudan lepoon. Hän ei tosin ollut järjestyksessä seuraava kuollut, sillä perheen vävy Martti Turunen (s. 11.8.1902, k. 29.4.1979) oli menettänyt Helsingissä jo seitsemää vuotta aiemmin. Hänet oli kuitenkin aluksi haudattu Helsingin Hietaniemen hautausmaan arvostetulle ”taiteilijakukulalle”, josta hänen jäännöksensä siirrettiin puolison toimeksiannosta myöhemmin yhteiseen sukuhautaan Joensuussa.⁵ Viimeisenä perheensä jäsenenä haudan lepoon pääsi perheen tytär Irene Turunen (s. 5.6.1925, k. 20.1.2008). Hänen mukanaan sammui Inarin-Turusen suku, sillä Irenellä ja Martilla ei ollut lapsia. Irenen veli Olavi ei ehtinyt saada lapsia, vaikka

5 Anita Latolan haastattelut 22.3.2015 ja 28.5.2015. Hotelli-ravintola Jokelan tilojen vuokraajana ja naapurina Anita Latola oli ajoittain paljonkin tekemisissä Irene Turusen kanssa. Irene Turunen myös luovutti hänelle henkilökohtaisesti valokuva-aineistoja ravintolan muistitietohistoriahanketta varten.

näyttääkin olleen Pohjois-Karjalan museolle luovutettujen albumikuvien mukaan reipas, iloinen ja urheilullinen ja ilmeisesti naistenkin suosiossa. Perheen naiset elivät pisimpään: vuodesta 1979 eteenpäin he olivat kahdestaan vastuussa perheyriyksen toiminnasta, ja vuodesta 1986 eteenpäin Irene Turunen jäi kantamaan vastuuta yksin.

Hautapaikan lähempi tarkastelu tarjoaa kiinnostavia perhehistoriallisia johtolankoja. Voi esimerkiksi kysyä, miksei esikoispoikaa ole haudattu sankarihautausmaalle kappelin toiselle laidalle, missä lepäävät muut sodassa kuolleet joensuulaiset sotilaat? Pojan kuolinpäiväksi merkitty päivämäärä on myöhempi kuin jatkosodan päättymispäivä 19.9.1944, mutta tämä tuskin selittää hautapaikan valintaa, kuoltiinhan sotasairaaloissa sotavammoihin vielä sodan loputtuakin. Joensuun luterilaisella hautausmaalla sankarihautojen rivistössä on vielä 1949 haudattujakin. Perheen ainoan pojan hautaamista sukuhautaan voikin pitää merkinä perheenjäsenten tiiviistä emotionaalisesta yhteydestä tai (toisin tulkittuna) perheen sisäänpäinkääntyneisyydestä. Samasta seikasta kertoo myös Martti Turusen jäännösten siirättäminen yhteiseen hautaan, johon Irene Turunenkin mitä ilmeisimmin oli viimeistään tuossa vaiheessa päättänyt tulla haudatuksi. Hautausjärjestelyistä voi päätellä, että Irene elämänsä loppupuolella koki kuuluvansa edelleen ensimmäisen perheensä yhteyteen.

Synnyin- ja kuolinvuosien ohella hautakivet dokumentoivat myös henkilöiden sosiaalista asemaa sellaisena kuin perhe sen haluaa muistettavan. Heikki Inari saavutti elämässään hautakiven tekstin mukaan *kauppaneuvoksen* arvonimen. Olavin asemasta ja koulutuksesta muistuttamassa on kiveen hakattuna kaksi arvonimeä: *ylioppilas* ja armeijahierarkiaa ilmaiseva *luutnantti*. Sotilasarvon ohella Olavin nimen yläpuolelle kiinnitetty pieni rautaristi kytkee vainajaa sodan tuottamaan sankaruuteen. Olavin nimi löytyy myös isänmaan puolesta kaatuneiden luettelosta Joensuun taidemuseona nykyisin toimivan entisen poikalyseon juhlasalin seinältä.

Martti Turusen tärkeimmäksi epiteetiksi hautakivi nostaa *professorin* arvonimen, jonka hän sai vuonna 1958 (Turunen 1966, 238). Merkillepantavaa on, että erilaisia yhteiskunnallisia asemia ilmaisevat arvonimet keskittyvät perhehaudalla suvun miehille: hautakivet vaikenivat perheen naisten yhteiskunnallisesta asemasta. Irenellä ja tämän äidillä Marialla on

synnyin- ja kuolinajan lisäksi hautakiveen kaiverrettuna vain sukunimi ja tyttönimi, Marialla lisäksi synnyinpaikka Pietari.

Entä muut hautapaikan yksityiskohdat? Mitä ne kertovat yrittäjäperheestä? Evankelis-luterilaisissa hautakivissä tyypillisen yksinkertaisen ristin sijasta haudan isoimpaan eli pääkiveen on kaiverrettu keskelle kultainen lyyra, kenties symboloimaan perheen sivistysmielisyyttä ja varmaankin myös musiikkia, olihan Heikki Inari myös kuoromusiikin harrastaja ja tukija. Myöhemmin kuolleita perheenjäseniä varten pystytettyyn, pääkiven mukaan mitoitettuun jatkokiveen on hakattu Irenen ja tämän puolison Martin nimet päällekkäin, mies ylempänä.

Hautapaikan oikealle laidalle on pystytetty myös erillinen kivi, jossa on sivuttainen kasvokuva Martti Turusesta. Reliefikivi on sijoitettu vinoittain varsinaisiin hautakiviin nähden, miehen katse puolisonsa nimen suuntaan kohdistettuna. Muuten suhteellisen vaatimattomalla haudalla reliefi näyttäisi korostavan Martti Turusen poikkeuksellista asemaa perheessä. Hän olikin Inarin-Turusen perheen tärkein kytkös kansalliseen kulttuurielämään, toimihan hän muun muassa Ylioppilaskunnan Laulajien kuoron johtajana ja johtotehtävissä monissa erilaisissa musiikkialan järjestöissä, muun muassa Teostossa. (Ks. Häyrynen 2008.)

Heikki Inarin ura: nousu maalaispojasta kulttuurimesenaatiksi

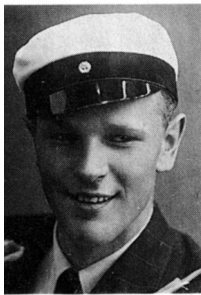
Seuraavassa otan lähiluvun kohteeksi erityyppisiä *elämäkerrallisia tekstuaalisuuksia*, jotka sekä välittävät tietoa kohteenaan olevasta henkilöstä, että – kaikessa kaavamaisuudessaankin tai nimenomaan sen ansiosta – kertovat joensuulaisen liiketoimintaympäristön diskursiivisesta rakentumisesta omana aikanaan. Myös *tekstuaalisuuksien puuttuminen* tai niukuus voi kertoa omaa tarinaansa julkisen ja yksityisen rajanvedoista eri aikoina ja eri toimijoiden kohdalla.

Ensimmäisen lähteiden ryhmän muodostavat Joensuun lyseon *matrikelit*, joissa on kuvattu Heikki Inarin uraa ja elämää sen eri vaiheissa, liikemiesuran alussa (Joensuun lyseo 1985–1925, julkaistu 1927 eli samana vuonna kuin Heikki Inari muutti takaisin Joensuuhun) ja lopussa (Joen-

suun lyseo 1985–1965; Joensuun lyseo 1985–1990, molemmat julkaistu Heikki Inarin kuoleman jälkeen). Saman koulun käyneinä Heikki ja Olavi Inari löytyvät kahdesta jälkimmäisestä matriikkelista peräkkäin ladottuina tietueina.

Hautakivien tekstuaalisen niukkuuden jälkeen matrikkelitekstit tuntuvat suorastaan puheliailta, sillä niissä käydään läpi myös Heikki Inarin kouluhistoriaa, uraa, perhehistoriaa ja harrastuksia. Matrikkelitekstien henkilötietoja voidaankin pitää auktorisoituina, ”virallisina”, yhteenve-toina henkilön elämästä. Toisaalta matrikkelitekstit ovat melko suoria tiivistelmiä lehdissä julkaistujen syntymäpäivä uutisten ja muistokirjoitus-ten sisältämistä tiedoista, eivätkä niihin nähden tarjoa paljoakaan uutta. Jotakin voidaan toki saada näkyviin myös matrikkelitekstien taittoa tar-kastelemalla. Lyseon matrikkelissa tekstin laajuus ja valokuvan⁶ saaminen matrikkeliin on selkeästi ilmausta henkilön tai suvun ajatellusta merki-tyksestä. Heikki Inarin kohdalla jokaisen matrikkelitekstin yhteydessä on valokuva vakavailmeisestä miehestä, vuosien 1965 ja 1990 matrikkeleissa vieläpä sama kuva, jossa ilmeen tiukkuutta korostavat mustat pyöreäsan-kaiset silmälasit (kuva on alun perin käytetty Heikki Inarin muistokirjoi-tuksessa sanomalehti Karjalaisessa 22.9.1961). Alla viimeisen matrikkelin kuvat isästä ja pojasta, joissa vastakkain asettuvat vastuullisuus (johtajuus) ja nuoruus, lupaukset ylioppilaan tulevasta:

Vuoden 1990 125-vuotismatrikkeli tiivistää Heikki Inarin elämän seu-raavasti:

KUVAT 2-3: Heikki ja Olavi Inarin kasvokuvat Joensuun Lyseon 125-vuotismatrikelissa (1990)

6 Samalla aukeamalla käsitellyistä kahdestakymmenestä henkilöstä vain neljällä on mukana henkilökuvaa.

Inari (Venäläinen) **Heikki**, johtaja, talousneuvos S. 19.1.1891 Kiihtelysvaara. Vht Heikki V ja Maria Penttinen. Pso Maria Pauloff. Lps Olavi 21 k 44. Irene. – *Lyseossa* 02(I) – 10(VII), yksit.VIII – Rautatievirkam harj Värttilän as 11. 2. lk kirjuri Pietarin as 17, matkakontrollööri RH:n liikennekontt 18, 2.lk:n kirjuri Sairalan as 19, vt asemapääll Sairalan ja Kiviniemen as, puutavara-alan liikem Joensuussa 27-, Kahvila-Ravintola Jokelan 34-, hotellin, elokuvateatt ja saunaliikkeen joht. – P-K:n Kauppakamarin perust jä, Yksityisyritt P-K:n aluejärj hall jä 12 v, antoi huom tukea mm Jns lyseon oppilaiden harrastuksiin, Karjal Kultt Edistämisseätiölle ja Suomen Kultt rahaston P-K:n Rahastolle. – Talousneuvos 55, Suomen Hotelli- ja Ravintolal kunniakrouvari 58. – *Harr* kuorolaulu (Hgin Laulu-Miesten talonrakentajajäs No 1), maanviljelys, metsänhoito. – K. 1961 Jsussa. (Joensuun lyseo 1985–1990.)

Matrikkelitekstin tiivistetty ilmaisu kätkee sisäänsä monenlaista biografista informaatiota. Heikki Venäläinen ”suomalaisti” nimensä jo ennen ensimmäistä, vuonna 1927 julkaistua lyseon matrikkelia Pohjois-Suomen järveen tai kuntaan viittaavaksi ”Inariksi”.⁷ Heikki Inari (Venäläinen) jätti koulunsa kesken viimeisellä luokalla, mutta suoritti koulun loppuun yksityisesti. Hän ei kuitenkaan jostain syystä osallistunut ylioppilaskirjoi-tuksiin (Könönen 2001). Työura alkoi heti koulun jälkeen vuonna 1911 rautateillä kirjurina, aluksi Värttilässä ja myöhemmin Pietarissa 1917, juuri Venäjän lokakuun vallankumouksen aattona. Työtehtävät rautateillä jatkuivat aina vuoteen 1927 asti, jolloin hän aloitti toimintansa Joensuussa puutavara-alan liikemiehenä.

Ennen Joensuuhun muuttoaan Heikki Inari oli tutustunut Suomeen emigroituneeseen Pietarin venäläiseen Maria Pauloffiin ja saanut hänen kanssaan kaksi lasta, pojan (1921) ja tytön (1925). Todennäköisesti perhe asui Sortavalan ja ja Viipurin radan puolivälissä olevalla Sairalan asemalla, jossa Heikki Inari oli töissä kirjurina vuodesta 1919.⁸ Myöhemmin Heikki Inari yleni kirjurista vt. asemapäälliköksi ja sai hoidettavakseen myös Kiviniemen aseman, joka sijaitsee Kannaksella Sortavalan ja Pietarin välisen

7 Pohjois-Karjalan museolle vuonna 1996 tehdyn aineistoluovutuksen yhteydessä Irene Turunen on selittänyt nimenvaihtoa seuraavasti (lainaus museon työntekijän kirjaamana): ”Heikki Inari sai kärsiä sukunimestään Venäläinen lyseossa, koska samalla luokalla oli poika nimeltä Suomalainen, ja siitä syntyi kaikenlaista leikinlaskua. Hän päätti, että sitten kun hän saa pojan, hän muuttaa nimensä jottei tämän tarvitsisi kärsiä samalla lailla kuin hän.” (PKM 1996.)

8 Sairaala kuului Kirvun kuntaan (Lyseon matrikkelin Olaville ilmoittama syntymäpaikka), jonka emäpitäjä oli Käkisalmi (hautakiven Olaville ilmoittama syntymäpaikka).

radan varressa. Pohjois-Karjalan museolle vuonna 1996 tehdyn aineistoluovutuksen yhteydessä Irene Turunen on kertonut, että perheellä oli myös huvila Terijoella, ennen vallankumousta pietarilaisten suosiossa olleella huvila-alueella. Toiseen maailmansotaan asti Terijoki oli osa Suomea.

Wanha Jokela -kirjan mukaan Heikki Inari muutti vuonna 1927 Joensuuun lastensa kanssa, mutta vaimo saapui kirjan mukaan perheensä luo vasta neljän vuoden kuluttua. (Piispa & Mairioniemi 2002, 12). Sitä missä tai miksi vaimo oli noina vuosina, ei kirja kerro, eikä asiasta löydy tietoa käytössäni olleista muistakaan lähteistä.⁹ Kuka lapsia hoiti, missä perhe asui ja pääsiko Maria Inari kuitenkin vierailemaan heidän luonaan? Miten 2- ja 5-vuotiaat lapset pärjäsivät ilman äitiään? Hoitiko Heikki Inari heitä itse vai oliko apuna kenties joku hänen sukulaisensa tai palkattu kotiapulainen? Puutavara-alan liikemiehen ura oli joka tapauksessa hyvässä nousussa, sillä vuonna 1934 hän perusti kahvila-ravintola Jokelan ja laajensi sitä muutaman vuoden päästä vuonna 1939 rakennuttamalla samalle tontille myös elokuvateatterin ja hotellin. Samalle tontille hän oli jo vuonna 1936 rakennuttanut kokonaisen kerrostalon perheen ja ”saunaliikkeen” tarpeisiin. (Enqvist 2003.) Kyseessä ei ollutkaan vähäpätöinen hanke, sillä Joensuun kaupungin historian mukaan kyseessä oli peräti Joensuun ensimmäinen kerrostalo (Ahonen 1986, 123). Matalassa ja puutalovaltaisessa kaupungissa Inarien kerrostalo on varmasti erottunut selvästi muusta kaupungin asutokannasta.

Tuolta ajalta ovat peräisin seuraavat Pohjois-Karjalan museolle luovutetut kaksi perhekuva, joista ensimmäinen kuvaa ehkä hieman karikatyyrisestikin patriarkaalista perheasetelmaa Inarien kotona pidettyjen juhlien yhteydessä. Jälkimmäisessä kuvassa Heikki Inarin jäykkyys on tallella, mutta muiden perheenjäsenten iloisuus antaa kuvan tyystiin toisenlaisesta perhekulttuurista. Perheen äiti, Maria Inari näkyy kahvila-ravintola Jokelan edustalla otetussa kuvassa todennäköisesti valokuvaajan varjona. Irene Turusen mukaan hänen äitinsä harrasti valokuvaamista (PKM

9 Venäjältä vallankumouksen jälkeen Suomeen emigroituneiden venäläisten monenkirjavista kohtaloista saa kuvaa Natalia Baschmakoffin ja Marja Leinosen toimittamasta muistitietotutkimuksesta *Russian life in Finland 1917–1939: a local and oral history* (2001). Myös Lauri Törhösen ohjaamassa elokuvassa *Raja 1918* (2007) on kuvattu vallankumouksen jälkeen sulkeutuneella raja-alueella Suomeen pakolaiseksi pyrkivien monenlaisia kohtaloita.

KUVA 4: Inarin perhe juhlapuvuissa istumassa kotinsa olohuoneessa (kuva: Pohjois-Karjalan museo)

1996). Kuvan oikeassa laidassa oleva nuori nainen on tuntematon; ilmeestään ja sijoittelusta päätellen hän on mahdollisesti Olavi Inarin tyttöystävä tai läheinen sukulainen.

Tämän artikkelin sukupuoliteeman kannalta merkillepantavaa Joensuu lyseon matrikkeleissa on erityisesti se, ettei tyttärestä mainita muuta kuin tämän nimi *Irene*. Koska sama toistuu myös vuoden 1965 matrikkeli-tekstin kohdalla, ei kyseessä voi olla pelkkä sattuma. Voi kysyä, miksi tyttärestä on tehty näin näkymätön tällaisessa koulutusta ja uraa representoivassa tekstissä? Miksei edes synnyinvuotta mainita? Eikö perheiden naisia ylipäätään ole pidetty tärkeinä nostaa näkyviin tällaisissa poikakoulujen kunniatauluissa?

Perheen paikallisen näkyvyyden näkökulmasta Heikki Inari edustaa toista ääripäätä: hän oli perheen itsestäänselvä keulakuva, jonka taakse koko muu perhe katoaa paikallisessa julkisuudessa. Elämäkerrallisina tekstuaalisuuksina Heikki Inarin syntymäpäivien 50-, 60-, ja 70-vuotiskirjoitukset sanomalehti Karjalaisessa ovat tässä mielessä kiinnostavaa luettavaa sekä sisältönsä että ajankohtaan sidotun retoriikkansa puolesta. Heikki Inarin pyöreitä vuosia juhlistavat kirjoitukset on Karjalaisessa sijoitettu poikkeuksellisen näkyville paikoille: ei lehden kanteen tai koko

KUVA 5: Heikki Inari, Irene Inari, Olavi Inari ja tuntematon naishenkilö seisomassa hotelliravintolan sisäänkäynnin edustalla (kuva: Pohjois-Karjalan museo)

sivun uutisiksi, mutta selvästi muita syntymäpäivä uutisia laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Taitto kuvaakin osaltaan Heikki Inarin erityisasemaa joensuulaisessa yritys elämässä.

Heikki Inarin syntymäpäivien vieton paikallisesta merkityksestä ja aikakaudesta yleisemminkin kertoo uutistekstien ritualistinen jäykkyys. 70-vuotispäivistä kertovassa uutisessa (Karjalainen 20.1.1961) jokaisesta syntymäpäiväsankarin luona käyneestä onnittelijasta kerrotaan nimen ohella tämän titteli ja sidosryhmä. Vauraan liikemiehen 70-vuotissyntymäpäivän vietto tuokin elävästi mieleen Marcel Maussin (1923/2006) kuvaukset lahjojen vaihdosta heimopäälliköiden välillä (mts. 35–68).

Paljon ei nimettyjen osallistujien määrässä jää jälkeen uutinen 60-vuotispäivien vietostakaan, jonka lainaan seuraavassa kokonaisuudessaan tiivistettynä kuvauksena Heikki Inarin aktiiviuran tärkeimmistä sidosryhmistä ja liiketoiminnan monialaisuudesta.

Johtaja Heikki Inarin 60-vuotispäivä

Täyttäessään eilen 60 vuotta joutui johtaja Heikki Inari Joensuussa lukuisain onnittelujen kohteeksi. Jo torstai-iltana kävi Joensuun Mieslaulajat laulajatoveriaan tervehtimässä. Kuoron puolesta laulunjohtaja, op. Ilmari Harju ja päätoimittaja Onni Mikkonen ojensivat päiväsankarille kuoron pienoislipun päätoimittaja Mikkosen puhuessa uskolliselle laulumiehelle. Johtaja Inari kiitti osakseen tulleesta huomaavaisuudesta. Vieraanvaraisessa kodissa vietettiin iltaa mieskuorolaulun merkeissä entistä muistellen. Samassa yhteydessä johtaja Inari ilmoitti lahjoittavansa kuorolle 10.000 mk. Päätoimittaja Mikkonen kiitti isäntä väkeä lahjoituksesta ja viihtyisästä illasta.

Juhlapäivän aamulla saapui ensimmäisenä Hotelli Jokelan, Elokuvat-atteri Kino-Karjalan ja Jokikylpylän henkilökunnan lähetystö, jolloin hra Väinö Ruotsalainen puhui ja jätti henkilökunnan puolesta arvokkaan lahjan. Yksityisyrittäjiin Pohjois-Karjalan Aluejärjestön puolesta saapuivat onnittelemaan rouvat Suoma Kananen ja Fanny Nupponen, ekonomi Jorma Kankaanrinta, johtajat Heino Pitkänen, O.V. Turunen sekä kauppiat Arvi Lallukka ja Toivo A. Turunen, johtaja M.V. Turunen, apulaisjohtaja Leo Mattila ja toiminnanjohtaja Paavo Koponen, ekonomi Kankaanrinnan esittäessä aluejärjestön onnittelut ja ojentaessa päiväsankarille kauniin kukkalaitteen.

Päivän mittaan kävi juhlijan kotona runsaasti lähetystöjä esittämässä onnittelunsa lahjojen, kukkien ym. muodossa. Karjalan Mallasjuomat Oy:n onnittelut esittivät toimitusjohtaja Mauno Rinne, johtaja Santeri Vornanen ja johtaja Lennart Nyberg, johtaja Vornasen puhuessa. Oy Hallmanin Raatokaupan onnittelut esitti johtaja M.V. Turunen, sanomalehti Karjalaisen talousneuvos Kosti Aaltonen ja päätoimittaja Veikko Pekkarinen. Pohjois-

maiden Yhdyspankin Joensuun konttorin pankinjohtaja Raino Hallberg. Lisäksi onnittelivat sähkösanomilla ja adresseilla mm. Hotelli Carlton, Varokauden Mieslaulajat, Ylioppilaskunnan Laulajat, Suomen Laulu, Laulu-Miehet, Joensuun Mieslaulajat, Joensuun Lyseon Teinikuoro, Paramount-Filmi, Adams-Filmi ja Helsinki-Filmi, Teatteri Tapio, Suomen Elokuvateatterien omistajain liitto, Fenno-Filmi, Väinän-Filmi, Suomen Filmitoimisto, Filmiseppo Oy, Astor Filmi, Seol:n Savo-Karjalan piiriosasto, Adlon-Filmi, Bio-Kuva, Oy Valio-Filmi, Suomen Filmikamari, P. Kotilainen Oy, Pohjois-Karjalan kansallisliitto, Joensuun Kansallinen Kokoomus ym. (Karjalainen 20.1.1951).

Perhe johtaja Inarin taustalla mainitaan syntymäpäiväuutisissa vain epämääräisesti viittaamalla ”vieraanvaraiseen kotiin”, ”isäntäväkeen” ja ”kotiin”. Kymmenen vuotta myöhemmin, Heikki Inarin 70-vuotispäivien onnittelijoiden joukossa mainitaan myös perheen vävy, tosin kertomatta mitään perhesuhteesta: ”Laulumiesten onnittelut [toi] professori Martti Turunen, joka ojensi samalla kuoron plaketin – ” (Karjalainen 20.1.1961). Talousneuvoksen syntymäpäivien vietto on ollut tarkasti säädelty julkinen tapahtuma, jossa huomion kohteena on juhlittava yksilö ja tämän yhteiskuntasuhteet. Syntymäpäiväuutisissa liike-elämän tärkeiden kontaktien ja harrastusten kirjo tulee kuvatuksi suorastaan etnografisen tarkasti, samoin päivänsankarin poliittinen kanta ja muu aatteellinen toiminta. Toisaalta näiden voi nähdä kuuluvan jossain määrin yhteenkin: mieskuorolaulu, yksityisyritysten yhdistystoiminta ja Kansallisen Kokoomuksen kannattaminen olivat todennäköisesti tiiviisti toisiinsa kytkeytyviä tuon ajan Joensuussa. 60-vuotispäivien onnittelijoiden joukossa pistävät silmään erityisesti monet elokuva-alan yritykset. Ilmeisesti sodanjälkeinen aika on tällä viihde-elämän saralla ollut erityisen vilkasta. Lähemmäs Heikki Inarin ydinliiketoimintaa (ravintola-hotelli) tulevat onnittelijoista paikalliset yritykset, pankit ja oluttedhas.

Joensuun lyseon 100- ja 125-vuotismatrikkeleissa (1965, 1990) Heikki Inarin keskeisinä harrastuksina mainitaan kuorolaulun ohella maanviljely ja metsänhoito. Oliko kyse kuitenkin pelkästään harrastuksesta? Todennäköisesti Heikki Inari hankki pääomia 1930-luvun kiinteistökauppoihinsa ja ajan oloissa mittaviin rakennushankkeisiinsa nimenomaan maa- ja metsäkaupoilla. Ehkä hän oli yksi niistä, jotka onnistuivat hyötymään 1930-luvun alun lamasta ja toisten taloudellisesta ahdingosta?

KUVA 6: Hotelliravintolan henkilökuntaa virkistysretkellä Inarien Lotokan kartanon sisäänkäynnin edustalla (kuva: Anita Latolan arkisto)

Myöhemmin Heikki Inarin haltuun siirtyi Cederbergeiltä myös hänen synnyinseuduillaan nykyisessä Hammaslahdessa sijaitseva Lotokan hovi, josta muodostui perheelle tärkeä vapaa-ajanviettopaikka erityisesti toisen maailmansodan jälkeen, jolloin perhe menetti luovutetuilla alueilla sijainneet kiinteistönsä. Lotokan hovissa Inarit tarjosivat joskus myös yrityksiensä henkilökunnalle mahdollisuuden virkistäytymiseen (PKM 1996; Piispa & Maironimi 2002; Anita Latolan arkisto).

Heikki Inari oli monialayritykseksi paisuneen perheyrityksensä johdossa kuolemaansa 21.9.1961 asti. Pojan kuolema 1944 ja tyttären avioituminen 1948 ja sen myötä muutto Helsinkiin aviomiehen luo jättivät Heikki Inarin ja tämän vaimon kahdestaan huolehtimaan perheen likeyrityksistä. Vaikka pikkukaupungissa oltiinkin, yritystoiminta oli aikansa mittapuilla kiireistä, kuten Heikki Inarin muistokirjoitus Karjalaisessa 22.9.1961 toteaa. Kirjoituksen mukaan vastapainon tarjosi Hammaslahden Lotokasta kesäpaikaksi löytynyt kartano, Lotokan hovi, jonne hän ”saattoi vetäytyä viettämään välillä hyvin ansaittua lepoa kuluttavasta työntäyteisestä kaupunkilaiselämästä.” Kiireisen kaupungin ja rauhallisen maaseudun välinen vastakohta on kiinnostava kirjallinen trooppi, aikansa

meemi, joka tämän päivän näkökulmasta tuntuu yllättävältä, sillä onhan etäisyyttä Lotokan ja Joensuun välillä vain runsaat 20 kilometriä ja nykyinen kaupunkielämäkin varmasti monin verroin hektisempää.

Liiketoiminnan uudelleenjärjestymisen vuodet, eli kuka yritystoimintaa johti 1961–1986?

Muistokirjoitus kertoo Joensuun kaupunginsairaalassa kuolleen Heikki Inarin olleen ennen kuolemaansa vuonna 1961 ”vakavasti sairaana jo pitkät ajat” ja joutuneen lopulta pysyvästi sairaalahoitoon. Missään ei kerrota, kuka tuolloin hoiti liikeyrityksiä. Todennäköisesti yrityksen johtaminen siirtyi vaimon eli Maria Inarin harteille. On mahdollista, että myös Irene-tytär alkoi ottaa vastuuta suvun liiketoiminnasta tuolloin Helsingistä käsin, ollen lapsettomana vapaa käyttämään aikaa ja tarmoa myös suvun liikeyritysten hoitamiseen. Hänhän myös peri osan yrityksestä isänsä kuoleman jälkeen. Tukena Irenellä oli puolisonsa Martti Turunen, jolla monen muun ohessa oli myös kaupallisen alan koulutusta ja työkokemusta pankki-alalta. (Virtamo 1997.)

Wanha Jokela-kirjan mukaan ravintolatoiminnasta vastasi tässä vaiheessa Maria Inari (Piispa & Mairioniemi 2002, 28). Jälkiä miehensä verkostoitumisen ja yrittäjäjulkisuuden kaltaisista toiminnan sfääreistä ei hänen kohdallaan kuitenkaan löydy paikallisista sanomalehdistä. Naisena ja vieläpä venäläisenä naisena hänellä tuskin olisi ollut mahdollisuuksiakaan rakentaa vastaavanlaisia sosiaalisia verkostoja. Osa aiemmista liikesuhteista varmasti säilyi, mutta pois jäivät kaikki miesten väliset verkostot, esimerkiksi mieskuorotoiminta ja poikalyseon entisten oppilaiden tapaamiset Ravintola Jokelassa.¹⁰ Myös kieli saattoi muodostua ongelmaksi.

10 Taidemaalari Seppo Könönen luovutti Wanha Jokela -kirjaa varten vuonna 1952 ottamansa valokuvan tällaisesta kokoontumisesta, jossa oli paikalla ylioppilaslakit päässä istumassa muun muassa nimismies, korkeimman oikeuden presidentti, kenraali, pormestari ja kaupunkineuvos. ”Inari oli kaksi vuotta vanhempaa ikäluokkaa, eikä jostakin syystä osallistunut ylioppilastutkintoon, vaikka kävikin kahdeksan luokkaa. Hän halusi kuitenkin kuulua tähän tunnetuista kansalaisista koostuvaan joukkoon - -”. (Könönen 2001). Myös Anita Latola muistelee toisen käden tietona Heikki Inarin joskus kutsuneen entisiä koulukavereitaan ruokailemaan ja istumaan iltaa Ravintola Jokelaan. (Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015.). Tapaamisissa voi nähdä Heikki Inarin aktiivisen pyrkimyksen yhteiskunnalliseen verkostoitumiseen.

Ratkaisuna johtajuuden siirtämiseksi pois sairaalta Heikki Inarilta saattoi toimia tilanteen tuottama *epävirallinen yhteisjohtajuus*: Maria toimi ehkä virallisesti johtajana, mutta apunaan hänellä oli tyttärensä Irene ja tämän mies Martti. Tärkeänä apuna toimi todennäköisesti myös yrityksen luotettu kirjanpitäjä Lahja Eskman, jolle Irene huhujen mukaan testamenttasi Lotokan Hovin.¹¹

Yhteisjohtajuuden aikaan liittyy kaksi kiinnostavaa valokuvaa 1960-luvulta, todennäköisesti vuodelta 1964, jolloin oli kulunut 30 vuotta hotelliravintola Jokelan toiminnan alkamisesta kahvila-ravintolana.¹² Toinen kuvista on julkaistu Wanha Jokela -kirjassa, toinen on peräisin Anita Latolan arkistosta ja saatu alun perin Irene Turuselta Jokela-historiikkia varten.¹³ Osallistujien vaatuksesta käy ilmi, että kuvat on otettu samasta tilanteesta. Molemmissa kuvissa ravintolapöytä ja sille katettu kahvitarjoilu kakkuiheen, kuppeineen ja kynttilöineen on kuvan keskellä. Toisessa asetelmassa kuvattavat – luultavasti ravintolan koko henkilöstö ja näiden puolisoita (31 henkilöä) – seisovat pöydän takana taaempana olevan kabinetin edessä, toisessa taas saman pöydän pitkän sivun suuntaisesti ravintolan ulkoikkunoiden edessä. Ensimmäisessä kuvassa pöydällä on lisäksi neljä viinaa tai viiniä sisältävää pulloa. Ylempää tuolilta tai pöydältä seisoen otetun kuvan tunnelma on astetta rentoutuneempi, vaikkei toisen kuvankaan tunnelma ole erityisen jäykkä, ehkä vain hivenen virallisempi, mistä kertoo myös viinapullojen vieminen pois näkyvistä.

Mitä kuvien välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä vertailemalla voi saada selville yrityskulttuurista? Sisältävätkö kuvat viitteitä yhteisjohtajuudesta tai perheenomaisesta yrityskulttuurista? Voisi olettaa, että juhlakuvassa asetautuminen kuvaan tapahtuu koetun tai kuvaustilanteessa neuvotellun tärkeyden mukaisesti. Yrityksen virallisesta hierarkiasta todistaa ainakin se, että molemmissa kuvissa Maria Inari seisoo keskellä, ikään kuin johta-

11 Lahja Eskmanin asemasta Irene Turusen ”oikeana kätenä” kertovat myös myöhemät muistelijat (Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015).

12 Irene Turunen luovutti henkilökohtaisesti ravintola Jokelan historiasta kertovia yksityisarkistonsa kuvia Anita Latolalle Jokela-historiikkia varten. Jokela-kirjassa julkaistu kuva ei ole päätynyt Anita Latolan arkistoon takaisin.

13 Wanha Jokela -kirjan mukaan kyse ravintolan 30-vuotisjuhlista vuonna 1934 (Piispa & Mairioniemi 2002, 51). Anita Latolan arkistossa olevaan, samassa tilaisuudessa otettuun kuvaan on kirjoitettu selkämukseen kuulakynällä päiväys 6.11.1967.

KUVA 7: Hotelliravintolan henkilökuntaa seisomassa juhlapöydän ympärillä hotelliravintolan kabinetin edustalla (kuva: Anita Latolan arkisto)

KUVA 8: Hotelliravintolan johtoporraa seisomassa juhlapöydän takana (kuva: Anita Latolan arkisto / Piispa & Maironiemi 2002, 51)

jan paikalla. Mielestäni kuvat korostavat myös vastakohtaa Irene Turusen energisyyden (molemmissa kuvissa seisomassa etualalla pöydän oikealla kulmalla) ja Maria Inarin väsyneisyyden välillä. Irenen olemus on kuvissa muutenkin silmiinpistävän sädehtivä. Molemmissa kuvissa lähelle Maria Inaria sijoittuneina ovat myös oletetun epävirallisen johtajatiimin jäsenet, Martti Turunen (ensimmäisen kuvan oikeassa laidassa) ja Lahja Eskman (toisessa kuvassa Marian vieressä takavasemmalla). Viimeksimainitun puolison mukanaoloa kuvassa voi ehkä pitää vahvimpana todistuksena taloudenhoitajan erityisasemasta osana yrityksen johtoa.

Erilliset valokuvat koko henkilökunnasta ja yrityksen avainhenkilöistä todistavat organisaatiohierarkian olemassaolosta. Koko henkilökunnan yhteiskuva ja johdon mukanaolo siinä voi toisaalta kertoa patriarkaalisen aselman suhteellisuudesta. Yhteiskuva korostaa erityisesti naistyöntekijöiden iloisuutta ja reippautta, mikä voi olla paitsi kuvaustilanteen hilpeän juhlatunnelman, myös ravintola- ja hotellialalle valikoituneiden persoonallisuuksien jakaman yrityskulttuurin tuotetta.

Olavi ja Irene sukuyrityksen toiminnan jatkajina

Inarin suvun reproduktion kannalta 1920-luku oli hyvää aikaa: historian myllerryksistä selvinneelle nuorelle pariskunnalle syntyi vuosina 1921 ja 1925 kaksi jälkeläistä, ja vieläpä niin, että Heikki Inarin toivoma poika syntyi ensimmäisenä. Esikoispoikaa ajatellenhan Heikki Inari oli vaihtanut stigmatisoivan sukunimensäkin ”Venäläisestä” ”Inariksi”, niin kuin vuoden 1996 aineistonluovutuskertomuksessa todetaan (ks. alaviite edellä). Irene Turusen perheensisäiseen kerrontaan viittaava tiedonanto ei näytä sisältävän minkäänlaista ironiaa tai sarkasmia, vaikka Heikki Inarin ”päättös” asettaakin Irenen itsensä toissijaiseen asemaan. Mikään ei muutenkaan käytössäni olleissa erilaisissa aineistoissa vihjaa siihen, että Irene olisi asettunut tällaista perheensisäistä patriarkaalista järjestystä vastaan. Jos kapinaa tai katkeruutta oli, siitä ei ainakaan kerrottu ulkopuolisille. Suvun patriarkaalisista käytännöistä kertoo Heikki-nimen käyttö suvun miesten ensimmäisenä tai toisena nimenä. Heikki Inarin isä oli Heikki-niminen (vrt. lyseon matrikkelitekstiä edellä) ja Heikki-nimen sai toiseksi

nimekseen myös Heikki Inarin poika Olavi. Toki tällainen nimeämiskäytäntö ei ollut mitenkään poikkeuksellista omana aikanaan (ks. Kotilainen 2004).

Myös perheyriksen omistujärjestelyt kertovat Olavin asettamisesta etusijalle. Wanha Jokela-kirja kertoo, että vuoteen 1943 asti Jokelan [eli perheyriksen, JP] liiketoimintaa harjoitettiin yksityistoiminimillä. Vuonna 1943 perustettiin osakeyhtiö, jonka osakkaiksi tulivat Heikki Inari 50 osakkeella, Maria Inari 25:llä osakkeella ja Olavi Inari 25 osakkeella. (Piispa & Maironiemi 2002, 28-29). Kirja ei kerro, miksi Irene puuttui osakkaista ja mitä osakeyhtiön omistusrakenteelle tapahtui Olavin kuoltua vuotta myöhemmin, jolloin Irene oli vasta 19-vuotias. Irenen puuttuminen alkuperäisestä osakeyhtiön osakkeenjaosta saattaisi toki selittyä tämän iällä, mutta yhtä hyvin myös sillä, että hänen ajateltiin avioliiton kautta siirtyvän perheyriksen ulkopuolelle, eikä hänelle siksi tarvinnut jakaa omistussosua yrityksessä.

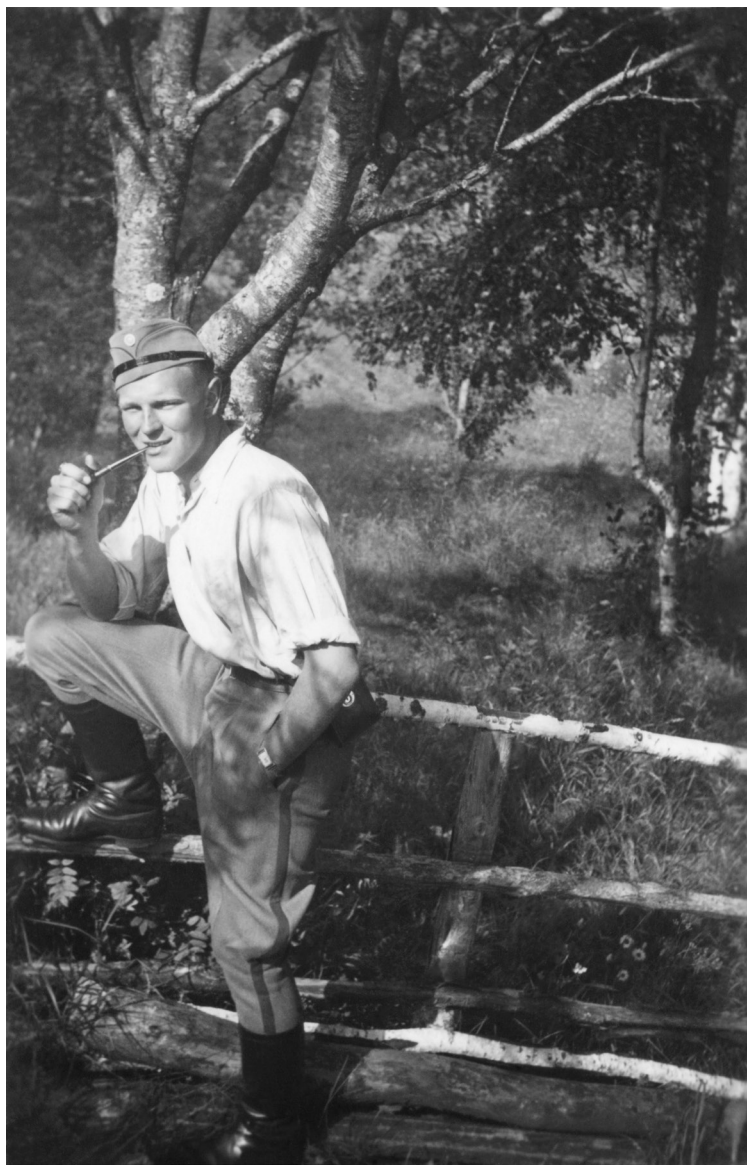
Olaviin kohdistuneet odotukset heijastuvat myös Joensuun lyseon matricukelin (1965, 1990) henkilökuvassa:

Inari, Olavi Heikki, luutnantti.

Joensuusta, s. Kirvussa 20.9.1921, vht johtaja Heikki I ja Maria Pauloff. – I:lle 31, yliopp 41, aloitti opintonsa Kauppakorkeak. – Talvisodassa vapaaeht Joensuun päävartiossa, myöh. it-os, jatkos alussa astui vapaaehtoisena asepalvelukseen Joensuun it-joukkoihin. Siirtyi sitten rintamalle, missä haavoittui Kiestingin suunnalla vaikeasti, toivuttuaan suoritti RUK:n 42 ja palasi vänrikkinä rintamalle, ylennettiin luutnantiksi syysk 44, sairastui rintamalla ja kuoli sotasairaalassa 19.10.44. – Harr sk- ja partiotyö. -

Isänsä tavoin Joensuun poikalyseossa opiskelevan Olavi Inarin harastukset ja opiskelun aloittaminen Kauppakorkeakoulussa viittasivat mahdollisiin jatkosuunnitelmiin yrityksen palveluksessa. Myös partio- ja suojeluskuntatyö sopivat hyvin yhteen perheen yhteiskunnallisen aseman kanssa. Isänmaallisesta hengestä kertoo lisäksi Olavin osallistuminen vapaaehtoisena talvisotaan Joensuun ilmatorjuntajoukoissa.¹⁴ Näin hän tuli

14 Neuvostoliitto oli aloittanut sodan pommittamalla Helsinkiä 30.11.1939. Joensuu oli myös yksi todennäköinen kohde, mutta ensimmäiset Joensuun pommitukset tapahtuivat vasta 19.2.1939 (Wikipedia 2017, Talvisodan pommitukset Helsingissä; Joensuu, alue ja ulkoasu 2017).

KUVA 8: Asepukuinen Olav Inari nojaamassa pellon aittaa vasten (kuva: Pohjois-Karjalan museo)

vaarantaneeksi perheyriksen oletetun reproduktiostrategian. Ilmeisesti tällainen taloudellinen järkeily oli kuitenkin tuolle ajalle ja Olavin yhteiskuntaluokalle vierasta. Osallistuminen sotaan vapaaehtoisena oli myös luontevaa jatkoa suojeluskunnassa opitulle maanpuolustushengelle, ja tarjosihan sota myös mahdollisuuksia, esimerkiksi tilaisuuden kouluttautumiseen (RUK) ja ylenemiseen armeijahierarkiassa (vänrikki). Ylennys hautakiveen kirjatuksi luutnantiksi tapahtui aivan jatkosodan sodan lopussa, mikä ei ollut mitenkään poikkeuksellista tuossa vaiheessa: monet muutkin saivat ylennyksen siviiliin päästessään.

Olavin lyhyeksi jääneen uran ja lyseon matrikkelitietoihin rajautuvan niukan henkilökohtaisen informaation rinnalla *valokuvat* tarjoavat kiinnostavan mahdollisuuden kurkistaa perheen tunnelmiin. Pohjois-Karjalan museolle vuonna 1996 luovutetuissa kolmessa valokuva-albumissa on paljon kuvia sota-ajalta, sekä rintamalta että kotoa. Hautajaiskuvia lukuunottamatta kuvista välittyy iloinen, paikoin jopa eroottinen tunnelma: nuoret sotilaat ovat usein kuvauttaneet itseään lottien ja muiden nuorten naisten seurassa. Perhekuvilla Olavi on piippu suussa istumassa aidalla tai poseeraamassa äitinsä, Irenen tai ystäviensä kanssa pellon laidalla tai reippaana hiihtelemässä.

KUVA 9: Irene Turusen kasvokuva Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön vuoden 2009 vuosikertomuksesta (KKES 2009, 18)

KUVA 10: Maria Inarin kuolinilmoitus (Karjalainen 22.5. 1986)

Mikään kotirintaman kuvissa ei kerro kuoleman odotuksesta, vaikka sota-aika ja viimeistään Olavin haavoittuminen Kiestingin suunnalla tästä muistuttivatkin.¹⁵ Sodan keskellä ei varmaankaan haluttu omistaa liikaa ajatuksia kuolemalle, sillä tärkeämpää oli säilyttää elämänilo. Kuolema kohdataan albumeissa lakonisesti: yhdessä albumeista on kuva miehestä, jonka kuvan alle on kirjoitettu lyhyesti seuraava kuvateksti: ”Aulis ennen lähtöä. Lähti 1.1.40 kaatui 22.1.”

Olavin kuolema sodan lopulla oli Inareille oman lapsen menetyksen ohella varmasti dramaattinen käänne perheyrietyksen suunniteltuihin toimintastrategioihin. Olisi kiinnostava tietää, miten nopeasti huomio suuntautui Ireneen perheyrietyksen toiminnan mahdollisena jatkajana vai tapahtuiko Ireenen nousu perheyrietyksen johtoon ikään kuin tilanteen pakosta, vaiheittain, mutta viimeistään äitinsä kuoleman jälkeen vuonna 1986. Tätä edelsi kuitenkin todennäköisesti monien vuosien siirtymä-

15 Yksi albumeista ei sisällä lainkaan kuvia Inareista. Kuvia sota-ajan lentokentältä ja erityyppisistä saksalaiskoneista sisältävä albumi on todennäköisesti päätyntä Inareiden haltuun Olavin sota-ajan ”toveriperintönä” joltakin kaatuneelta ystävältä tai sukulaiselta.

vaihe, jolloin yritystä johtivat Heikki Inari (vuoteen 1961) ja Maria Inari (vuodesta 1961 vuoteen 1986). Johtamisen patriarkaalinen linja vaihtui tänä aikana perinteisestä miesjohtoisuudesta naisjohtoisuudeksi. Samalla kuitenkin yritystoiminnan paikallinen julkisuus oheni ja yritystä alettiin johtaa – ainakin joensuulaisen yrityselämän näkökulmasta – ikään kuin kulisseyttä käsin. Irene Turusen kohoaminen samalla sekä näkymättömäksi että ilmeisen merkittäväksi johtajaksi on tämän yrityshistorian kiinnostavin, mutta julkisten lähteiden avulla vaikeimmin selvitettävä kysymys.

Kuollessaan vuonna 2008 Irene Turunen oli yksi Suomen rikkaimpia naisia. Tänä päivänä hän olisi varmasti niiden alle 10 000 rikkaimman ihmisen joukossa, joiden likvidi varallisuus ylittää miljoonan.¹⁶ Ainoan tiedossani olevan Irenen julkisen varallisuuskatsauksen esittää Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön vuoden 2008 vuosikertomus, joka kohdassa *Talous* erittelee sille testamentin kautta päätyneen omaisuuden arvoa seuraavasti:

Säätiön varallisuus kasvoi merkittävästi tammikuussa edesmenneen rouva Irene Turusen testamenttilahjoituksella, joka on suurin säätiön koskaan saama yksittäinen lahjoitus. Säätiölle siirtyneen omaisuuden peru-kirja-arvo on 2,4 miljoonaa euroa.

Rouva Irene Turunen oli Joensuussa vaikuttaneen liikemies Heikki Inarin tytär ja professori Martti Turusen puoliso. Heikki Inari rakensi 1930-luvulla Joensuun keskustassa sijaitsevalle tontille kaksi liiketaloa, ns. Inarin talon ja ravintola Jokelan talon, jotka siirtyivät lahjoituksen mukana säätiön omistukseen. ”Inarinkulman” kiinteistön lisäksi testamenttilahjoitus sisälsi noin 600 hehtaaria maata metsineen Kittilän kunnan alueella sekä Helsingin keskustassa sijaitsevat kaksi osakehuoneistoa ja huomattavan määrän arvoirtaimistoa. Testamentin hengen mukaisesti säätiön hallitus päätti, ettei Joensuussa sijaitsevaa kiinteistöä myydä ja että se lahjoittajan toivomuksen mukaisesti nimitetään Inarinkulmaksi. (KKES 2009, 18.)

Tiedotteeseen on liitetty mukaan kuva iloisesti hymyilevästä Irene Turusesta. ”Iloisen lahjoittajan” kuva on Wanha Jokela -kirjan kuvien ohella ainoita Irene Turusesta julkisesti saatavilla olevia kuvia.

16 HS 3.7.2017: ”Miljonäärien määrä Suomessa kasvaa”. Kirjoituksen mukaan ”Suomessa on jopa kymmentuhatta ihmistä, joilla on sijoitusvarallisuutta eli arvopapereita tai rahaa useiden miljoonien eurojen arvosta”. Irene Turusen omaisuudesta iso osa oli kiinteää varallisuutta, yrityksiä, asuntoja ja metsää, mutta uskoisin hänen sijoittuneen taloudellisen asemansa puolesta hyvinkin tuon 10 000 rikkaimman suomalaisen joukkoon.

Mikään Irenen lapsuudessa tai nuoruudessa ei viittaa siihen, että häntä olisi vielä tuolloin kaavailtu tulevaan yritysjohtajan rooliinsa. Usko tyttöjen koulutettavuuteen ei yleisestikään ollut korkealla: vielä 1900-luvun alussa tytöt aloittivat oppikoulun kaksi vuotta vanhempina kuin pojat, tytöt 11-vuotiaina ja pojat 9-vuotiaina (Kuusisto 2015, 84). Irenen koulutuspolku noudatti tätä vanhaa kaavaa, sillä hän aloitti oppikoulun vasta 11-vuotiaana vuonna 1936 kaupungin toisella puolella olevassa, vuonna 1907 perustetussa Joensuun yhteiskoulussa (JYK).¹⁷

JYK:n oppilaista ei ole koottu kirjan muotoisia matrikkeleita.¹⁸ Ainoat tiedot Irenestä, tämän koulutuksesta ja urasta löytyvät lukuvuosittain julkaistuista vihkoista (Joensuun yhteiskoulu 1937, 1938, 1939, 1943, 1945 ja 1946), joissa Irenen henkilökohtaisena informaationa mainitaan vain oppilaan luokka-aste, luokanvalvoja, syntymäaika ja -paikka (Irenen kohdalla Käkisalmi). Koulu-uran selvittely sisältää muutenkin epävarmuuskohtia, sillä Joensuun kirjaston Pohjois-Karjala-kokoelmassa sota-ajalta ei ole säilynyt lukuvuosivihkoja kaikilta lukuvuosilta ja osa säilyneistäkin vihkoista on olemassa vain monisteina.

Viimeinen tieto Irenestä koululaisena on JYK:n monistetusta lukuvuosivihkosta vuosilta 1944–1945. Irene oli tuolloin seitsemännellä luokalla ja olisi seuraavana vuonna kirjoittanut ylioppilaaksi. Syystä tai toisesta Irenen koulunkäynti ei ollut edennyt erityisen ripeästi, sillä muutamat hänen kanssaan oppikoulun aloittaneista olivat tuolloin jo viimeisellä eli kahdeksannella luokalla (toisaalta saman verran oli niitäkin, jotka olivat edenneet Irenen kanssa samaa tahtia). Lukuvuoden 1945–1946 oppilas-

¹⁷ Vuonna 1907 perustettu Joensuun yhteiskoulu oli joensuulaisten tyttöjen urapolun kannalta tärkeässä asemassa, sillä se tarjosi heille ensimmäisenä mahdollisuuden ylioppilastutkinnon suorittamiseen ja sitä kautta jatko-opintoihin. Irenen koulun valintaa voi kuitenkin pitää ensisijaisesti perheen sosiaalisen aseman määrittämänä: Joensuun tyttölyseossa oli paljon enemmän köyhempien perheiden lapsia, mikä näkyi vapaaoppilaiden määrässä (esimerkiksi lukuvuonna 1932–1933 heitä oli peräti 67% oppilaista). (Kuusisto 2015, 78–129.) Yhteiskoulun tietoisesta valitsemisesta todistaa sekin, että Joensuun tyttölyseo olisi sijainnut paljon lähempänä Pielisjoen rannassa, korttelin päässä Irenen kotoa.

¹⁸ Koulujen välisistä arvostushierarkioista kertoo myös se, ettei Joensuun lyseon matrikkeleiden kaltaisia, entisten oppilaiden elämäkertatiedot sisältäviä hakuteoksia ole tehty Joensuun tyttölyseon eikä Joensuun yhteiskoulun oppilaista, joista osa oli kuitenkin poikia. Ehkä tyttöjen saavutusten luettelo olisi patriarkaalisesti jakautuneessa kulttuurissa vaikuttanut liian triviaalilta julkaistavaksi painettuna, näkyvinä saavutuksina ehkä ”vain” lapset, puoliso ja kotirouvaksi tai emännäksi päätyminen.

luettelossa ei enää mainita Ireneä, joten on syytä olettaa hänen jättäneen koulunsa kesken. Sodan päättymisestä huolimatta vuosi oli varmasti ollut veljen kuoleman vuoksi Inarin perheessä raskas. Näyttää siltä, ettei perheen reproduktiostrategia suuntautunutkaan vielä uudelleen esimerkiksi tukemaan Irenen koulunkäyntiä – ehkä hän oli itsekin liian järkyttynyt veljensä kuolemasta voidakseen keskittyä koulunkäyntiin. Koulu jäi siis kesken ja seuraavat vuodet (1945–1947) Irene todennäköisesti työskenteli perheen apuna kotona. Vuosi 1948 ja avioliitto maineikkaan helsinkiläisen kuoronjohtajan kanssa ratkaisi perheen näkökulmasta Irenen tulevaisuuden huolet ja toisaalta antoi tälle mahdollisuuden irrottautua joensuulaistesta elämänpiiristä ja löytää uutta tekemistä musiikkialan ”monialayrityksessä”, kuoronjohtaja Martti Turusen taloudessa.

Sananlasku kuvaa tyttölapsen vähempiarvoisuutta poikaan nähden: ”tyttö tuli, tyhjä tuli”? Ajateltiinko Inarin perheessäkin näin ja toisaalta miksi ei olisi ajateltu? Vai ymmärrettiinkö perheessä jo varhain, ja viimeistään Olavin kuoleman jälkeen, että naisen paikka voi olla yritystoiminnassa toisenlainen, julkisuudelta piilossa mutta silti käytännössä merkittävä? Tästä todistaisivat epäsuorasti Irenen myöhemmät elämänvaiheet perheyrittäjän johdossa. Ilman jo lapsuudessa omaksuttua ”johtajuuden kulttuuria” hän tuskin olisi kyennyt hoitamaan perheyrittäjän liiketoimintaa ja varoja niinkin menestyksellisesti kuin testamenttilahjoituksen lopputulema osoittaa. Tällaisia todisteluja voi tietenkin pitää välillisinä, mutta on toisaalta vaikeaa ajatella muutakaan tapaa, jolla Irene olisi voinut nousta johtamaan perheyrittäystä. Toimiminen perheyrittäjän taustavoimissa saattoi toimia eräänlaisena ”nuoruuteni yliopistona” (Maksim Gorki), joka korvasi muodollisen koulutuksen.

Perheen naisten jääminen tai jättäytyminen julkisuuden ulkopuolelle korostuu entisestään tarkasteltaessa suvun viimeistä ”päämiestä”, kuoronjohtaja Martti Turusta, joka työnsä puolesta oli paljonkin julkisuudessa – ei tosin Joensuussa vaan Helsingissä. Vastakohtana Inarin-Turusen perheessä naiset kuuluivat julkisuudelta piilossa olevaan todellisuuteen, perheenjäsenten väliseen yksityiseen maailmaan, tunnekkouteen, jossa liikkuvista pohjavirroista nousee näkyviin vain välähdyksenomaisesti Maria Inarin mahdol-

listen päivittäisten hautausmaallakäyntien ilmaisema äidinsuru¹⁹ ja Marian hellittelynimen *Manja* käyttö tämän aviopuolison kuolinilmoituksessa.

Kuolinilmoitukset todistavat suvun ja perheen kutistumisesta lopulta kahden naisen väliseksi liitoksi.²⁰ Martti Turusen kuoltua vuonna 1979 Irene ja Maria jäivät kahdestaan hoitamaan perheen asioita aina Marian kuolemaan asti vuonna 1986. Maria Inarin kuolinilmoituksessa (Karjalainen 22.5.1986) surijana on enää tytär Irene. Suku ja perhekin ovat jo melkein kadonneita näkyvistä, vaikka yritykset ovatkin vielä toiminnassa. Hellä puhuttelu ”Rakas äitini” ja ortodoksinen risti kertovat koruttomasti Maria Inarin etnisestä taustasta ja suhteesta tyttäreensä.

Koruttomuus ei kuitenkaan ole koko totuus Irenestä: ainakin vuokra-laistensa muistikuvissa Irene Turunen oli hyvin määrätietoinen ja joskus ailahtelevakin yritysjohtaja.²¹ Puuttuvaa koulutusta ja arvonimiä korvasivat liike-elämän pitkä kokemus ja tottumus yläluokkaiseen kuluttamisen kulttuuriin. Kodin arvoesineistö, arvokkaat taulut, Irenen hienostunut puukeutuminen (koruja ja Burberryä) ja ylväs käytös herättivät kunnioitusta kaikissa hänen kanssaan asioineissa.²²

19 Jokela-kirjan lainaamassa muistitietokuvauksessa Maria Inari sekoitetaan ilmeisesti naapuritalossa asuneeseen Mimmi Ipatoffiin (Karjalainen 28.5.2016; Tarma 1996, 8–25). Seuraava kuvaus sopisi ainakin paremmin Maria Inariin: ”Mimmi käveli joka päivä hautausmaalle katsomaan sotavammoihin menehtyneen Heikki-poikansa hautaa. Hän oli hyvin laiha, päällään hänellä oli musta turbaani ja musta takki ja mukanaan hänellä oli aina kaksi pientä villakoiraa. Rouva oli hyvin hienostuneen oloinen ihminen, ja hän näytti surevan loputtomasti poikaansa.” (Piispa & Mairioniemi 2002, 39).

20 Vielä Heikki Inarin kuolinilmoituksessa mainitaan vainajaa kaipaamaan jäävinä myös tämän sisaret. Suvun olemassaolosta ja huomioimisesta kertoo kuolinilmoituksen alalaitaan painettu, ”sukulaisille ja tuttaville” osoitettu kutsu saapua viettämään muistajaistilaisuutta ”Hotelli Jokelaan”. Kannattaa panna merkille, että vaikka muistajaiset varmasti onkin järjestetty ravintolan puolella, puhutaan kutsussa hotellista. Ilmeisesti ravintolaan sisältyy liikaa häpeällisiä konnotaatioita muistajajaisien paikkana. Ravintola-toiminnan yhteiskunnallinen ”likaisuus” saattaisi selittää myös myöhempää Irene Turusen tarkkuutta Jokelassa järjestettävien tapahtumien (”ei tanssita”) ja ravintolan ulkoisen olemuksen puolesta (esimerkiksi asiakkaiden pyöriä ei saanut jättää nojalleen ravintolan seiniä vasten). (Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015.) Olisi toisaalta kiinnostava myös tietää, pidettiinkö muistajaiset Jokelassa nimenomaan vainajan omasta toivomuksesta.

21 Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015; Piispa & Mairioniemi 2002, 49.

22 Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015.

KUVA 11: Martti Turusen elämäkerran yhteydessä julkaistu valokuva pariskunnasta kotona flyygelin ääressä (Turunen 1958, 695)

Suvun toinen perhe: Martti ja Irene Turunen

Matrikkeleiden, kuolinilmoitusten ja hautakivien tekstuaalisen niukuuden ja sanomalehtien syntymäpäivä uutisten ja muistokirjoitusten kaavamaisen ritualistisuuden jälkeen on kiinnostavaa analysoida toisentyypisiä elämän tekstualisaatioita, *omaelämäkertoja*. Musiikkialan merkikhenkilöistä tällaisia taiteilijan ”oman äänen” esiintuovia tekstejä alettiin julkaista 1950- ja 1960-luvulla, esimerkiksi Maire Pulkisen toimittamassa ja Fazerin musiikkikaupan kustantamassa kirjassa *Suomalaisia musiikin taitajia: esittävien säveltaiteilijoiden elämäkertoja* (1958) ja WSOY:n julkaisemassa *Suomalaisia säveltäjiä* -kokoelmassa (Toinen osa: 1966). Kummassakin teoksessa on julkaistu myös Martti Turusen minä-muodossa kerrotut omaelämäkerrat. Kontekstinsa vuoksi elämäkertatekstit ovat ensisijaisesti osa kansallisesti ja kansainvälisesti runnetun kuorojohtajan julkisuutta. Niissä tulee kuitenkin säädellysti näkyviin myös välähdyksiä Martti Turusen sisäisestä kokemusmaailmasta ja Martin ja Irenen suhteesta. Lisäksi, vaikka tekstien kohteena onkin narratologisessa mielessä sama *tarina* (saman ihmisen elämä), niiden välillä voi lähiluennan kautta nähdä myös kiinnostavia eroja.

KUVA 12: Martti Turusen elämäkerran yhteydessä julkaistu valokuva pariskunnasta kotona flyygelin ääressä (Turunen 1966, 247)

Vuonna 1902 Viipurin Johanneksessa syntyneen Martti Johannes Turusen elämäkertaa on käyty tiivistelmänomaisesti läpi myös useissa musiikkialan tietoteoksissa. Linaan aluksi näistä yhtä, matrikkelitekstin kaltaista tiivistelmää Martti Turusen elämästä *Otavan musiikkitieto* -hakkuteoksessa:

Turunen, Martti ("Pyssy") Johannes (Viipuri 11.8.1902 – Helsinki 29.4.1979), kuoromies, ekonomi, fil.maist., Teoston toimitusjohtaja 1931-69, Helsingin konservatorion/Sibelius-Akatemia kuoropedagogiikan opettaja 1930-57. Eri musiikkilehtien päätoimittaja (mm. *Musiikkitieto* 1933-46; esitelti siinä myös uusia musiikki-ilmiöitä), us. järjestötehtäviä, mm. Suomen Säveltäjät ry:n taloudenhoitaja 1945-69, Nuoren Voiman Liiton ylijohtaja 1948-58, SULASOLin pj. 1956-71. Maan maineikkaimpia kuoronjohtajia:

1931-59 YL. (mm. Amerikan-matkat 1935 ja 1953, kunniajohtaja 1963), 1933-68 Laulu-Miehet, 1946-67 Suomen Laulu. Prof. 1958. SÄVELLYKSIÄ: kantaatteja, n. 50 kuoro- ja n. 70 yksinlaulua, mm. laulusarja *Kirjekyyhkynen* (Einari Vuorela), suosituimmat laulut *Joululaulu* (Manne Isola, 1934) ja *Sunnuntai* (Kivi). JULK: *Säveltäjän tekijänoikeustoimisto Teosto 25 vuotta* (1953). (Virtamo 1997.)

Laajimmin Martti Turusen merkitystä suomalaiselle kuorotoiminnalle on käsitelty Antti Häyrysen kirjoittamassa Ylioppilaskunnan Laulajien 125-vuotishistoriikissa *Sinivalkoiset äänet* (2008). Kirjan mukaan Turunen toimi Ylioppilaskunnan Laulajien kuoronjohtajana vuosina 1931–1959 ja matkusti tänä aikana kuoronsa kanssa kiertueilla muun muassa Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Omaelämäkertateksteissään Martti Turunen nostaa kiertuekokemukset ja kuoron saamat hyvät arvostelut tärkeään asemaan. Henkilökohtaisen merkityksen ohella kiertueisiin liittyy myös historian siipien havinaa: vuoden 1935 Euroopan kiertueellaan kuoro esiintyi Italiassa itselleen Benito Mussolinille (Häyrynen 2008, 15). Vuoden 1937 Amerikan-kiertueesta on säilynyt laaja käsiohjelma, joka kuoron ohjelmiston ohella esittelee pohjoisamerikkalaisille kuulijoilleen Suomea arkkitehtuurin, pohjoisen luonnon ja puuteollisuuden kotimaana (American Tour 1937). Toisen maailmansodan jälkeen Ylioppilaskunnan Laulajista tehtiin puolifiktiivinen hupailuelokuva *Rengasmatka eli peräky-län pikajuna* (1952, ohj. Ilmari Unho), jossa voi nähdä ”Pyssyn” elävänä johtamassa kuoroaan. Elokuva oli tuotettu uuden Amerikan kiertueen tukemiseksi, mutta sen nimi viittasi myös kuoron toiminnan rahoittamiseen liittyneisiin Rengasmatka-revyisiin, kiertue-esityksiin, joiden kautta kuoro tuli tunnetuksi muuallakin Suomessa kuin Helsingissä.

Joensuun näkökulmasta Martti Turunen oli huomattavasti näkymätömämpi kuin Heikki Inari: Turusen julkisuus olikin toisaalla, pääkaupunkiseudulla ja kansainvälisessä kuorolaulutoiminnassa. Joensuu ja Pohjois-Karjala olivat seutua, jonne hän saapui kesänviettoon laulajajensä ja appensa Heikki Inarin luo narraamaan ”niitä suuria kaloja” ja rauhoittumaan Onkamojärven selkiä soudellen: ”Siellä Karjalassa yksinäisten järvien selillä voin hiljalleen hyräillä Kiven sanoin: ’Kaukana kavala maailma.’” (Turunen 1958, 696.) Levottoman kaupunkielämän ja rauhallisen maalaiselämän vastakkainasettelu toistuu näin myös Heikki Inarin väyvn

kerrotuissa kokemuksissa, nyt eräänlaisena Karjalaan kytkettynä romanttisena pastoraalikuvaelmana. Niinkuin valokuvat kertovat, Martti Turunen oli myös paikalla ravintola Jokelassa järjestetyissä juhlatilaisuuksissa. Todennäköisesti hän oli mukana myös Inari-Turusen perheen yritystoiminnan hoitamisessa Heikki Inarin kuoleman jälkeen. Perheyritykselle oli hyötyä siitä, että Martti Turunen oli alunperin koulutukseltaan ekonomi, valmistunut Helsingin Kauppakorkeakoulusta vuonna 1926.

Minämuotoiset kuvaukset tuovat havainnollisesti esiin patriarkaalisen maailmankuvan, jossa miessukupuoli on arvokas ja naissukupuoli näkyvätön tai vaihtoehtoisesti idealisoidulle jalustalle nostettu. Elämäkertakirjoituksessaan Turunen kertoo ylpeänä karjalaisista sukujuuristaan: isän isän suku oli kotoisin Kiteeltä ja isän äidin Liperistä. Isänsä Turunen kertoo olleen ammatiltaan muusikko ja kuoronjohtaja (Turunen 1958, 691; Turunen 1966, 238). Absoluuttisen sävelkorvansa hän uskoikin saaneensa isänsänsä puolelta, jossa oli taitavia viulunsoittajia. Äitinsä musiikillisista lahjojen kohdalla Turunen on kuitenkin huomattavasti niukkasanaisempi. Vaikka äiti esimerkiksi johti Viipurin naislaulajia (Häyrynen 2008, 88), kuittaa Turusen omaelämäkerta äidin mahdollisen osuuden Turusen musiikilliseen kasvatukseen vain passiivissa: ”kuorolaulua olen kuullut aivan syntymästä lähtien, sillä niihin aikoihin pidettiin kuorojen ääniharjoituksia kotonani. Tällä tavoin kasvoin kuorolauluun kiinni ja niinpä minä Helsinkiin tullessani tunsinkin käytännöllisesti katsoen sen ajan tavallisimman kuorokirjallisuuden.” (Turunen 1958, 691.) Äidin savolaiset sukujuuret tulevat mainituiksi, mutta proosallinen sairaanhoitajan ammatti (PKM 1996) ei. Kuva isästäkin muuttuu toisenlaiseksi, kun katsotaan Ylioppilaskunnan Laulajien historiikka: sen mukaan Turusen isä oli raittiustalon musikaalinen vahtimestari, harrastajamuusikko, joka antoi pianonsoittotunteja, piti kuoroharjoituksia ja hoiti tarvittaessa erilaisia säestystehtäviä. (Häyrynen 2008, 88.)

Laulukuoroaate, karjalaisuus ja Irene yhdistivät Heikki Inaria ja Martti Turusta. Joensuun lyseon matrikkeleissa (1965, 1990) kerrotaan, että Heikki Inari oli ”Helsingin Laulu-Miesten talonrakentajajäsen No. 1”.²³

23 Jostain syystä Laulu-Miesten historiikki (Häyrynen 2014) ei kuitenkaan tunne Heikki Inaria.

Martti Turunen johti Laulu-Miesten kuoroa vuosina 1933–1968, mutta Heikki Inaria tuskin nähtiin laulamassa tässä kuorossa, vaikka hän oli-kin Joensuussa aktiivinen kuorolainen ja Joensuun Mieslaulajien jäsen. Todennäköisemmin kyseessä oli sponsorisuhde, tarkoituksena tyttären miehen kuorotoiminnan tukeminen.²⁴

Vuoden 1958 omaelämäkerrassa Martti Turunen kertoo, miten hän eräällä Ylioppilaskunnan Laulajien kiertueella tutustui Heikki Inarin tyttäreeseen:

V. 1948 tuli elämäni ratkaiseva muutos. Eräällä YL:n konserttimatkalla olin tutustunut Joensuussa innokkaan vanhan laulajan Heikki Inarin kotona hänen tyttärensä Ireneen. Syyskuun 12 p:nä edellämainittuna vuonna meidät vihittiin Joensuun kauniissa kirkossa. (Turunen 1958, 695).

Myöhemmässä elämäkertansa versiossa Turunen ei enää korosta yhtä selvästi miesten välistä ikäeroa: ”innokas vanha laulaja” on vaihtunut ”vanhaksi laulajaveljeksi”, joka voi diplomaattisesti tarkoittaa sekä iäkästä että pitkäaikaista: ”Kesäisin pakenen kaupungin melusta, milloin vain tilaisuutta on, mökilleni Siikajärven rannalle, tai Joensuuhun, josta pitkän etsiskelyni jälkeen löysin elämäkumppanini, vanhan laulajaveljen tyttären Irene Inarin.” (Turunen 1966, 247).

Jos Ylioppilaskunnan konserttimatka sijoittui kevääseen, oli Irene Martin tavatessaan vasta 22-vuotias, kun taas Martti itse oli jo 45-vuotias, yli kaksi kertaa Ireneä vanhempi. Tuleva appi oli 57-vuotias, lähestulkoon Martin ikätoveri. Tyttären antaminen vaimoksi tätä selvästi vanhemmalle miehelle ei ilmeisesti tuntunut Irenen vanhemmista oudolta, mistä ehkä kertovat myös nopeasti pidetyt häät. Heikki ja Maria tiesivät saavansa vävykseen vakaan, lahjakkaan ja monipuolisesti sivistyneen miehen. Innokkuutta tyttären naittamisessa voisi ehkä pitää myös yrityksenä korjata särkynyttä patriarkaalista perimyslinjaa. Väyn mieliksi ravintola Joke- laan hankittiin piano ja ravintolan kulttuuritarjontaan kiinnitettiin entistä

24 Laulumiesten historia on myös tärkeä osa kuorotoimintaan kiinteästi liittyvän nationalismin historiaa. Vuonna 1914 perustettu kuoro toimi aluksi salassa. Myöhemmin sen ohjelmistoon kuuluivat yltiöisänmaalliset kuoroteokset Jääkärin marssi (1917) ja Finlandia-hymni (1940), joista jälkimmäisestä tuli talvisodasta selvinneen Suomen epävirallinen kansallislaulu (Wikipedia 2016, Jääkärin marssi; Häyrynen 2014). Ks. myös Wikipedia 2016, Mieskuoro Laulu-Miehet 2016; Laulu-Miesten kotisivut osoitteessa <http://www.laulumiehet.fi/laulu-miehet/historia/>

enemmän huomiota, näin ainakin tietävät myöhemmät ravintolan pitäjät kertoa.²⁵ Avioliiton kautta tapahtuva sosiaalinen nousu ei muutenkaan ollut Heikki Inarille mikään uusi asia, olihan hän itsekkin onnistunut saamaan vaimokseen ”todellisen valtioneuvoksen” (Venäjän virkahierarkia), Ivan Vasiljevitsh Pauloffin, tyttären (Piispa & Mairioniemi 2002, 12).

Martti Turusta tuskin kuitenkaan kaavailtiin perheen yritystoiminnan jatkajaksi, niin monin tavoin hän oli kiinni lukuisissa musiikkialan luottamustehtävissään ja vakituksessa työssään *Teoston* johtajana vuosina 1931–1969. Häiden jälkeen myös Irene todennäköisesti muutti Joensuusta Helsinkiin miehensä luokse asumaan. Irenen kuollessa kuolinpesällä oli Helsingissä hallinnassaan useampia osakehuoneistoja, näistä yksi Vuorimiehenkadulla Ullanlinnassa, joka oli samalla Irenen viimeinen Helsingin asunto.²⁶

Martti Turusen elämäkertakirjoituksiin on liitetty kuvituksena kaksi kiinnostavaa valokuvaa Turusten Helsingin asunnosta, joissa Martti ja Irene poseeraavat kameralle samassa paikassa, flyygelin äärellä. Vuoden 1958 elämäkerrassa Martti istuu kädet flyygelin koskettimilla ja Irene seisoo kuvan vastapäisellä laidalla katsoen arvostavasti mieheensä. Taustalla seinällä näkyy valokuvia kuoroista, kunniakirjoja ja kirjahylly. Kuvateksti täydentää valokuvan aviollista harmoniaa ja patriarkaalista järjestystä ylistämällä aviomiehen saavutuksia ja vaimon toimimista lähinnä niiden ihailijana: ”Martti Turunen on paitsi etevä kuoromies ja Teoston johtaja myös säveltäjä. Irene rouva saa ensimmäisenä kuulla säveluutuudet.” (Turunen 1958, 693.)

Lähihistorian tarkastelussa 1960-lukua on kutsuttu ”svengaavaksi” vuosikymmeneksi.²⁷ Uudenlainen rentouden estetiikka näkyy myös Martti Turusen vuoden 1966 elämäkerran yhteydessä olevassa kuvassa, jonka kuvauspaikka on sama kuin vuoden 1958 kuvassa mutta asetelma melkein päivänvastainen: nyt Martti Turunen istuu rennosti puolittain eteenpäin kääntyneenä kasvot Irenen suuntaan, vasen kyynärpää flyygelin tukeutuneena. Aviopuolisot ovat samalla korkeudella, sillä myös Irene istuu ja aiemman kuvan pitkä tumma hame on vaihtunut vartolonmyötäiseen mekkoon, joka paljastaa sääret polvesta alaspäin. Miestään ihailevan kat-

25 Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015.

26 Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015.

27 Ks. esim. Wikipedia 2016, *Swinging London*; Peltonen ym. 2003.

seen sijasta Irenen fokus on villakoirassa, jota hän näyttää olevan leikittämässä jollakin kädessään olevalla. Myös kuvatekstin ilmaisema asetelma on muuttunut tasa-arvoisemmaksi: ”Leppoisa tuokio monien muistojen koristamassa kodissa: Martti ja Irene Turunen ynnä perheen musta villa-koira.” (Turunen 1966, 246.)

Kuvien ottamisen välillä on tapahtunut muutakin: vuonna 1959 Martti Turunen joutui vasten tahtoaan jättämään Ylioppilaskunnan Laulajien kuoronjohtajan tehtävän, mikä lieenee ollut hänelle melkoinen henkilökohtainen nöyryytys. Kuoron 125-vuotishistoriikin mukaan YL:n vanhoilliseen linjaan kyllästyneet halusivat uudistaa kuoron ohjelmistoa ja patriarkaalisen johtamistyyliinsä ja ehkä ikänsäkin vangiksi jäänyt ”Pyssy” Turunen sai mennä (Häyrynen 2008, 92–93). Vuoden 1966 omaelämäkerrassa syrjäytyminen näkyy viittauksena ulkomaisten arvostelijoiden Ylioppilaskunnan kuorolle antamiin kiitoksiin kuoron äänenmuodostuksesta, ”jota meillä kotimaassa oli moitittu” (Turunen 1966, 245).

Historiikissaan Antti Häyrynen tietää myös kertoa, että elämänsä loppupuolella 1970-luvulla Martti Turunen dementoitui nopeasti (mts. 94). Martin dementoituminen ennen tämän kuolemaa vuonna 1979 vaikutti varmasti monella tavoin myös Irenen mahdollisuuksiin toimia perheen yritystoiminnan johdossa. Irene sai myöhemmin 2000-luvun alussa itsenkin kokea saman kohtalon, viettäen viimeiset elinvuotensa hoitolaitoksessa virallisen holhouksen alla.²⁸

Perhe-elämän leppoisuudesta huolimatta Irene ja Martti Turunen eivät onnistuneet saamaan suvulle jatkajaa. Vaikka aihe varmasti olikin monissa yhteyksissä liian arkaluontoinen käsiteltäväksi, tällaisista asioista voitiin tarvittaessa puhua naisten kesken. Ravintola Jokelan toiminnasta vuodesta 1993 alkaen yhdessä miehensä kanssa vastannut Anita Latola muistaa Irene Turusen kertoneen lapsettomuudestaan erityisesti pitkällä automaattikoilla Helsingin ja Joensuun välillä.²⁹ Lapsettomuus oli Irenelle vaikea asia, ja apua siihen oli haettu aina Amerikkaa myöten, ehkä jo Martti Turusen johtaman Ylioppilaskunnan kuoron Amerikan kiertueiden yhteydessä.

28 Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015.

29 Anita Latolan mukaan Irene saattoi – ilmeisesti johtamistyyliilleen ominaisesti – kommentaa vuokralaisensa autonkuljettajakseen, kun Helsingin asunnolta piti noutaa tavaroita Joensuuhun (Anita Latolan haastattelut 22.3.2015 ja 28.5.2015).

Olavin ennenaikaisen kuoleman ohella Irenen ja Martin lapsettomuus oli-
kin toinen perheyriityksen kohtaamista suurista tragedioista, johon yriityk-
sen toiminta lopulta päättyi.

Johtajuutta yksin, kaksin vai kolmistaan?

Puolisonsa kuoleman jälkeen Irene Turunen jäi yksin asumaan perheen
Helsingin kotia. Asuivatko Irene ja tämän äiti Maria Martin kuoleman jäl-
keiset vuodet erillään, vai siirtyikö Irene vähitellen Joensuuun asumaan
ollakseen äitinsä tukena tämän viimeisinä vuosina, ennen tämän kuole-
maa vuonna 1986? Tästä Inari-Turunen-perheen vaiheesta ei ole tarjolla
julkista tietoa, niin kuin ei ole perheen naisista muutenkaan.

Myös muistitieto ja toisen käden lähteet voivat olla avuksi, vaikka nii-
hin liittyikin aina oma ”tarinoitumislisänsä”: kerrottaessa tapahtumat
tapaavat paisua ja yhdistyä toisiinsa.³⁰ Wanha Jokela -kirja tietää kertoa,
että Irene opiskeli Helsingissä laulua Martti Turusen johdolla (Piispa &
Mairioniemi 2002, 29). Samaisen lähteen mukaan Irene jatkoi isänsä työtä
tämän kuoltua 1961 Martti Turusen avustaessa elokuvateatterin pidossa
(mts. 49). Ilmeisesti Irene Turunen oli itsekin aktiivinen elokuvatoimin-
nassa, sillä hänen tiedetään silloin tällöin vierailleen elokuvien levitykses-
tä vastanneen Suomen Filmikamari ry:n toimistolla Helsingissä.³¹

Irene Turusen Helsingin ajasta on olemassa toinenkin kiinnostava
muistinvarainen tieto, jonka mukaan hän oli ollut mukana Helsingissä ko-
koontuneessa ravintola- ja elintarvikealan liikenaisten piirissä.³² Ryhmään
kuuluvivat Irenen lisäksi Ragni Rissanen ja Irma Stormbom, Lapin Kulta -pa-
nimon toimitusjohtaja, joka sai vuonna 1974 ensimmäisenä naisena Lapin
läänissä teollisuusneuvoksen arvonimen.³³ Perheen liiketoiminnan *de fac-*

30 Heikki Inarin vuonna 1936 tontilleen rakennuttamassa kerrostalossa Irene Tu-
rusen kuoleman jälkeen 2010-luvun alussa kuvattu fiktiivinen Kulman pojat -elokuva
(2012, ohj. Teppo Airaksinen) täydentää myös pieneltä osin kuvaa perheen yksityiselä-
män näyttäimistä.

31 Toimitusjohtaja Tero Koistisen eläkkeellä olevalta Filmikamarin työntekijältä kuu-
lema muistinvarainen tieto.

32 FK Pekka Virtanen muistaa isänsä seurustelleen ravintola-alalla johtajana työs-
kennelleen Sirkka Virkkusen kanssa (mm. Karelia-ravintola Atenenumin lähetyvillä).
Sirkka oli jossain vaiheessa perhepiirissä muistellut tämän ryhmän toimintaa.

33 Wikipedia 2016, Lapin Kulta.

to -johtajana viimeistään 1980-luvulta alkaen toiminut Irene oli varmasti saanut ensimmäiset oppinsa jo kotoa. Myöhemmin Helsingissä toimineen liikenaisten ryhmän voi kuitenkin nähdä mahdollisesti epävirallisena johtaja-akatemiaa, jossa vaihdettiin tärkeää tietoa ja kokemusta myös Irenen johdettavina olevien yritysten hoitamista ajatellen. Toisaalta asuminen Helsingissä ja 1970-luvulla oman puolison pahentuva dementia tekivät varmasti Joensuussa sijaitsevan yrityksen hoitamisen hankalaksi. Perheen äidin Marian johtajuuden ohella olisikin kiinnostava tietää myös taloudenhoitajien ja yrityksen muun henkilökunnan osuudesta liiketoiminnan hoitamisessa.

Lopuksi

Inarin-Turusen suvun tarinan jäljitys julkisten ja avoimesti saatavilla olevien lähteiden avulla toi näkyviin tämän artikkelin tärkeimmän tuloksen: patriarkaalisesti järjestynyt talous- ja kulttuurielämä on 1970-luvulle asti tehokkaasti sulkenut naispuoliset toimijat julkisesti näkyvän yritystoiminnan piiristä. Vaikka kuuluisia naisyrittäjiä on Suomessa ollutkin (esim. Nummela 2004), on näiden esilläolo talouselämän julkisuudessa ollut poikkeuksellista (ks. alussa lainattua Anu Kantolan tutkimusta yrityselämän johtajista). Inarin-Turusen perheen naisten näkymättömyys on varmasti seurausta muustakin kuin näiden vaatimattomuudesta. Vaikka Maria Inarin ja Irene Turusen vastuulle lankesi vuosikymmeniksi perheen yritystoiminnan johtaminen, ei heille koskaan ole osoitettu samanlaisia julkisia kunnianosoituksia tai avainpaikkoja kulttuurielämän verkostoissa kuin heidän puolisoilleen omilla työaloillaan. Tutustuttaessa Inarin-Turusen perheen yksityisen perhehistorian lähteisiin, kirjeisiin, valokuviin ja muihin dokumentteihin, samoin kuin yrityksen kirjanpitoon ja muihin yritystoiminnan tuottamiin lähteisiin, kuva Marian ja Irenen epäviralliset toimitusjohtajuudesta tulee vielä varmasti monin tavoin täydentymään.

Inarin-Turusen yrittäjäperheen nousu ja tuho on hyvä esimerkki perheyrittäjyyden eduista ja ongelmista. Perhe mahdollistaa arvojen, tiedon ja taidon siirtämisen seuraavalle sukupolvelle, mutta samalla yrityksen kohtalo voi kietoutua liiankin vahvasti perheenjäsenten elämänkohtaloihin. Hyvin hoidettu liiketoimintakinkin voi päättyä viimeisen perheen-

jäsenen kuollessa. Tällaisessa tilanteessa luonteva vaihtoehto on perheen omaisuuden säätiöiminen tai lahjoittaminen säätiölle. Säätiön tehtäväksi jää kerätyn varallisuuden jalostaminen kulttuuriksi, joka toivon mukaan heijastelee myös perheen ja yrityksen arvoja.

Irene Turunen valitsi testamenttinsa edunsaajaksi Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön (KKES), johon jo hänen isällään Heikki Inarilla oli ollut hyvä suhteet. Heikki Inari jakoi Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön kanssa yhteisinä arvoina muun muassa karjalaisuuden, sivistyksen vaalimisen ja tietyllä tapaa arvokonservatiivisen maailmankuvan. KKEs oli myös yksi Heikki Inarin rahallisten lahjoitusten keskeisiä kohteista, Suomen Kulttuurirahaston Pohjois-Karjalan rahaston ja Joensuun lyseon ohella. Sikäläkin KKEs Inarin-Turusen suvun perinnönsaajana oli oikea taho. Sitä oliko Irenellä toiveissaan vielä jotain yksilöidympää, esimerkiksi ravintola Jokelan kiinteistön säilyttäminen, tuskin saadaan koskaan tietää. Kiinteistön kohtalosta käyty suojelukiista on toistaiseksi estänyt myös Inarin-Turusen perhehistorian tutkimuksen rajaamalla käytettävissä olevia lähteitä³⁴. Kaikkien kiistan osapuolten puolesta voi vain toivoa, että suojelukysymys saataisiin jo ratkaistua. Joensuulaisen yrityshistorian tutkimuksen kannalta olisi myös tärkeää vihdoin saada Inarin-Turusen suvun toimintaa koskevat aineistot mahdollisimman kattavasti julkisiin arkistoihin tutkijoiden käytettäväksi.

34 Pohjois-Karjalan museon valokuvakokoelmien yhteydessä on kiinnostava kommentti koskien hankintaerää PKMVKV21216:1-1: ”Hankinnan nimi: Irene Turusen (os. Inari) valokuvajäämistöä; Tila: Kesken; Hankintaehdot: Joulukuussa 2008 museo sai vain osan valokuvajäämistöä, ja säätiön piti toimittaa muu osa myöhemmin museolle. Asia unohtui molemmilta osapuolilta muutamaksi vuoden. Kun kokoelmajohtaja [nimi poistettu, JP] kesällä 2012 kysyi asiakkaan toivomuksesta lopputta Irene Turusen valokuva-albumia, kieltäytyi KKEs:n toiminnanjohtaja [nimi poistettu, JP] niistä luovuttamasta vedoten siihen, että ”tässä tilanteessa säätiö ei luovuta mitään Irene Turusen aineistoa”. Joulukuussa 2012 kokoelmajohtaja tiedusteli s-postitse tilannetta: joko museo saa kaikki albumit tai museo palauttaa jo saamansa albumit. Toiminnanjohtaja pyysi palauttamaan museon jo saamat albumit, ja näin tehtiin joulukuussa 2012. Näin toimittiin, koska museolla ei ollut lahjakirjaa ko. albumeista. Toisaalta albumit eivät sisältäneet kovin merkittävää kuvamateriaalia; ainoastaan perhekuvia, joissa ei ollut tietoa kuvauskohteista. Tulehtunut tilanne johtui Irene Turuselle kuuluneen ns. Jokelan kiinteistön säilyttämispyrkimyksistä, joissa tosin museo ei ole lausunut mitään, koska Pohjois-Karjalan museon lausunnonanto-oikeus kulttuuriympäristöasioissa purettiin museon omasta aloitteesta.”

LÄHTEET

Sanomalehtiaineisto

Helsingin Sanomat 2.3.2014: ”Pohjois-Karjalan patriarkka Yrjö Laakkonen myy autoja, kaataa karhuja ja tekee poikia”

Helsingin Sanomat 3.7.2017: ”Miljonäärien määrä Suomessa kasvaa”

Karjalainen 18.1.1941

Karjalainen 20.1.1951

Karjalainen 20.1.1961

Karjalainen 22.9.1961 (obituaari)

Karjalainen 26.5.1986

Karjalainen 28.5.2016: ”Anteeksi sanoi Ipatoff”

Internet-lähteet

Joensuu, Alue ja ulkoasu, Joensuun pommitukset

(<http://vianova.jns.fi/cgi-bin/show?id=83>, luettu 4.7.2017)

Mieskuoro Laulumiehet (<http://www.laulumiehet.fi/laulu-miehet/historia/>, luettu 27.11.2016)

Wikipedia-hakusanat

Wikipedia 2016: Ford Motor Company, luettu 25.11. 2016

Wikipedia 2016: Jääkärin marssi, luettu 30.11.2016

Wikipedia 2017: Kiestingin taistelut, luettu 4.7.2017

Wikipedia 2016: Lapin Kulta (panimo), luettu 25.11.2016

Wikipedia 2016: Mieskuoro Laulu-Miehet, luettu 27.11.2016

Wikipedia 2016: Smolnan instituutti, luettu 25.11.2016

Wikipedia 2016: Swinging London, luettu 29.11.2016

Wikipedia 2017: Talvisodan pommitukset Helsingissä, luettu 4.7.2017

Elokuvat

Rengasmatka eli peräkylän pikajuna (1952). Ohjaus: Ilmari Unho. Suomi-Filmi Oy.

Raja 1918 (2007). Ohjaus Lauri Törhönen.

Kulman pojat (2012). Ohjaus: Teppo Airaksinen.

Haastattelut

Anita Latolan haastattelut 22.3.2015, 28.5.2015

Kirjeet

FK Pekka Virtasen henkilökohtainen tiedonanto. Jyrki Pöysän arkisto.

Könönen, Seppo 2001, valokuvan saatekirje Wanhon Jokelan historiikkitoimikunnalle.
Anita Latolan arkisto.

Toimitusjohtaja Tero Koistisen henkilökohtainen tiedonanto. Jyrki Pöysän arkisto.

Kenttätyöt

Tutustuminen myynnissä olevaan Lotokan kartanoon Hammaslahdessa 9.6.2017. Jyrki Pöysä & Tiina Seppä.

Kuvausmatkoja Joensuun evankelis-luterilaiselle hautausmaalle 2015–2017, Jyrki Pöysä.

Matriikkelit, vuosikertomukset ja elämäkerrat

Joensuun lyseo 1865–1925. 60-vuotisen toiminnan muistoksi julkaisevat entiset oppilaat 1927. Joensuu: Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy.

Joensuun lyseo 1865–1965. 100-vuotisjuhla-julkaisu 1965. Joensuu: Joensuun lyseon entisten oppilaiden yhdistys ry.

Joensuun lyseo 1865–1990 125-vuotisjuhla-julkaisu 1990. Joensuu: Joensuun lyseon entisten oppilaiden yhdistys ry.

Joensuun yhteiskoulu 1937-1946: Joensuun yhteiskoulu. Lukuvuosi 1936–1937 jne. Seuraavista lukuvuosista löytyy vuosikertomukset Joensuun pääkirjaston Pohjois-Karjala-kokoelmasta: 1936–1937, 1937–1938, 1938–1939, 1942–1943, 1944–1945, 1945–1946.

KKES 2009: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön vuoden 2008 vuosikertomus (luettu 2.11.2014).

Turunen, Martti 1958: Martti Turunen. Teoksessa Maire Pulkkinen (toim.): *Suomalaisia musiikin taitajia. Esittävien säveltaiteilijoiden elämäkertoja*. Helsinki: Oy Fazerin Musiikkikauppa.

Turunen, Martti 1966: Martti Turunen (Martti Johannes Turunen) 1902-. Teoksessa Einar Marvia (toim.) *Suomen säveltäjiä*. Porvoo: WSOY.

Viranomaislähteet

Enqvist, Petri 12.2.2003. 167-2-22-2 Jokelan tontin rakennusvaiheista. Jyrki Pöysän arkisto.

Härynen, Simo – Sairinen, Rauno – Vakimo, Sinikka – Venäläinen, Juhana: Arvio Joensuun hotelli-ravintola Wanhan Jokelan sosiokulttuurisesta merkityksestä. Itä-Suomen yliopisto.

PKM 1996: Pohjois-Karjalan museo 1996, 21083: 1-, Irene Turusen lahjoitus.

PKM 2008: Pohjois-Karjalan museo 2008, WebMusketti, tietoja KKE:n vuoden 2008 luovutukseen liittyvistä aineistoista (tuloste 3.12.2013).

Yksityiset arkistot

Anita Latolan arkisto (valokuvia, kirjeitä ja muita Ravintola Jokelan historiaan liittyviä dokumentteja).

Jyrki Pöysän arkisto (valokuvia, kirjeitä).

KIRJALLISUUS

Aho, Hannu S. 1996. ”Ja sattui kerran, kun ne oli laskemassa arkkua hautaan...” : hautajaisaihe hautausmaatyöntekijöiden suullisissa kertomuksissa. Teoksessa Eeva-Liisa

- Kinnunen, Kaarina Koski, Riikka Penttilä, Minttu Pietilä (toim.): *Vitsistä videoon: uusia kirjoituksia nykyperinteestä*. Helsinki: SKS.
- Ahonen, Kalevi 1986. Joensuun kaupunki 1921-1953. Teoksessa *Joensuun kaupungin historia II-IV*. Joensuu.
- Airaksinen, Jussi 2014. Oikeustapauskomentti: Kohtuuttomuuskiellosta yleiskaavan rakennussuojelumerkinnöissä Wanha Jokela -ratkaisun valossa. *Ympäristöjuridiikka: Suomen ympäristöoikeustieteen seuran aikakauslehti*, 35:3, 161–166.
- Aldrich, Howard E. & Cliff, Jennifer E. 2003. The pervasive effects on family entrepreneurship: toward a family embeddedness perspective. *Journal of Business Venturing* 18 (2003), 573–596.
- Amatori, Franco & Colli, Andrea 2011. *Business history: complexities and comparisons*. London: Routledge.
- American Tour of the Helsinki University Chorus* (Ylioppilaskunnan Laulajat). WSOY 1937.
- Baschmakoff, Natalia & Leinonen, Marja 2001. *Russian Life in Finland 1917–1939: A Local and Oral History*. Helsinki: Institute for Russian and East European studies.
- Chandler, Alfred J. 1977. *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Colli, Andrea 2003. *The History of Family Business 1850–2000*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Colli, Andrea 2011. Business history in family business studies: from neglect to cooperation? *Journal of Family Business Management* 1:1.
- Colli, Andrea & Rose, Mary 2007. Family Business. Teoksessa Geoffrey Jones & Jonathan Zeitlin (toim.): *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press.
- Collinson, David L. & Hearn, Jeff 1996. Breaking the Silence: On Men, Masculinities and Managements. Teoksessa Collinson, David L. & Hearn Jeff 1996: *Men as Managers, Managers as Men. Critical Perspectives on Men, Masculinities and Managements*. London: Sage.
- Gaunt, David 1983. *Familjeliv i Norden*. Malmö: Gidlunds.
- Ginzburg, Carlo 2006. *Johtolankoja: kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eiänen, Piia & Karonen, Petri (toim.) 2002. *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisen järjestyksen myöhäiskeskialta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Helsinki: SKS.
- Fellman, Susanna 2000. *Uppkomsten av en direktörsprofession: industriledarnas utbildning och karriär i Finland 1900–1975*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Hallam, E., Hockey, J., Howarth, G. 1999. *Beyond the body: death and social identity*. London: Routledge.
- Hamilton, Eleanor 2010. Whose story is it anyway? Narrative accounts of the role of women in founding and establishing family businesses. Teoksessa *Women and Management, Edward Elgar International Library of Critical Writings on Business and Management Vols 1 and 2*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Hamilton, Eleanor 2011. Entrepreneurial learning in family business: A situated learning perspective. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 18:1, 8–26.
- Hamilton, Eleanor 2013. Entrepreneurship across generations: narrative, gender and learning in family business. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 16:2 (May 2015), 153–153.

- Hareven, Tamara (toim.) 1978. *Transitions: the family and the life course in historical perspective*. New York: Academic Press.
- hooks, bell, ei vuotta. *Understanding Patriarchy*. imainenoborders.org/pdf/zines/UnderstandingPatriarchy.pdf
- Häggman, Kai 1996. *Johdatus perhehistoriaan*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Häyrynen, Antti 2008. *Sinivalkoiset äänet. Ylioppilaskunnan Laulajat 1883–2008*. Helsinki: Otava.
- Häyrynen, Antti 2014. *Laulu-Miesten vuosisata 1914–2014*. Helsinki: SKS.
- Jallinoja, Riitta 1985. *Johdatus perhesosiologiaan*. Porvoo: WSOY.
- Javanainen, Riikka 2013. *Suojella vai ei? - rakennussuojelun päätöksenteko: Hotelli-ravintola Wanhon Jokelan ja Jyväskylän Shellin huoltoaseman suojelutapaukset*. Museologian pro gradu, Jyväskylän yliopisto.
- Kantola, Anu 2004. Emotional styles of power: corporate leaders in Finnish business media. *Media, Culture & Society* 36: 5, 578–594.
- Keravuori, Kirsi 2017. *Saaristolaisia. Elämä, arki ja vanhemmuus laivuriperheen kirjeenvaihdossa*. Helsinki: SKS.
- Knuuttila, Maarit 2014. *Narrating cuisines – food stories and paratexts in regional cookbooks*. Academia.edu (ladattu 29.11.2016).
- Kontturi, Janne 1999. *Rakkaat vanhemmat? Perheen merkityksestä erityisluokan oppilaalle. Syventävien opintojen tutkielma*. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja.
- Kotilainen, Sofia 2004. Naming Practises as a Social Control – The Continuity and Change of Morals in Local Peasant Communities (c. 1850 - 1960), Teoksessa Matikainen, Olli ja Lidman, Satu (toim.): *Morality, Crime and Social Control in Europe 1500 – 1900*. *Studia historica* 84. Helsinki: SKS.
- Kuusisto, Alina 2015: *Sivistystä sydämillä. Joensuun lyseon lukio 150 vuotta*. Joensuu: Joensuun Lyseo-seura.
- Lakoff, George 1987. *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lewis, Oscar 1975. *Sanchezin lapset*. Helsinki: WSOY.
- Lehtonen, Turo-Kimmo 2006. Hautaaminen perustana. *Tiede & Edistys* 4/2006, 306–326.
- Majstorovic, Danijela, & Lassen, Inger 2011. *Living with Patriarchy: Discursive Constructions of Gendered Subjects across Cultures*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Makkonen, Elina 2004. *Muistin mukaan: Joensuun yliopiston suullinen historia*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Malinen, Antti 2014. *Perheet ahtaalla: asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Helsinki: Väestöliitto.
- Markkola, Pirjo 1994. *Työläiskodin synty: tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Mauss, Marcel 2006 (1923–1924/1950). *Lahja. Vaihdamman muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Moore, Niamh, Anrea Salter, Liz Stanley & Maria Tamboukou 2017. *The Archive Project: Archival Research in the Social Sciences*. Abingdon, Oxon, UK; New York: Routledge.

- Mulholland, Kate 1996. *Entrepreneurialism, Masculinities and the Self-Made Man*. Teoksessa Collinson, David L. & Hearn, Jeff (toim.) 1996: *Men as Managers, Managers as Men. Critical Perspectives on Men, Masculinities and Managements*. London: Sage.
- Nummela, Ilkka 2004. *Toiselta kantilta. Minna Canth liikenaisena*. Helsinki: SKS.
- Pajari, Ilona 2018. Hautausmaa, iloinen kesälomakohde. *Thanatos* 7:1, 97–107.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat: Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: SKS.
- Peltonen, Matti, Kurkela, Vesa & Heinonen, Visa 2003: *Arkinen kumous: Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Helsinki: SKS.
- Pilcher, Jane & Whelehan, Imelda (toim.) 2004. *Fifty Key Concepts in Gender Studies*. London: Sage.
- Piispa, Jyrki & Mairioniemi, Eino 2002. *Wanha Jokela*. Joensuu: Ilias.
- Pöysä, Jyrki 2015. *Lähiluvun tieto: näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Rugges, Steven 2015. Patriarchy, Power, and Play: The Transformation of American Families, 1800–2015. *Demography* 52, 1797–1823.
- Scheele, Judith 2006. Algerian graveyard stories. *Journal of the Anthropological Institute*. 12, 859–879.
- Shikalov, Yury 2007. ”Ilona on käki metsässä, ilona on lapsi perehessä”. *Syntymä, imeväiskuolleisuus ja aviottomat lapset Vienan Karjalassa ja Vienanmeren länsirannikolla 1860–1910-luvuilla*. Bibliotheca Historica 115. Helsinki: SKS.
- Simon, John 2009. *Koneen ruhtinas. Pekka Herlinin elämä*. Helsinki: Kustannusyhtiö Otava.
- Stark, Laura 2011. *The Limits of Patriarchy. How Female Networks of Pilfering and Gossip Sparked the First Debates of Rural Gender Rights in the 19th-Century Finnish-Language Press*. Studia Fennica Ethnologica. Helsinki: SKS.
- Söderholm, Stig 1990. *Liskokuninkaan mytologia: rituaali ja rocksankarin kuolema: Jim Morrison -kultin etnografinen tulkinta*. Helsinki: SKS.
- Takala, Pentti 1992. Kohti postmodernia perhettä – perhepolitiikan muuttuvat käsitykset. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): *Sosiaalipolitiikka 2017: näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. Porvoo: WSOY.
- Tarma, Heikki 1996. *Karjalaiset kauppiat Joensuussa 1920-luvulla*. Heikki Tarma.
- Urbain, Jean-Didier 1998. *L'archipel des morts: Cimetières et mémoire en Occident*. Paris: Éditions Payot & Rivages.
- Virtamo, Keijo 1997. *Otavan musiikkitieto: A–Ö*. Helsinki: Otava.
- Walby, Sylvia 1986. *Patriarchy at work: patriarchal and capitalist relations in employment*. Cambridge: Polity Press.
- Walby, Sylvia 1990. *Theorizing patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Walby, Sylvia 1996. *Key Concepts in Feminist Theory*. Paper. FREIA. December 1996. 33. Feminist Research Centre in Aalborg. vbn.aau.dk/files/14136356/33.pdf (ladattu 29.11.2016).
- Wik, Reynold M. 1973. *Henry Ford and grass-roots America*. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press.
- Wittgenstein, Ludwig 1953. *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.

KIRJOITTAJAT

FT, dos. **Jyrki Pöysä** työskentelee yliopistotutkijana Karjalan tutkimuslaitoksella, Itä-Suomen yliopistossa. Pöysä on tarkastellut aiemmissa tutkimuksissaan erilaisia työpaikkakulttuureja, naisten toimistotyötä ja metsätyömiesten ammattikuntakulttuuria. Perinnearkistojen aineistojen käyttöön liittyvien kysymysten ohella Pöysän kiinnostuksen kohteita ovat olleet erityisesti haastattelujen ja kirjoitettujen muisteluaineiston tulkinnan metodologia: esimerkiksi lähiluvun, narratiivisuuden ja positiointianalyysin kysymykset (*Lähiluvun tieto*, 2015). Pöysä toimii Suomen Akatemian rahoittaman *Venäjä kenttänä ja arkistona* –hankkeen vetäjänä (2017–2021).

FT **Tiina Seppä** työskentelee tutkijatohtorina Karjalan tutkimuslaitoksella, Itä-Suomen yliopistossa. Seppä on tutkinut perinteenkeruuta, kansallisuuden rakentamista ja siihen kytkeytyneitä poliittisia ja materiaalisia tekijöitä ja hyödyntänyt tutkimustuloksia myös taiteellisissa radioateljéetuotannoissa. Väitöskirjassaan *Kohtaamisia menneen kanssa* (2015) hän käsitteli kansanrunousaineistojen tallentamisen projektia ja siitä tehtyjä kansallisen kehykseen asetettuja tulkintoja.

FT **Stig Sebastian Söderholm** työskentelee sijoittajana yhtäältä yksityishenkilönä ja toisaalta sijoitusyhtiönsä kautta. Sijoittamisen kohteina ovat pääasiassa pörssiyhtiöt Euroopassa, USA:ssa ja Kanadassa, mutta sijoitusportfolioihin sisältyy myös pörssien ulkopuolisia, listaamattomia osakeyhtiöitä. Ennen päätoimiseksi sijoittajaksi ryhtymistään Söderholm työskenteli monenlaisissa kulttuurintutkimuksen alan opetus- ja tutkimustehtävissä Turun, Joensuun ja Itä-Suomen yliopistoissa. Sijoitustyyliinsä ja -strategiansa ainekset hän on koostanut yhdistämällä kulttuurintutkimuksesta omaksumaansa tietotaitoa erilaisiin sijoittajien yleisesti käyttämiin fundamenttianalyysin ja teknisen analyysin käytäntöihin.

FT **Juhana Venäläinen** on kulttuurintutkimuksen yliopistotutkija Itä-Suomen yliopistossa. Venäläinen on tutkinut muun muassa työn ja talouden murroksia, kulttuurisia kuvastoja ja tunnerakenteita. Hänen toimitamia teoksia ovat mm. *Elämykset kulttuurina ja kulttuuri elämyksinä* (2016; yhdessä Tuuli Lähdesmäen ja Sanna Karkulehdon kanssa) sekä *Prekarisaatio ja affekti* (2015; yhdessä Eeva Jokisen kanssa). Väitöskirjassaan *Yhteisen talous* (2015) Venäläinen tarkastelee yhteisvaurauden (commons) merkityksiä taloudellisen arvon luomisen kannalta jälkiteollisessa kapitalismissa.